

INSTITUT PRO KRIMINOLOGII A SOCIÁLNÍ PREVENCI

**MLÁDEŽ
V KRIMINOLOGICKÉ PERSPEKTIVĚ**

Autoři:

PhDr. Kazimír Večerka, CSc.

Mgr. Jakub Holas

PhDr. Jan Tomášek, Ph.D.

JUDr. Simona Diblíková

PhDr. Šárka Blatníková

Tento text neprošel jazykovou korekturou a je určen pro studijní účely.

Neprodejné

Praha 2009

Recenzenti:

PaedDr. Jiří Pilař - Magistrát hl. města Prahy

Mgr. Radek Jiránek - Ministerstvo vnitra

Mgr. Jiří Vlach - IKSP

ISBN 978-80-7338-079-3

© Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2009

www.kriminologie.cz

OBSAH

1. Úvodem	5
2. Analýza zpráv o mladistvém, vyžadovaných podle zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže	7
2.1. Východiska	7
2.1.1. Zákon č. 218/2003 Sb.	7
2.1.2. Trestní odpovědnost, mravní a rozumová vyspělost mladistvého	10
2.1.3. Spolupráce s orgánem sociálně - právní ochrany dětí.	12
2.1.4. "Zjištění poměrů mladistvého" v kompetenci OSPOD a PMS	13
2.1.5. Odborná vyjádření	14
2.1.6. Další podklady ke zjištění poměrů mladistvého	16
2.2. Analýza spisů	17
2.2.1. Metodologie	17
2.2.2. Analýza zpráv "Zjištění poměrů mladistvého"	18
2.2.3. Analýza "Zprávy o osobních, rodinných a sociálních poměrech a aktuální životní situaci mladistvého"	23
2.2.4. Návrhy možné struktury zpráv	25
2.2.4.1. Struktura zprávy podle metodiky Systému včasné intervence a týmů pro mládež:	5
2.2.4.2. Stručnější varianta možného strukturování zprávy	26
2.2.5. Skutky, za které byl klient ve sledovaném případě stíhán	27
2.2.6. Školní posudky	28
2.2.7. Zpráva o pověsti z místa bydliště	31
2.2.8. Komplexní pohled na předložené zprávy	33
3. Vztah mladých lidí k některým mravním a právním normám	36
3.1. Úvodem	36
3.2. Metodika výzkumu	38
3.3. Teoretický vstup	40
3.3.1. K pojmům právního a mravního vědomí	40
3.3.2. Období adolescence a morální vývoj jedince	41
3.4. Vyhodnocení podnětových povídek	45
3.4.1. Počítačové hry	45
3.4.2. Paroží a brokovnice	48
3.4.3. Kolo	52
3.4.4. Láska na vodě	55
3.4.5. Konopí	60
3.4.6. Bratr	66
3.4.7. Pavlova pomsta	70
3.4.8. Diskotéka	73
3.4.9. Taneční striptýz	77
3.4.10. Některé další souvislosti a shrnutí poznatků	82

4. Viktimizace učitelů	84
4.1. Úvod	84
4.2. Násilí vůči učitelům z pohledu zahraničních a domácích výzkumů	86
4.3. Empirické šetření k viktimizaci českých středoškolských učitelů	90
4.3.1. Zkušenosti učitelů s násilím vůči vlastní osobě	91
Metodologie	91
Výsledky šetření	92
4.3.2. Zkušenosti ředitelů škol s násilím vůči učitelům	107
4.4. Závěr	113
5. Kriminální kariéra dětí	114
5.1. Návaznost na minulý výzkum	114
5.2. Popisy jednotlivých clusterů - výchozí a cílový stav	117
5.2.1. Souhrnné charakteristiky kazuistického souboru 2006 / 2007	120
5.3. Několik slov závěrem	122
6. Shrnutí a závěr	123
7. Summary	127
Seznam použité literatury	128

1. Úvodem

V roce 2003 došlo v České republice k významné a v jistém smyslu přelomové změně v oblasti posuzování odpovědnosti mládeže za protiprávní činy. Stalo se tak zákonem č.218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže, ZSM) ze dne 25. června 2003. Tento zákon nabyl účinnosti 1. ledna 2004.

Tento zákon umožňuje nové přístupy v řešení antisociálního jednání mladých lidí. Již v § 2 citovaného zákona se zdůrazňuje, že projednáváním protiprávních činů dětí mladších 15 let a mladistvých se má sledovat prvořadě to, aby se mladý člověk jednak zdržel dalšího páchaní protiprávních činů a podle svých sil a schopností přispěl k nápravě újmy, která vznikla jeho protiprávním činem, jednak – a to zejména – aby si „našel společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji“.

Nový zákon o soudnictví ve věcech mládeže tak oproti dřívějšímu pojetí poněkud přesunuje důraz z víceméně represivního pojetí trestního práva na následně preventivní působení na mladé lidi. Zákon prioritně neusiluje o potrestání či izolaci mladého pachatele od společnosti, ale o zastavení jeho nastoupené delikventní dráhy, o vytvoření podmínek pro nápravu a odčinění spáchaných činů a o celkovou restauraci chybných socializačních procesů, které se spolupodílely na jeho aktuální antisocialitě. To vše se má dít především prostředky nesankční povahy, prostředky, které signalizují skutečný zájem společnosti o nápravu a začlenění resocializovaného mladého jedince do pozitivních struktur společnosti. Zákon dává jasně najevo, že právo aplikované na mládež chce vědomě navazovat na obecný propracovaný systém preventivního zacházení s nastupující generací. Ani ve chvíli, kdy se mladistvý nebo dítě do 15 let dopustí činu, na který pamatuje trestní zákon, se tento moment nesmí ztratit ze zřetele.

Účelem zákona pak je dát k dispozici vhodná opatření pro přerušování antisociálního směřování jedince, dát mu možnost nápravy chybných činů a zejména pomoci mu nalézt sebe jako plnohodnotného člena lidského společenství. Už samotná nová terminologie zákona, která nahrazuje termín „trestný čin“ slovem „provinění“, dává najevo, že zákonodárce věří v možnou nápravu pachatele.

Dikce zákona č. 218/2003 Sb. v základních zásadách (§ 3, odst. 3) – mimo jiné – říká, že zvolené opatření „musí přihlížet k osobnosti toho, komu je ukládáno, včetně jeho věku a rozumové a mravní vyspělosti, zdravotnímu stavu, jakož i jeho osobním, rodinným a sociálním poměrům...“ a v následujícím odstavci (viz § 3, odst. 4) pak upřesňuje, že při zjišťování těchto skutečností mají orgány činné podle tohoto zákona spolupracovat s příslušným orgánem sociálně-právní ochrany dětí. Zákon tedy ukládá pracovníkům orgánů ochrany práva nelehkou úlohu, totiž aby při řešení problematiky antisociální činnosti mladých lidí pečlivě hledali taková opatření, která by byla individuálně přizpůsobena situaci a potřebě osob, o jejichž dalším osudu rozhodují.

Předkládaná závěrečná zpráva podává na základě výzkumné sondy určitý obraz o praktickém způsobu naplňování výše popsaných základních zásad zákona č. 218/2003 Sb. Všímá si rozsahu a kvality písemných zpráv, které má k dispozici soud pro mládež při rozhodování o opatřeních ve věcech mládeže a naznačuje některé problémy, které jsou s touto „posudkovou“ činností spojeny.

Vhodnost a přiměřenost individuálních opatření ukládaných podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže se podle našeho názoru neobejde bez patřičných obecnějších informací, které směřují k zmapování aktuálních právních a mravních názorů mladé generace. Správně ukládaná opatření totiž musí být přiměřená situaci nejen z pohledu toho, kdo tato opatření ukládá, ale též z pohledu osob opatřením vystavených. Z toho důvodu je vhodné, abychom měli k dispozici dostatečné informace o tom, jak některé normy a hodnoty v současnosti chápe mladá generace a jaké jsou trendy v této oblasti. Závěrečná zpráva se proto snaží zachytit alespoň některé aspekty názorů mladé generace na vybrané právní a etické problémy, a to v určitém historickém kontextu. Ta byla zajištěna tím, že současní mladí lidé ve věku mladistvých posuzovali stejné situace jako jejich předchůdci v roce 1991, přičemž z důvodu srovnatelnosti byli respondenti v původním i současném výzkumu získáváni ze stejných měst a typů škol.

Pro dobré rozhodování podle nového zákona o mládeži je rovněž vhodné mít mapující informace o chování mladých lidí v rámci určitých sociálních prostředí. Nejobecnějším veřejným prostředím života mladých lidí je bezesporu škola. V ní mladý člověk tráví (nebo by měl trávit) značnou část svého času, v ní by měl být formován a socializován a – v našem kontextu - by škola měla napomoci při resocializačním úsilí ve smyslu začlenění dítěte do sociálního prostředí. V posledních letech zaznávají z prostředí škol varovné hlasy, že edukační a socializační proces ve školách je nejednou významně narušován, a to především zvyšující se agresivitou a neúctou studentů vůči učitelům. Proto jsme tuto problematiku zařadili do svého výzkumného programu.

Konečně je v této výzkumné zprávě též pojednáno o resocializační úspěšnosti či neúspěšnosti určité skupiny závadové mládeže ve zpětném pohledu. Výzkumníci zde využili některých poznatků o kriminalitě mladistvých a o prekriminálnosti dětí z předchozích výzkumných akcí a provedli jisté zamyšlení nad úspěšností zásahů. Z hlediska správné aplikace zákona o soudnictví ve věcech mládeže může být užitečným zjištěním, že delikventní děti z určitého prostředí a určitých vlastností mají lepší nápravnou prognózu než děti jiné. Tomuto faktu, potvrzenému i řadou zahraničních studií, by měla být věnována pozornost při ukládání opatření.

Přestože zákon č. 218/2003 Sb. platí již několik let, lze v jeho aplikační praxi dosud vysledovat určité rezervy. Není totiž jednoduché vytvořit účinný, plně funkční a propracovaný systém pro nápravu pachatelů z řad mládeže. Ten musí navazovat na jedné straně na systémově založený, obecně aplikovaný preventivní systém ochrany mládeže před asociálním či antisociálním vývojem, na druhé straně se opírat o stabilní multifunkční síť adekvátních výchovných zařízení a odborníků, kteří budou schopni poskytovat soustředěný probační dohled či program, kontrolovat výchovné povinnosti či uložená výchovná omezení atp. Každopádně je však nutné vyhodnocovat účinnost aplikace nového zákona o soudnictví ve věcech mládeže a v další práci se z výsledků poučit.

2. Analýza zpráv o mladistvém, vyžadovaných podle zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže

2.1. Východiska

2.1.1. Zákon č. 218/2003 Sb.

Jeden z autorů¹ návrhu tohoto zákona shrnuje, že jeho význam spočívá jednak v tom, že „trestné činy mladistvých budou posuzovány podle zvláštních pravidel, specializovanými soudy, s možností širší škály trestů či nápravných opatření“, jednak že „zákon upravuje i řízení ve věcech mladistvých a stanoví zvláštní zásady tohoto řízení... Jsou jimi zásada zvláštního přístupu při projednávání trestních věcí mladistvých, zásada spolupráce s orgánem sociálně-právní ochrany dětí, zájmovými sdruženími občanů a osobami realizujícími probační programy, zásada ochrany soukromí mladistvého, zásada rychlosti řízení a zásada uspokojení zájmu poškozeného. (...) Současně nový zákon o soudnictví ve věcech mládeže zavádí nové postupy, které mění obsah základních zásad trestního řízení obsažených v trestním řádu.“ Dochází k „rozšíření principu oportunity trestního stíhání ve věcech provinění mladistvých. Státní zástupce a soud mládeže mohou u méně závažných provinění mladistvého za splnění určitých podmínek odstoupit od trestního stíhání, jestliže trestní stíhání není účelné a jestliže potrestání není nutné k odvrácení mladistvého od páčání dalších provinění (§ 70 cit. zák.). Jde o další formu tzv. alternativního vyřízení trestní věci v českém trestním řízení.“

Jednou z nově akcentovaných zásad zákona je snaha individualizovat a optimalizovat opatření ve vztahu k mladému člověku „na šikmé ploše“ tak, aby došlo k jeho sociální a osobnostní rehabilitaci. Dokazování je třeba vést tak, aby vytvořilo podmínky pro potřebnou specifikaci řešení každého jednotlivého případu a zohlednění osobnosti mladistvého. Proto v trestních věcech mladistvých obviněných je třeba se zvláštní pečlivostí objasňovat a dokazovat též příčiny trestné činnosti, skutečnosti významné pro posouzení osobních poměrů obviněného a perspektivy jeho zapojení do činnosti prospěšné pro společnost.

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže věnuje značnou pozornost zjištění poměrů mladistvého, ve kterých žil před a v době spáchání činu i aktuální životní situaci mladistvého. Přitom reaguje i na nutnost objasňovat tyto skutečnosti s přihlédnutím k okolnostem konkrétního případu zejména k osobě mladistvého, který spáchal provinění, a jeho aktuálním osobním poměrům.

---

¹ Jelínek, J.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže a základní zásady trestního řízení. In: Kriminalistika 4/2003.

V této souvislosti by měly významnou roli sehrát mimo jiné komplexní zprávy o poměrech mladistvých, připravené příslušným orgánem sociálně - právní ochrany dětí (OSPOD) a případně též Probační a mediační službou (PMS).

Zákon rozlišuje:

- a) zjištění poměrů mladistvého podle § 55, které musí být provedeno v každé trestní věci mladistvého

Zákon v § 55 odst. 2 konkretizuje, co by mělo být obsahem (poznání osobnosti, dosavadní způsob života mladistvého, stupeň rozumové a mravní vyspělosti, povaha, prostředí, zjištění chování před spácháním provinění a po něm, ... včetně posouzení toho, zda a v jakém rozsahu má být uloženo výchovné, ochranné nebo trestní opatření). Zjišťování probíhá obligatorně, v každé věci, co nejdříve na počátku trestního řízení a ukládá je kterýkoli orgán činný dle ZSM, v praxi zejména policejní orgán.

Zprávu vypracovává příslušný OSPOD (tj. obecní úřad obce s rozšířenou působností, zastoupený pověřeným zaměstnancem, tzv. kurátorem mládeže, případně i Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí), případně Probační a mediační služba. Činnost probačních úředníků a asistentů by se měla koncentrovat na šetření příčin spáchání provinění vzhledem k možnosti vyřízení trestní věci cestou alternativních způsobů řízení (podmíněné zastavení trestního stíhání, narovnání, odstoupení od trestního stíhání) již v přípravném řízení.

§ 55 Zjištění poměrů mladistvého

(1) *V trestních věcech mladistvých obviněných jsou orgány činné podle tohoto zákona povinny se zvláštní pečlivostí objasňovat a dokazovat příčiny jejich provinění a skutečnosti významné pro posouzení jejich osobních, rodinných i jiných poměrů. Orgány činné podle tohoto zákona provádějí s veškerou pečlivostí všechna šetření potřebná pro poznání osobnosti a dosavadního způsobu života mladistvého, jakož i prostředků vhodných k jeho znovuzačlenění do společnosti a zamezení opakování provinění.*

(2) *V řízení je nutno co nejdůkladněji zjistit též stupeň rozumového a mravního vývoje mladistvého, jeho povahu, poměry i prostředí, v němž žil a byl vychován, jeho chování před spácháním provinění a po něm a jiné okolnosti důležité pro volbu prostředků vhodných pro jeho nápravu, včetně posouzení toho, zda a v jakém rozsahu má být uloženo výchovné opatření, ochranné opatření nebo trestní opatření.*

(3) *Orgány činné podle tohoto zákona uloží zjištění poměrů mladistvého příslušnému orgánu sociálně-právní ochrany dětí, případně též Probační a mediační službě.*

- b) zprávu o osobních, rodinných a sociálních poměrech a aktuální životní situaci mladistvého podle § 56, která se zpracovává, je-li to nezbytné k zjištění podrobnější informace pro další postup a pro uložení nejvhodnějšího opatření mladistvému.

Její obsah je podrobněji vymezen v odst. 3 a je vypracovávána, je-li to nezbytné pro zjištění podrobnějších informací:

- pro další postup řízení,
- pro uložení nejvhodnějšího opatření.

Vypracování zprávy ukládá v řízení před soudem předseda senátu (samosoudce), v přípravném řízení státní zástupce (specializovaný na věci mládeže) a vypracovává ji

příslušný orgán sociálně-právní ochrany dítěte, příp. PMS. K této zprávě je dle zákona nutno přihlídnout při konečném rozhodnutí ve věci (viz § 65²), ať je činí soud, nebo státní zástupce.

§ 56 Zpráva o osobních, rodinných a sociálních poměrech a aktuální životní situaci mladistvého

(1) *Je-li nezbytné zjistit podrobnější informace pro další postup řízení a pro uložení nejvhodnějšího opatření, je třeba vypracovat zprávu o osobních, rodinných a sociálních poměrech mladistvého a aktuální životní situaci mladistvého, ke které soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce přihlédne při konečném rozhodnutí ve věci.*

(2) *Vypracování podrobné zprávy o osobních, rodinných a sociálních poměrech mladistvého a aktuální životní situaci mladistvého uloží předseda senátu a v přípravném řízení státní zástupce příslušnému orgánu sociálně-právní ochrany dětí, případně též Probační a mediační službě.*

(3) *Zpráva o osobních, rodinných a sociálních poměrech mladistvého a aktuální životní situaci mladistvého musí být písemná, pokud předseda senátu a v přípravném řízení státní zástupce neurčí jinak, a musí obsahovat zejména věk mladistvého, stupeň jeho zralosti, dále jeho postoj k provinění a jeho ochotu zajistit nápravu způsobených škod nebo odčinění dalších následků, rodinné poměry mladistvého, včetně vztahu mladistvého k jeho rodičům, stupeň vlivu rodičů na něho a vztah mezi mladistvým, jeho širší rodinou a blízkým sociálním okolím, záznamy o školní docházce, jeho chování a prospěchu ve škole, a je-li zaměstnán, i skutečnosti významné pro posouzení jeho chování v zaměstnání, přehled jeho předchozích provinění a opatření vůči němu použitých, jakož i popis jejich výkonu, včetně způsobu chování mladistvého.*

Zjištění poměrů mladistvého prostřednictvím některého z uvedených orgánů však nezabývá orgány činné podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže povinnosti dalšími vhodnými důkazy (např. výsledkem rodičů, mladistvého, učitelů, vychovatelů jako svědků, vyjádřením školy) a případně jiným způsobem opatřit všechny dostupné informace týkající se poměrů mladistvého (vyjádření školy, zpráva od učitelů, rodičů, spisy o předchozích proviněních či přestupcích nebo zprávy z jiných institucí, které s mladistvým vešly v kontakt atd.). Další důležité informace obsahují i spisy o předchozích odsouzeních, zprávy o chování ve výkonu trestního opatření, ve výchovném zařízení apod.

Důležitými zdroji pro náležité poznání osoby mladistvého, zejména jeho rozumového a mravního vývoje, jsou i odborná vyjádření od pedagogicko-psychologických poraden, diagnostických ústavů, event. znalecké posudky znalců psychologů nebo psychiatrů se specializací na děti³.

V řízení proti mladistvému, kde přichází v úvahu použití některého alternativního opatření, hovoří zákon o tom, že je nutno co nejdůkladněji zjistit též stupeň rozumového a mravního vývoje mladistvého, jeho povahu, poměry i prostředí, v němž žil a byl vychován, jeho chování před spácháním provinění a po něm a jiné okolnosti, důležité pro volbu prostředků vhodných pro jeho nápravu. Ústřední roli má posouzení, zda má být nařízena ochranná výchova mladistvého, jeho ochranné léčení nebo účast ve vhodném probačním nebo jiném programu, případně jaké jiné vhodné opatření mu má být uloženo. Z tohoto důvodu soud pro mládež a státní zástupce provádějí s veškerou pečlivostí všechna šetření potřebná pro poznání osobnosti mladistvého, jakož i prostředků, vhodných k jeho resocializaci a převýchově. Při meritorním rozhodnutí soud a v přípravném řízení státní zástupce pak ve vhodných případech přihlédnou ke zprávě o osobních, rodinných a sociálních poměrech

² § 65 odst.1 ZSM: „Při svém rozhodování soud pro mládež přihlédne také k okolnostem vyplývajícím ze zprávy o osobních, rodinných a sociálních poměrech mladistvého a aktuální životní situaci mladistvého, byla-li vyžádána a předložena“.

³ Šámal, P.; Válková, H.; Sotolář, A.; Hrušáková, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Praha, C.H.Beck 2004, str. 547.

mladistvého a jeho aktuální životní situaci, kterou v takových případech připraví orgán sociálně-právní ochrany dětí a případně též Probační a mediační služba.

Pokud mají být řešeny náležitým způsobem perspektivy dalšího života mladistvého, vyžaduje to v určitých případech nejen odborné posouzení v oblasti psychologické či psychiatrické, ale i pedagogické, neboť pro jeho další zařazení do společnosti je nutno znát nejen jeho psychické předpoklady, ale i pedagogickou prognózu. Proto si orgány činné v řízení podle tohoto zákona ve vhodných případech mají vyžádat odborné znalecké posouzení psychologické, psychiatrické nebo pedagogické podle obecných ustanovení trestního řádu⁴.

Zjištění poměrů mladistvého by mělo být provedeno tak, aby orgány činné v trestním řízení mohly spolu s dalším shromážděným důkazním materiálem zvolit co nejvhodnější procesní postup vůči mladistvému, a proto je nezbytné, aby potřebné zprávy i jiné důkazy byly opatřeny již v přípravném řízení co nejdříve po zahájení trestního stíhání.

2.1.2. Trestní odpovědnost, mravní a rozumová vyspělost mladistvého

Mladistvý je trestně odpovědný od 15 let věku. Zákon č. 218/2003 Sb. reflektuje skutečnost, že stupeň *rozumové a mravní vyspělosti*, zejména okolo 15 let věku, je u jednotlivých mladistvých velmi rozdílný. Tato koncepce trestní odpovědnosti (tzv. trestní odpovědnosti relativní⁵) je kromě dovršení stanoveného věku v době spáchání trestného činu podmíněna i *dosažením určité míry mravní a rozumové vyspělosti*. Proto stanoví, že „*mladistvý, který v době spáchání činu nedosáhl takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat jeho nebezpečnost pro společnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný* (§ 5 odst. 1)“ Znamená to, že mladistvý je trestně odpovědný pouze tehdy, pokud dosáhl takového stupně vývoje po stránce intelektuální (schopnost rozpoznávací) a po stránce mravní (schopnost určovací), jaký je obvyklý u jeho vrstevníků, a umožňoval mu rozpoznat protiprávnost svého jednání a podle toho toto jednání usměrnit.

Z pohledu trestního práva je pro vyvození trestní odpovědnosti klíčový matrikový věk, tedy věk počítaný od data narození, uvedeného v matrice. Vedle tohoto věku je třeba zmínit i mentální věk, který vyjadřuje celkovou (nejen tedy rozumovou) vyspělost jedince, tzn. jeho biologickou, psychickou a sociální úroveň, jež podmiňuje rozpoznávací a určovací schopnost pachatele. Jinými slovy jedinec musí nabýt takové míry zralosti, aby byl schopen rozpoznat nebezpečnost svého činu pro společnost a ovládat své jednání⁶.

„Rozumová a mravní vyspělost“ mladistvého pachatele je zásadním pojmem v řízení; tedy posouzení toho, zda mladistvý dosahuje takového stupně duševního vývoje, jaký je pro jeho věk obvyklý („v normě“). Nedostatek rozumové a mravní vyspělosti pachatele, tedy jeho nedostatečná zralost (která se zjišťuje znaleckým posudkem), může vyústit až v nedostatek

⁴ Vláda ČR: Důvodová zpráva k návrhu zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Zvláštní část. Poslanecká sněmovna Parlamentu, tisk 210/0, 6. 2. 2003.

⁵ Oproti tomu trestní odpovědnost absolutní je charakterizována pevnou dolní věkovou hranicí určující její počátek bez ohledu na vyspělost jedince, resp. na dosažený stupeň mravní a rozumové vyspělosti; dovršení určitého věku v době spáchání trestného činu je jedinou podmínkou trestní odpovědnosti mladistvého, přičemž samozřejmě platí obecné zásady o vyloučené či zmenšené přičetnosti.

⁶ Zezulová, J., Růžička, M.: Aktuální problémy zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. In: Státní zastupitelství, 7-8/2005, str. 6 -15.

podmínky pro trestní stíhání a v konečném důsledku až k zastavení trestního řízení⁷. Zjištěný nesoulad mezi matrikovým a mentálním věkem může vyvolat důsledky, které jinak má nepřičetnost jedince (neschopnost rozpoznat nebezpečnost vlastního činu pro společnost a nebo neschopnost ovládat své jednání vlastní vůlí), přičemž je třeba zdůraznit, že konkrétně zjištěný nesoulad mezi matrikovým a mentálním věkem (resp. zaostalost, opožděný vývoj) není chorobné povahy, respektive nemá charakter duševní poruchy (ve smyslu § 12 tr. zák.)

Ve zprávě, jež je zpracována pracovníky orgánu sociálně právní ochrany dětí (OSPOD) či Probační a mediační služby (PMS), mají být mj. obsaženy informace o „stupni mravního a rozumového vývoje mladistvého“. Za mravní vývoj osobnosti mladistvého zákon považuje „proces, v němž si osobnost mladistvého v průběhu individuálního rozvoje osvojuje normy chování, které platí v daném období rozvoje společnosti, a tyto přeměňuje na osobní a morální kvality“. Složka rozumového vývoje, podle dikce tohoto zákona, zahrnuje „postupné individuální nabývání schopnosti pojmového myšlení, přičemž stupeň takového vývoje je určován dosaženou úrovní tohoto myšlení“⁸. Úprava obsažená v § 5 odst.1 zák. č. 218/2003 Sb. je založena na tom, že trestní odpovědnost mladistvého je vymezena kritérii, kterých jinak trestněprávní teorie i trestní zákon používají pro vymezení přičetnosti, s tím, že pojem duševní poruchy nahrazuje pojmem rozumové a mravní vyspělosti (funguje jako příčina neschopnosti rozpoznávací a nebo ovládací)⁹. Nepřičetnost (obecná nepřičetnost podle § 12 tr.zák.) se opírá o dvě kritéria - psychiatrické (duševní porucha jako příčina neschopnosti rozumové a nebo neschopnosti ovládací) a časové (duševní porucha existující v době spáchání činu). Jelikož ustanovení o odpovědnosti mladistvého (§ 5 odst. 1 ZSM) je chápáno jako speciální důvod nepřičetnosti a je obdobou ustanovení § 12 tr. zák., tak i zde musí být splněno kritérium spočívající v takovém nedostatku rozumové a mravní vyspělosti, jehož následkem je neschopnost rozumová a nebo neschopnost ovládací, jakož i to, že nedostatek rozumové a mravní vyspělosti musí být shledán v době spáchání činu.

---

⁷ Kovářová, D.: Trestná činnost dětí a mladistvých. In: Právo a rodina , 11/2005, str. 8.

⁸ Šámal, P.; Válková, H.; Sotolář, A.; Hrušáková, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Praha, C.H.Beck, 2004, str. 44.

⁹ Citovaná úprava se chápe jako speciální důvod nepřičetnosti, a nikoliv jako jiný samostatný důvod vylučující trestní odpovědnost.

2.1.3. Spolupráce s orgánem sociálně - právní ochrany dětí¹⁰.

Zákon č. 218/2003 Sb. upravuje řízení ve věcech mladistvých a stanoví v § 3 základní zásady tohoto řízení. V odstavci 4 je zakotvena zásada spolupráce s orgánem sociálně-právní ochrany dětí.

Pro OSPOD, sdružení či osoby realizující probační programy, věnující se sociální práci jsou vymezeny následující formy spolupráce:

- možnost upozorňovat orgány činné v trestním řízení a příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí na skutečnosti nasvědčující tomu, že bylo spácháno provinění;
- spolupráce při rozhodování o nejvhodnějším opatření vůči obviněnému nebo při jeho převýchově; orgán sociálně-právní ochrany dětí, případně Probační a mediační služba zjišťují poměry mladistvého, příp. vypracovávají zprávu o osobních, rodinných a sociálních poměrech mladistvého a jeho aktuální životní situaci;
- spolupráce při rozhodování o zajišťovacích úkonech směřujících proti mladistvému obviněnému;
- spolupráce při výkonu soudních rozhodnutí a při nápravě mladistvých, tedy spolupůsobení při vytváření vhodného sociálního zázemí mladistvému.

Ve zprávě, kterou předkládá sociální pracovník (probační úředník), nejde o sdělení „diagnózy a kvantitativní vyjádření úrovně mravního vývoje mladistvého“, ale o předložení relevantních informací, které se k oblasti vztahují. Takové sdělení pak může být nápomocné (podpůrné) pro orgány činné v trestním řízení při jejich rozhodování o vhodných sankcích či opatřeních. Zpráva, která vzniká pro potřeby konkrétního řízení o přečinu mladistvého, se vyjadřuje také ke spáchanému a projednávanému činu, ve smyslu reakcí a chování mladistvého (např. postoj mladistvého k činu, snaha o odčinění, příp. postoj jeho rodiny apod.). Také může vyslovit pochybnosti o přiměřenosti „úrovně mravního a rozumového vývoje“ mladistvého, a tím dát podnět orgánům činným v trestním řízení pro vyžádání zprávy od psychologa či znaleckého posudku pedopsychiatra.

Mezi profesní dovednosti sociálního pracovníka, který vypracovává zprávu o mladistvém, mj. patří i tzv. hodnocení případu, což představuje formální proceduru, která hodnotí klientovu situaci a problémy před započítáním intervence (péče), nebo periodicky, resp. účelově, hodnotí dosavadní průběh intervence¹¹. Při zahájení kontaktu s klientem si sociální pracovník sestavuje určitou „sociální diagnózu“¹² (*case review* - hodnocení případu, *psycho-*

¹⁰ Tato zásada je vyjádřena v citovaném ustanovení zákona o soudnictví ve věcech mládeže dle toho, že orgány činné v trestním řízení podle zákona o soudnictví nad mládeží spolupracují s příslušným orgánem sociálně - právní ochrany mládeže. Na uvedené ustanovení pak organicky navazuje ustanovení § 40 odst. 1 cit. zák., podle něhož orgány činné podle tohoto zákona a úředníci Probační a mediační služby spolupracují s příslušným orgánem sociálně-právní ochrany dětí, zájmovými sdruženími občanů a s osobami realizujícími probační programy, aby posílili výchovné působení řízení ve věcech mladistvých, vytvořili podmínky pro individuální přístup k řešení jednotlivých věcí, včas reagovali na potřeby a zájmy mladistvých a poškozených osob i všech dalších subjektů dotčených trestnou činností a také tímto způsobem trestnou činnost zamezovali a jí předcházeli. Do řešení jednotlivých provinění podle tohoto zákona zapojují též zájmová sdružení občanů a jiné subjekty působící ve společenském prostředí mladistvého, v němž došlo k provinění, a blízké sociální okolí obviněného a poškozeného. Tato myšlenka je obsažena i v ustanovení § 36 cit. zák.

¹¹ Matoušek, O.: Slovník sociální práce. Praha, Portál 2003, str. 76-77.

¹² Termín často užívaný teoretiky sociální práce, označující mapování příčin sociálního problému jako východiska pro "sociální terapii". Jako zdroj problému byla původně viděna buď osobní nedostatečnost (včetně morálních vad), nebo nedostatečné využívání dostupných zdrojů. Ke stanovení diagnózy se užívalo

social assessment, need assesment - hodnocení potřeb apod.). Zmapuje tedy situaci, ve které se jedinec nachází, a identifikuje okruh „potřeb“, „rizik“ a protektivních faktorů v sociálním okolí, které jsou v konkrétním případě aktuální. Hodnocení potřeb (*need assessment*) představuje proces přešetření situace jednotlivého klienta nebo rodiny s ohledem na to, co je v rámci komunity považováno za „normální“. Cílem hodnocení potřeb je odhadnout rozsah problému a naléhavost situace, aby pak bylo možné naplánovat postup a mobilizovat dostupné zdroje.¹³

2.1.4. „Zjištění poměrů mladistvého“ v kompetenci OSPOD a PMS

Zásady zvláštního (specifického) přístupu při projednávání trestních věcí mladistvých a zásada ochrany soukromí mladistvého našly svůj výraz i při dokazování. Zákon klade důraz na ochranu soukromí mladistvého a snížení rizika jeho stigmatizace, a proto říká, že při výslechu mladistvého je nutno postupovat ohleduplně a šetřit jeho osobnost. Ke konfrontaci mladistvého je možno přistoupit jen výjimečně, a to až v řízení před soudem pro mládež (§ 57 odst. 2). Šetření potřebná pro poznání osobnosti mladistvého a prostředků vhodných k jeho resocializaci a převýchově mají být prováděna se zvláštní pečlivostí (§ 55).¹⁴ V prověřování státní zástupce postupuje tak, aby byly objasněny všechny podstatné okolnosti případu a byly opatřeny dostatečné podklady pro podání návrhu státního zástupce na zahájení řízení. Za účelem zjištění stavu věci je možné využít součinnosti s orgánem sociálně-právní ochrany a s Probační a mediační službou.¹⁵ Orgán sociálně právní ochrany dětí (OSPOD) má společně s PMS v řízení proti mladistvým a dětem mladším patnácti let nezastupitelnou roli, přičemž činnosti obou institucí by se měly prolínat a vzájemně doplňovat v průběhu celého trestního řízení.

V rámci řízení proti mladistvému pověřují orgány činné v trestním řízení OSPOD zjištěním poměrů mladistvého (§ 55 a § 56) a za tímto účelem je zpracována zpráva. V případě, že je vypracováním zprávy pověřen OSPOD a zároveň PMS, je vhodné, aby tyto orgány ve svých činnostech navzájem spolupracovaly s cílem zamezit případné duplicitě při shromažďování potřebných informací.¹⁶

PMS vypracovala doporučení o součinnosti pracovníků OSPOD a PMS, ve kterém najdeme následující rozlišení:

Pracovník OSPOD se zaměřuje zejména na: osobní anamnézu mladistvého – věk, stupeň jeho zralosti; na rodinné poměry mladistvého včetně jeho vztahu k rodičům, stupeň vlivu rodičů na něho a vztah mezi mladistvým a jeho širší rodinou a blízkým sociálním okolím (přehled opatření realizovaných v souvislosti s výkonem sociálně právní ochrany dítěte a

---

dat poskytnutých nejen klientem, ale také jemu blízkými lidmi i institucemi, s nimiž byl nebo je v kontaktu. Sociální diagnóza byla původně konceptem připisujícím problém výhradně klientovi. Teprve ve čtyřicátých letech minulého století se pojetí diagnózy rozšířilo na zhodnocení klientovy situace i toho, jak klient situaci vnímá. Dnes se termín opouští jednak kvůli medicínské konotaci, jednak kvůli nerealistické aspiraci na možnost nezávislého, objektivního hodnocení klienta, případně jeho situace. V současnosti převládá funkční přístup, který klienta nedefinuje jako nemocného nebo deviantního, ale jako osobu vyžadující určitý druh služby.

¹³ Matoušek, O.: Slovník sociální práce. Praha, Portál 2003, str. 76.

¹⁴ Jelínek, J.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže a základní zásady trestního řízení. In: Kriminalistika, 2/2003.

¹⁵ Pokyn č. 18, Sběrka instrukcí a sdělení MSp ČR, částka 4, 31.8.2007, str. 102.

¹⁶ Čerpáno z materiálu „Správné činnosti při sociálně právní ochraně dětí“ Phare CZ 0209-02-01-005, str. 79.

jejich účinnost); na záznamy o školní docházce, jeho chování a prospěchu ve škole a je-li zaměstnán i na skutečnosti významné pro posouzení jeho chování v zaměstnání.

Pracovník PMS se zaměřuje zejména na: provedení analýzy příčin provinění (činu jinak trestného) a potřeb mladistvého včetně zhodnocení možnosti pozitivních změn chování mladistvého a rizik sociálního selhání za účelem navržení nejvhodnějších opatření; na postoj k provinění a ochotu mladistvého zajistit nápravu způsobených škod nebo odčinění dalších následků včetně jeho motivace a reálných možností odstranění následků provinění, jakož i zájmu o zprostředkování mediace. Dále na zjištění potřeb a zájmů poškozeného v souvislosti s odstraněním následků provinění, včetně jeho zájmu o zprostředkovanou mediaci; na přehled předchozích provinění a realizovaných opatření vůči mladistvému, jakož i popis jejich výkonu; na zjištění motivace mladistvého podrobit se výchovným opatřením již v průběhu tr. řízení a na doporučení případného poskytovatele vhodného a dostupného probačního programu nebo jiného vhodného programu sociálního výcviku, psychologického poradenství apod. (viz. §§ 15-19 ZSM).¹⁷

Cílem proklamované úzké součinnosti pracovníků OSPOD a PMS je zesílení výchovného působení na mladistvé při zachování individuálního přístupu k nim. Nezanedbatelnou výhodou domluvy a spolupráce obou subjektů je šetření kapacity vlastních pracovníků, jejichž případové zatížení je dlouhodobě velmi vysoké.

2.1.5. Odborná vyjádření

Při posuzování odpovědnosti mladistvého za čin se vychází jednak ze samotné výpovědi mladistvého, ze zprávy orgánů pověřených sociálně-právní ochranou dětí, případně ze zpráv Probační a mediální služby i z ostatních důkazů, shromážděných během vyšetřování.

V některých případech informace z uvedených zdrojů neposkytují potřebný podklad pro dostatečné poznání konkrétního rozumového a mravního vývoje mladistvého, a proto je nezbytné, za účelem odstranění pochybnosti, opatřit odborná vyjádření od pedagogicko-psychologických poraden, diagnostických ústavů, event. opatřit znalecký posudek psychologa. Státní zástupce dbá o to, aby k náležitému posouzení duševního stavu mladistvého byl popřípadě přibrán i znalec z odvětví psychologie nebo sexuologie s odpovídající specializací.¹⁸

V závažnějších trestních věcech, mimo jiné s příslušností k rozhodování v I. stupni u krajského soudu, je přistoupeno ke zkoumání duševního stavu mladistvého. V trestních věcech mladistvých **není obecně praktikováno plošné opatřování znaleckých posudků za účelem posouzení trestní odpovědnosti mladistvých.** Naopak je uplatňován **striktně individuální přístup**, kdy při řešení otázky, zda je na místě vyžádání takového znaleckého posudku u konkrétního mladistvého, se vychází jednak z osobních poznatků policejního orgánu při kontaktu s mladistvým, dále jsou zásadní skutečnosti v tomto směru zjišťovány ze zpráv orgánu sociálně-právní ochrany dětí a jiných podkladů, přičemž přihlíženo je též k charakteru konkrétního protiprávního jednání.

¹⁷ Čerpáno z materiálu „Správní činnosti při sociálně právní ochraně dětí“ Phare CZ 0209-02-01-005, str. 81.

¹⁸ Pokyn č. 18, Sběrka instrukcí a sdělení MSp ČR, částka 4, 31.8.2007, str. 98.

Z informací podaných státními zastupitelstvími, které jsou analyzovány ve zvláštní zprávě Nejvyššího státního zastupitelství¹⁹ je zřejmé, že ve sledovaném období docházelo v drtivé většině případů k trestnímu stíhání mladistvých pro majetková provinění, kdy nešlo o skutkově složité věci, takže **nebyl důvod ke zkoumání rozumové a mravní vyspělosti mladistvého formou znaleckého posudku.**²⁰

Pro možnost zkoumat duševní stav mladistvého (nebo dokonce pozorovat jeho duševní stav), musí být proti němu zahájeno trestní stíhání. Před zahájením trestního stíhání by bylo možno připustit jen vyžádání lékařských zpráv, odborných vyjádření, sepsání úředních záznamů atd. (stejně tak jako opatření znaleckých posudků v jiných trestních věcech či dokonce ve věci týkající se zbavení či omezení způsobilosti k právním úkonům) s tím, že ale tyto úkony nikdy nemohou plnohodnotně nahradit vyšetření duševního stavu mladistvého (či pozorování jeho duševního stavu) postupem podle § 58 z. č. 218/2003 Sb.²¹

V pokynu obecné povahy ze dne 17.5.2007 (poř. č. 3/2007) o trestním řízení ve věcech mládeže se v čl. 15, který se vztahuje k vyšetření a pozorování duševního stavu mladistvého, uvádí: „Vznikne-li odůvodněná pochybnost, že mladistvý v době spáchání činu nedosáhl takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat jeho nebezpečnost pro společnost nebo ovládat své jednání (§ 5 odst. 1 zákona), nebo pokud se taková pochybnost týká výskytu duševní poruchy v době spáchání činu, pro kterou by mladistvý nemohl rozpoznat nebezpečnost svého činu pro společnost nebo ovládat své jednání (§ 12 tr. zák.), vyšetří se duševní stav mladistvého nejméně dvěma znalci z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie se specializací na dětskou psychiatrii (§ 58 odst. 1 zákona.); úprava v § 116 odst. 1 tr. ř. se neuplatní.“²²

Ustanovení citovaného § 58 (Vyšetření duševního stavu) žádá k vyšetření duševního stavu mladistvého přibrat dva znalce z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie se specializací na dětskou psychiatrii. V této souvislosti je zmiňován²³ judikát R 29/2001-I, podle něhož znalci z oboru klinické psychologie, jenž byl ve věci přibrán (byl-li vůbec přibrán, neboť právní úprava to nevyžaduje), nepřísluší posuzovat otázku, zda byl mladistvý schopen rozpoznat nebezpečnost svého činu pro společnost a zda byl schopen své jednání ovládat. Tuto otázku (jako základní kritérium pro následné právní posouzení přičetnosti mladistvého pachatele ve smyslu § 12 tr. zák., ale také i § 5 odst.1 zák.č. 218/2003 Sb.) mohou na základě vyšetření duševního stavu mladistvého posoudit pouze dva znalci z oboru psychiatrie se specializací na dětskou psychiatrii.

Pokud bude ze závěrů znalce psychologa patrný určitý nedostatek rozumové a mravní vyspělosti v době spáchání činu (musí být shledán nedostatek jak rozumové, tak i mravní

¹⁹ Zvláštní zpráva obsahující vyhodnocení postupu státních zastupitelství při aplikaci zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže (na trestním úseku i v netrestní oblasti), vypracovaná Nejvyšším státním zastupitelstvím v dubnu 2005.

²⁰ Zezulová, J.; Růžička, M.: Aktuální problémy zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. In Státní zastupitelství, 7-8/2005, str. 6-15.

²¹ § 58 Vyšetření duševního stavu. (1) K vyšetření duševního stavu mladistvého se přiberou dva znalci z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie se specializací na dětskou psychiatrii. (2) Pozorování duševního stavu nemá trvat déle než jeden měsíc; do té doby je třeba podat posudek. Na odůvodněnou žádost znalců může soud pro mládež a v přípravném řízení na návrh státního zástupce soudce tuto lhůtu prodloužit, nikoli však více než o jeden měsíc. Proti rozhodnutí o prodloužení lhůty je přípustná stížnost.

²² Pokyn č. 18, Sbírka instrukcí a sdělení MSp ČR, částka 4, 31.8.2007, str. 98.

²³ Zezulová, J.; Růžička, M.: Aktuální problémy zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. In Státní zastupitelství, 7-8/2005.

vyspělosti), přísluší zhodnotit dopad i tohoto zjištěného nedostatku na schopnost rozpoznávací a schopnost ovládací znalcům psychiatrům.

2.1.6. Další podklady ke zjištění poměrů mladistvého

Jak již bylo uvedeno výše, zákon č. 218/2003 Sb. ve svém § 55 ukládá příslušným orgánům shromáždit s veškerou pečlivostí podklady pro poznání osobnosti a dosavadního způsobu života mladistvého. V rámci toho je třeba objasnit i dosavadní chování mladistvého ve školním zařízení (případně na pracovišti, pokud již je v pracovním poměru, či výchovném zařízení, pokud je jeho klientem), především z hlediska takových proměnných, jako je „zařazení, vývoj, nadání a předpoklady, záliby a sklony, postoje k ostatním žákům nebo spolupracovníkům, poměr k výchovným pracovníkům nebo nadřízeným, spolupráce rodiny se školou...“²⁴. Je zřejmé, že takto podrobné informace si musí pracovník OSPOD vyžádat v příslušné škole nebo instituci a zahrnout je do své Zprávy o poměrech. V praxi je zpráva o mladistvém (příp. nezletilém) od školy vyžadována přímo vyšetřujícím policejním orgánem a zařazena do vyšetřovacího spisu jako součást osobních výkazů obviněného. Pokud došlo k vyšetřované trestné činnosti v období přechodu ze základní školy na školu střední (což je poměrně častý případ), bývá vyjádření vyžadováno od obou školských zařízení. Analýze těchto „školních“ zpráv se věnujeme v kapitole 2.2.6.

O osobnosti a chování obviněného samozřejmě vypovídají i informace, týkající se jeho předchozích střetů se zákonem. Kromě standardního výpisu z rejstříku trestů (případně kopie spisů z předchozích trestních řízení) plní tuto funkci zprávy přestupkové komise z místa bydliště nebo sdělení místní složky policie o případných předchozích trestních řízeních. Vyjádření orgánů obce, ve které obviněný mladistvý žije (někdy nazývané „Zpráva o pověsti“), může kromě sdělení o případných přestupcích obsahovat i poznatky o chování mladistvého v rámci sousedských vztahů, jeho oblíbenosti v obci, sociálním zařazení klienta i jeho rodiny v rámci místa bydliště, o komunitě, ve které dotyčný tráví volný čas apod. Vhodným způsobem tak lze doplnit a prohloubit zjištění orgánů péče o dítě. Rozbor těchto zpráv je obsahem kapitoly 2.2.7.

---

²⁴ Šámal, P.; Válková, H.; Sotolář, A.; Hrušáková, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Praha, C.H.Beck 2004, str. 545.

2.2. Analýza spisů

2.2.1. Metodologie

Pro účely našeho výzkumu byl vypracován evidenční záznamový arch, který měl zachytit měsíční nápad všech známých pachatelů provinění či jinak trestné činnosti mladších 18ti let na vzorku okresních státních zastupitelství ČR. Náhodně bylo vybráno 24 OSZ (po třech okresech z každého ze sedmi krajů před územněsprávní reformou a tři obvody v Praze) a jejich vedoucí byli dopisem požádáni o spolupráci. Ta spočívala ve vypsání spisových značek mladistvých a nezletilců, kteří byli v období od 1.10.2005 do 31.10.2005 zapsáni do rejstříku ZT (případně ZK) a do rejstříku ZC na příslušném státním zastupitelství. Příslušný spisový materiál byl poté vyžádán na okresním soudu, který nám jej (byl-li již případ pravomocně ukončen) zaslal. V případech, kdy byl případ vyřešen již na OSZ, jsme o zaslání spisu požádali přímo tam. Celkově se nám tímto způsobem podařilo shromáždit 86 spisů pachatelů do 18 let.

Ve spisech jsme se posléze snažili najít veškeré zprávy sociálních, probačních a školských pracovníků, posudky, výsledky lékařských a psychologických vyšetření, jiná odborná vyjádření a další dokumenty tohoto typu, které mohou orgánům činným v trestním řízení poskytnout vhled do osobnostních a sociálních charakteristik mladého pachatele. Všechny uvedené písemnosti byly poté podrobně obsahově analyzovány, jak o tom pojednávají následující kapitoly.

Proč byly v rámci výzkumu zkoumány spisy mladistvých i nezletilců? Jak bylo již řečeno, ZSM v §§ 55-56 obšírně specifikuje, jaké základní údaje mají obsahovat zprávy o mladistvém. V rámci úvah o způsobu analýzy zpráv OSPOD a dalších orgánů o dětech mladších patnácti let jsme stáli před problémem, zda na zprávy o nezletilcích aplikovat stejná nebo odlišná kritéria hodnocení. Na jedné straně bylo třeba vzít v úvahu, že při projednávání těchto kauz postupuje soud pro mládež v zásadě podle předpisů upravujících občanské soudní řízení, z druhé strany však se jedná o mladé lidi, kteří se dopustili jinak trestné činnosti a jejich osobnostní charakteristiky i prostředí, která je obklopují, mají v zásadě stejné či obdobné charakteristiky. Posléze jsme došli k názoru, že obsahová kritéria zpráv o mladistvých jsou v zákoně č. 218/2003 Sb. natolik dobře zvolena, že by měla být uplatňována i na posudkovou činnost v rámci řízení o dětech do 15 let. Komentář k ZSM totiž mj. říká, že „kvalifikovaná specifikace navrhovaného opatření není myslitelná bez shromáždění všech relevantních podkladů, zvláště pak zmapování sociální situace dítěte, okolností posuzovaného případu a jeho příčin“²⁵. Na jiném místě pak čteme, že „výsledky šetření zaměřených na poměry dítěte v místě jeho bydliště by měly být zachyceny v komplexní zprávě o aktuální životní situaci dítěte“²⁶.

Tento přístup je dle našeho názoru podepřen i stanoviskem Pokynu obecné povahy nejvyšší státní zástupkyně z roku 2007²⁷, v němž stanoví, že „při prověřování skutečností o

²⁵ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 2. vydání. Praha, C. H. Beck 2007, str. 847.

²⁶ Tamtéž, str. 897.

²⁷ Pokyn obecné povahy nejvyšší státní zástupkyně 3/2007 ze dne 17. května 2007 o trestním řízení ve věcech mládeže, čl. 34. Tento pokyn obecné povahy nicméně upravuje postup státních zástupců v trestním řízení ve

spáchání činu jinak trestného dítětem před podáním návrhu na zahájení o uložení opatření postupuje státní zástupce tak, aby byly objasněny všechny podstatné okolnosti případu a byly opatřeny dostatečné podklady pro podání návrhu státního zástupce na zahájení občanského soudního řízení v těchto věcech. Za účelem zjištění stavu věci lze využívat součinnosti s orgánem sociálně-právní ochrany a s Probační a mediační službou²⁸.

Vycházeli jsme rovněž ze zkušenosti, že pro trestní i civilní řízení koncipují tyto zprávy o mladých lidech stejní pracovníci OSPOD, a činí tak nejčastěji dle obdobných posudkových schémat, že zprávy ze škol si všímají u dětí i mladistvých obdobných věcí atp. Nicméně zde de lege ferenda doporučujeme, aby se touto otázkou text zákona zabýval či alespoň v komentáři k zákonu byla této nejjasnosti věnována určitá pozornost.

2.2.2. *Analýza zpráv „Zjištění poměrů mladistvého“*

Při analýze jednotlivých spisů jsme se zaměřili na typ informace, uvedené ve zprávě „Zjištění poměrů mladistvého“, kterou zpracovává OSPOD či PMS pro potřeby orgánů činných v trestním řízení a která má být zpracována vždy. Z celkového počtu 86 spisů mladistvých pachatelů, které jsme měli k dispozici, byla „Zpráva o poměrech“ přítomna v 80 z nich (pozn.: v šesti případech byla např. informace o vypracované zprávě zmíněna v rozsudku, ale „fyzicky“ nebyla konkrétní zpráva součástí spisu jako samostatná část). Ve většině případů (93 %), kde byla zpráva obsahem analyzovaného spisu, ji vypracovali pracovníci OSPOD.

Nejprve jsme zjišťovali, zda je požadovaná informace (podle položek uvedených v zákoně č. 218/ 2003 Sb. a jeho komentáři²⁹) ve zprávě uvedena či neuvedena. Nehodnotili jsme její kvalitu, ale její obsah; hledali jsme přítomnost fakt, která podle znění zákona mají být ve zprávě zaznamenána.

Informace zaměřené k „*poznání osobnosti*“ mladistvého jsme našli zhruba ve třech čtvrtinách zpráv (76 %); šlo o sdělení, která komentovala dosavadní způsob života mladistvého či jeho aktuální životní situaci. Údaje o „*vhodných prostředcích k znovuzачlenění mladistvého do společnosti*“, ve formě „*názoru*“ zpracovatele posudku, byly uvedeny u necelé pětiny (19 %); tedy ve valné většině zpráv jsme takové komentáře neobjevili. S tím souvisí i další bod, kterého jsme si všímali, „*možnosti resocializace*“ mladistvého byly zmíněny u stejného počtu osob (15, tj. opět 19 % - příklady užitých formulací: *perspektiva jeho dalšího společenského uplatnění je omezena tím, že má pouze základní vzdělání; negativní vliv na něj má parta, ke které patří; ...*).

Dalším okruhem informací, které by zpráva měla obsahovat, je „*stupeň mravního a rozumového vývoje*“. Ve 23 zprávách (tj. ve 29 % případů) byly uvedeny okolnosti objasňující „*stupeň zralosti*“, tak, jak jsou popsány výše v textu; tedy jak se věk projevil na spáchání

---

věcech protiprávních činů mladistvých podle zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. Ve věcech protiprávních činů spáchaných dětmi mladšími patnácti let se tento pokyn vztahuje jen na dozor prověřování skutečností nasvědčujících spáchání činu jinak trestného dítětem mladším než patnáct let (dále jen "dítě") před případným podáním návrhu na zahájení řízení o uložení opatření – čl. 1.

²⁸ § 55 a § 56 zákona o soudnictví ve věcech mládeže per analogiam.

²⁹ Šámal, P.; Válková, H.; Sotolář, A.; Hrušáková, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Praha, C.H.Beck, 2004.

provinění; zda si mladistvý uvědomuje, že udělal (dělá) něco v rozporu se zákonem a zda je schopen vzhledem k svému věku posoudit závažnost daného skutku. Do této oblasti patří také sdělení názoru, zda je mladistvý schopen usměrnit své chování, zda je schopen vcítit se do problémů druhých či zda schopnost rozumového úsudku odpovídá jeho věku apod. (např. *chování chlapce odpovídá jeho věku, jeho vrstevníkům; z rozhovoru s chlapcem vyplývá, že si je vědom trestnosti svého jednání...*).

Sdělení či charakteristiky, které by popisovaly „*povahu - osobnost mladistvého*“³⁰ byly uvedeny ve 44 % zpráv; tedy víc jak polovina posudků takové informace neposkytla (např. *jde spíše o tichého chlapce, je to samotář a není výbušný; temperamentní až neklidný, ale není výbušný*).

Oblast „*rodinné a sociální anamnézy*“ byla v posuzovaných zprávách téměř vždy zmapována. Podrobnosti o sociálním prostředí, ve kterém posuzovaná osoba byla vychovávána a kde žila, byly uvedeny v 85 % zpráv. Zdá se, že sociální pracovníci, kteří posudek vytvářejí, považují tuto jeho část za nejpodstatnější. Zastoupení těchto dat vyplývá též z faktu, že spisy o mladistvém, uložené na OSPOD, velmi často mapují právě tuto oblast (problematika rozvodů, svěření do péče, stanovení výživného apod.).

Rovněž údaje o „*poměrech a úrovni rodinného prostředí*“, příp. náhradního výchovného prostředí, byly zaznamenány téměř ve všech analyzovaných zprávách (pouze v jedné zprávě takové informace chyběly). Jednalo se o následující dílčí údaje: „*zda rodiče žijí spolu či nikoli*“ bylo ve zprávách zmíněno s onou jedinou výjimkou vždy, informace o „*jejich vzájemných vztazích*“ byla uvedena v 39 % zpráv.

Zmínku o sourozencích mladistvého (zda má, nemá, kolik apod.) jsme našli u 96 % zpráv. „*Vztahy mezi rodiči a dětmi*“ byly komentovány v necelé polovině případů (44 %) a „*postavení mladistvého v rámci těchto vztahů*“ bylo popsáno v 29 % zpráv. K rodinnému prostředí se v 60 % zpráv objevily informace mapující „*sociální zařazení členů rodiny, včetně mladistvého*“; „*hodnotový systém v rodině*“ nebyl ve většině případů sociálními pracovníky vůbec komentován, zmínku v tomto směru bylo možno nalézt jen v sedmi zprávách (9 %).

Dosavadní chování mladistvého bylo popsáno v 99 % zpráv, pouze jedna zpráva toto posouzení opominula. Nejčastěji bylo předmětem sdělení chování ve škole, výchovném zařízení, či zaměstnání – v 94 %. Informace o škole, kterou mladistvý navštěvuje, příp. zaměstnání, byla zaznamenána v obecné rovině v 70 zprávách, tj. v 88 %.

Detailnější zjišťování chování mladistvého, jeho vývoje, nadání a předpoklady, jeho záliby a sklony, postoje k ostatním žákům, poměr k výchovným pracovníkům nebo nadřízeným bylo prezentováno v 63 % z výše uvedeného počtu zpráv, ke spolupráci rodičů, příp. širší rodiny se školou se vyjádřily čtyři z deseti. Jen zhruba ve 14 % se daly nalézt údaje o pozitivních či negativních vlivech ve školním (výchovném, pracovním) prostředí na formování osobnosti mladistvého.

Poměrně významnou informaci o *komunitě, kde mladistvý tráví volný čas*, nám nabídla jen necelá čtvrtina analyzovaných zpráv. Získávání těchto poznatků je složitější, často závisí pouze na klientově vlastním sdělení, jehož pravdivost je pro změnu závislá na kvalitě komunikace mezi mladistvým (nezletilým) a sociálním pracovníkem. Právě tento druh

---

³⁰ Povaha jako soubor vlastností citových a snahových (volních).

informací by přitom mohl mít pro poznání dosavadního způsobu života mladistvého zásadní význam.

Informace ke *zjištění chování mladistvého před a po spáchání provinění*, které jsou velmi důležité zejména pro volbu zvláštních způsobů řízení (tj. odklonů) nebo opatření vhodných pro nápravu mladistvého, byly uvedeny v polovině případů (51 %, 41 zpráv). Při podrobnějším náhledu zjišťujeme, že nejčastěji v nich bylo zmiňováno (ne)uvědomění si protispolečenské povahy provinění, eventuálně situace poškozených osob, a blíže bylo specifikované chování mladistvého po spáchání, resp. odhalení provinění. Zmínka o tom, zda se mladistvý aktivně snažil odstranit škodlivé následky provinění, zda například vyhledal počinu poškozeného, omluvil se mu, či učinil účinné kroky k náhradě způsobené škody, popř. zda se jednáním s poškozeným snažil vytvořit podmínky pro použití některého z odklonů, byla zaznamenána v 39 % zpráv, které se k chování mladistvého vyjádřily. Určitý náhled na spáchaný delikt, ať kritický či nikoli, získal mladistvý dle soudu 21 % zpracovatelů zpráv.

Posouzení toho, *zda a v jakém rozsahu má být uloženo výchovné opatření, ochranné opatření nebo trestní opatření*, nabídlo pouze 13 % zpráv z celého našeho vzorku.

Pro celkové hodnocení zpráv jsme si stanovili tři stupně: ryze formální, průměrná a kvalitní. Jako kvalitní s velmi podrobnými a nosnými informacemi jsme vyhodnotili 35 % zpráv o poměrech mladistvého. Naopak ryze formálními jsme shledali pouze 2 zprávy, které byly maximálně stručné a poskytovaly v podstatě minimální penzum informací.

V převážné většině – 63 % - považujeme samostatně předložené zprávy za průměrné, kdy informace nejsou v některé oblasti dostatečně propracované. Podklady pro rozhodnutí orgánů činných v trestním řízení však mohou být adekvátně doplněny z dalších zdrojů, jako např. zprávami ze škol, výchovných ústavů, od obecních úřadů, zprávami o osobních, rodinných a sociálních poměrech a aktuální životní situaci mladistvého aj.

Tabulka č. 1: Položky zprávy „Zjištění poměrů“ a relativní četnosti (informace byla uvedena ve zprávě)

	Zpráva v analyzovaném spise - posudek vypracovaný OSPOD -	93 % (tj.80 z 86)
1	Informace k „poznání osobnosti“, dosavadní způsob života mladistvého	76 %
2	Informace o „vhodných prostředcích k znovuzačlenění mladistvého do společnosti“	19 %
3	Informace o „možnosti resocializace“ mladistvého	19 %
4	Informace o „stupni mravního a rozumového vývoje mladistvého“	29 %
5	Informace k „povaze mladistvého-osobnostní struktury, dynamika, event. poruchy“	44 %
6	Informace k „prostředí ve kterém byl vychováván a kde žil“	92 %
7	Informace o „úrovni rodinného prostředí“, příp. inf. o náhradním výchovném prostředí	99 %
7a	zda rodiče mladistvého žijí společně či nikoli	99 %
7b	jejich vzájemné vztahy	39 %
7c	informace o sourozencích mladistvého	96 %
7d	vztahy mezi rodiči a dětmi	44 %
7e	postavení mladistvého v rámci těchto vztahů	29 %
7f	soc. zařazení členů rodiny včetně mladistvého	60 %
7g	hodnotový systém v rodině	9 %
8	Informace o „dosavadním chování mladistvého“	99 %
8a	zjištění dosavadního chování mladistvého: ve škole, výchovném zařízení, v zaměstnání	94 %
8b	vývoj, nadání a předpoklady, jeho záliby a sklony, postoje k ostatním žákům, poměr k výchovným pracovníkům nebo nadřízeným	63 %
8c	spolupráce rodičů, příp. širší rodiny se školou	40 %
8d	pozitivní – negativní vlivy ve školním (výchovném, pracovním) prostředí na formování osobnosti	14 %
9	Informace o „škole, kterou navštěvuje, příp. zaměstnání“	88 %
10	Informace o „komunitě, kde tráví volný čas“	24 %
11	Informace ke „zjištění chování mladistvého po spáchání provinění“	51 %
11a	chování mladistvého po provinění (po odhalení)	44 %
11b	(ne)uvědomění si protispoločenské povahy provinění, event. situace poškozených osob	58 %
11c	(ne) kritický náhled na spáchané protiprávní jednání	40 %
11d	(ne) aktivní snaha odstranit škodlivé následky provinění	37 %
12	Informace k možnosti uložit výchovné opatření, ochranné, trestní opatření	13 %

N= 80

Jak vyplývá z tabulky, největší rezervy ve zkvalitnění posudků OSPOD spočívají v oblasti posouzení hodnotových systémů širší rodiny mladistvého. Z posudků se také málokdy dozvíme o charakteristice vrstevnických vztahů mimo rodinu, zejména o případné partě, ve které tráví mladistvý volný čas. Sociální pracovníci málo využívají možnosti vyjádřit se k prostředkům, které by mohly vést k „znovuzačlenění mladistvého do společnosti“, resp. k možnostem uložení určitého druhu opatření podle ZSM.

Další informace, obsažené ve zprávách „Zjištění poměrů mladistvého“

Při rozboru spisů se ukázalo, že i některé další okruhy informací, ač nejsou taxativně vymezeny v zákoně, jsou pracovníky OSPOD považovány za podstatné (a také jsou pro ně z existujícího spisového materiálu snáze dostupné). Proto se objevují ve většině zkoumaných zpráv. Je to v první řadě informace o tom, zda je na dotyčného či na jeho rodinu na oddělení péče o dítě veden spis, a z jakého důvodu. Tento údaj nacházíme ve čtyřech pětinach posudků. Více než polovina spisů byla založena pro poruchy chování buď zkoumaného klienta, nebo jeho sourozence. V ostatních případech byl spis na OSPOD zaveden v souvislosti s rozvodem manželství, spory o výživné či otcovství a podobně. Pro orgány činné v trestním řízení jde nepochybně o cennou informaci, která vypovídá o případném závadovém směřování mladistvého, nebo přinejmenším o minulých či současných problémech jeho rodiny. Často si také uvědomíme, že ačkoli byla problémová rodinná situace dítěte dostatečně dobře známa, stejně jako jeho výchovné, školní a další problémy, nepodařilo se najít vhodný způsob intervence do rodiny. Je přitom známým faktem, že právě včasná intervence ze strany sociálních služeb může dítě odklonit z nastupované delikventní kariéry.

Ve dvou třetinách posudků (66 %) nalézáme sdělení, týkající se profese nebo vzdělání rodičů (event. dalších vychovatelů) klienta, téměř stejné penzum (62 %) je pak informací o materiálním zázemí rodiny. Pracovníci sociálních služeb zde hovoří i o případné nezaměstnanosti rodičů, bytové situaci, příslušnosti rodiny k velmi nízkým nebo naopak vyšším příjmovým skupinám atd. Lze říci, že tento typ údajů, spolu s informací o navštěvované škole, často tvoří páteř celého Zjištění poměrů. Uvažuje-li státní zástupce nebo soud o uložení výchovného opatření, které vyžaduje aktivní a uvědomělou spolupráci rodičů, případně sebou nese i určité finanční náklady, mohou tyto informace hrát svou úlohu. V některých případech navíc mohou přispět i k pochopení motivace kriminálního jednání, např. u majetkové kriminality.

Více než 60 % všech analyzovaných spisů obsahuje různě formulovaná sdělení o stupni respektování společenských norem a autorit ze strany klienta a informace o chování mladistvého (resp. nezletilého) mimo školu. Především zde nacházíme konkrétní sdělení sociálního pracovníka o tom, jak se klient dlouhodobě projevuje - holduje-li návykovým látkám, vyhledává rizikové situace, pohybuje se v závadové skupině, jakého problematického chování se již v minulosti dopustil, zda bylo toto jednání již předmětem projednávání na příslušných úradech a podobně. Orgány činné v trestním řízení tím získají nesrovnatelně plastičtější obraz o chování klienta, než jim zprostředkuje výpis z rejstříku trestů a záznamy přestupkové komise. Z toho pak lze v řízení podle zákona č. 218/2003 Sb. mimo jiné dovodit, zda je projednávané protizákonné jednání jednorázovým excesem jinak uspokojivě socializovaného jedince (který se např. může aktuálně nalézat v obtížné psychické situaci, související s dospíváním), nebo zda je osobnost dotyčného závažněji narušena. Z toho se pak opět odvíjí druh navrženého opatření.

Podobný podíl, tedy kolem 60 % spisů, zmiňuje zájmy mladého pachatele. Je důležité, vyvíjí-li dotyčný nějaké prosociální aktivity, o které se lze opřít při plánování nápravných opatření. Bohužel jsou často tyto informace spíše formálního rázu typu „*hrál fotbal*“ nebo „*nemá o nic zájem*“. Bylo by dobře tyto informace prohloubit, neboť dobře volená výchovná strategie může v posudku zmapované instituce, jako jsou sportovní oddíly, zájmové kroužky, kluby apod. využít ve prospěch celkové úpravy chování mladého člověka.

O něco více než třetina všech posudků OSPOD informuje nějakým způsobem o inteligenci, tedy rozumových schopnostech klienta. Je třeba hned dodat, že často lze rozumovou vyspělost klienta ze zpráv orgánů péče o dítě odvozovat pouze nepřímo, například z informací o přeřazení do zvláštní školy pro nezvládání učiva apod. Na základě těchto údajů je pak možné například usoudit, byl-li dotčený schopen správně si uvědomit nezákonnost svého jednání a je-li pravděpodobné, že vzhledem ke své mentální nedostatečnosti podlehl při páchání trestného činu vlivu svého okolí. Ve složitějších kauzách samozřejmě tuto okolnost precizně objasňuje vyšetření znalcem. I v případech méně závažné trestné činnosti však soud bere v úvahu rozumovou způsobilost mladistvého³¹.

Důležitou otázkou, kterou by v ideálním případě mělo Zjištění poměrů mladistvého (nezletilého) zodpovědět, je přítomnost pozitivních vlivů a vzorů v sociálním okolí klienta. Není v zásadě možno doufat v úspěch výchovných opatření, není-li nikdo, kdo by byl přesvědčen o jejich nutnosti, prosazoval je, aplikoval a kontroloval. Mladistvý na pokraji „šikmé plochy“ nutně potřebuje pozitivní vzor, který mu může být oporou v nelehkém procesu vymaňování se z nahromaděných problémů, ať už při podrobování se výchovným omezením, vzdalování se z vlivu party či úhradě způsobených škod. Informace o existenci či neexistenci podobné osobnosti v blízkosti klienta byla přítomna pouze ve čtvrtině spisů.

Bohužel, rodiny mladých delikventů často „oplývají“ spíše opačným potenciálem – tedy tím, že někteří z jejich členů jsou zdrojem tzv. kriminální infekce. Rodinnými příslušníky, kteří měli (v minulosti nebo současnosti) problémy se zákonem jsou nejčastěji otcové a starší bratři, v některých případech ale i více členů rodiny. Takové zjištění obsahuje 22 % posudků OSPOD. Opět jde o informaci, kterou není možno opominout, protože v podobně zasaženém rodinném prostředí je obvykle třeba přenést alespoň část váhy výkonu výchovných povinností na jiný subjekt, například formou intenzivní terénní sociální práce či zapojení mladistvého do specializovaných resocializačních programů.

Další dokumenty, upřesňující či doplňující nějakým způsobem komplex informací o poměrech mladistvého, jsme zachytili ve více než polovině kauz. Jednalo se zejména o záznamy o předchozí kriminální kariéře mladistvého (i jako nezletilého), kopie spisů z předchozích řízení či údaje ze spisu k rozvodu rodičů a/nebo svěřeni do péče.

2.2.3. Analýza „Zprávy o osobních, rodinných a sociálních poměrech a aktuální životní situaci mladistvého“

Náš vzorek 86 spisů obsahoval pouze jedinou zprávu o osobních, rodinných a sociálních poměrech a aktuální životní situaci mladistvého dle § 56 zákona č. 218/2003 Sb., proto ji analyzujeme podrobněji. Byla vypracována úředníkem Probační a mediační služby, mladistvý se dostavil sám dvakrát na konzultaci.

Pokud porovnáme výslovné požadavky zákona na obsah takové zprávy s uvedenými skutečnostmi, dojdeme k následujícímu:

- a) *otázka věku mladistvého*, kdy se má nejméně kromě data narození provést i zhodnocení, jak se věk projevil při spáchání provinění → uvedeno pouze datum narození, hodnocení chybí;

---

³¹ Viz § 5 Zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

- b) *stupeň zralosti mladistvého* → k této otázce není uvedena vůbec žádná informace;
- c) *postoj mladistvého k provinění* → je zde zachyceno vyjádření mladistvého o tom, že si v první chvíli neuvědomoval protiprávnost svého jednání, popis situace z jeho pohledu a opakovaný projev lítosti nad spáchaným proviněním;
- d) *zjištění, zda mladistvý je ochoten napravit způsobené škody nebo odčinit další následky provinění* → uvedena faktická informace, že škoda nevznikla, mladistvý činu lituje;
- e) *rodinné poměry mladistvého* → uvedena informace, že rodiče jsou rozvedeni, s kým mladistvý žije ve společné domácnosti, dále že se nestýká s otcem, byť bydlí v blízkosti. Zmíněno i to, že mladistvý má přítelkyni, u které občas přespává a pobývá. O sociálním zařazení členů rodiny nejsou zachyceny žádné poznatky, pouze to, že matka je na mateřské dovolené;
- f) *stupeň vlivu rodičů na mladistvého* → neuvedeno;
- g) *vztah mezi mladistvým s jeho širší rodinou* → neuvedeno;
- h) *vztah mezi mladistvým a jeho blízkým sociálním okolím* → uvedeno pouze trávení volného času sportem (druh, kolikrát týdně dochází na tréninky), zaznamenáno však až v závěrečném shrnutí;
- i) *záznamy o školní docházce mladistvého, jeho chování a prospěchu ve škole* → zpráva v této části obsahuje jen stručnou zmínku o druhu učebního oboru a uvedení ročníku, který mladistvý navštěvuje, v závěrečném shrnujícím stanovisku je uvedeno, že mladistvý byl dotázán na své chování ve škole, kdy uvádí, že vyrušuje, vykřikuje a byl podmíněně vyloučen. Docházka by měla být podle slov mladistvého v pořádku;
- j) *skutečnosti významné pro posouzení jeho chování v zaměstnání* → mladistvý nebyl zaměstnán;
- k) *přehled předchozích provinění mladistvého a opatření vůči němu použitých, jakož i popis jejich výkon* → v tomto případě mladistvý nebyl v šetření pro jiné provinění ani přestupek, informace uvedena včetně toho, že mladistvý byl vyslýchán jako svědek v jiné kauze.

Shrnující stanovisko probačního pracovníka nechybí, obsahuje však převážně informace k výše uvedeným okruhům a to, že mladistvý ochotně spolupracoval při konzultacích.

Zpráva byla strukturována, lze vysledovat snahu o rozčlenění podle obsahu informací požadovaných zákonem, ovšem některé okruhy chybí zcela, o některých tématech je uvedena jen zmínka. Zpráva spíše doplňovala proces, kdy byl mladistvý seznámen s podmínkami uložení podmíněného zastavení trestního stíhání dle § 307 TR a s ukládáním a druhy výchovných opatření dle § 15 zák. č. 218/2003 Sb.. Podle našeho názoru by bylo vhodné – v případě, když už je tato zpráva vyžádána pro zjištění podrobnějších informací pro další postup řízení a pro uložení nejvhodnějšího opatření – aby byla mnohem detailnější, sledovala obsahovou strukturu dle zákona a zahrnovala i prvky názorové a hodnotící.

Ve spisu k případu figurovala pochopitelně i zpráva o poměrech mladistvého dle § 55 zákona, připravená sociální kurátorkou pro děti a mládež městského úřadu, obsahově kvalitní a informačně nosná a dle našeho názoru v kombinaci s dalšími získanými informacemi obsaženými ve spisu pro postup v řízení ve věci majetkového provinění mladistvého prvopachatele dostatečná.

2.2.4. Návrhy možné struktury zpráv

Jak již bylo zmíněno, při vyhotovení „Zprávy o poměrech“ nebo „Zprávy o osobních, rodinných a sociálních poměrech a aktuální životní situaci dítěte (mladistvého)“ sociální pracovník postupuje podle pokynů, které jsou vyjmenované v § 55, resp. § 56 zákona. Pro sestavování konkrétní zprávy jsou však tyto pokyny formulovány příliš obecně; konkrétněji jsou rozpracovány v komentáři k zákonu³². Z tohoto a dalších zdrojů jsme se pokusili sestavit dva návrhy možné osnovy posudku tak, aby tento obsahoval veškeré skutečnosti, potřebné k poznání osobnosti mladistvého pachatele.

2.2.4.1.

Struktura zprávy podle metodiky Systému včasné intervence a týmů pro mládež³³:

1) Věk mladistvého a stupeň zralosti

- Věk vyjádřený počtem let a měsíců (lze popsat, jak se věk projevil na spáchání činu jinak trestného, provinění).

- Stupeň zralosti – (v zásadě se jedná o to, zda si dítě nebo mladistvý uvědomuje, že dělá něco špatně v rozporu se zákonem, a zda je schopen vzhledem k svému věku posoudit závažnost daného skutku). Dalším sledovaným znakem je skutečnost, zda je schopen usměrnit své chování. Možné je také zhodnocení schopnosti vcítit se do problémů druhých.

- a) zralost rozumová („jak mu to myslí“ – adekvátnost odpovědí, pochopení podstaty problému apod.),
- b) zralost emoční („jak zvládá své city“ – impulzivita, projevy radosti, nenávisti apod.),
- c) zralost sociální („jak zvládá vztahy“ – cítí potřebu kontaktu s vrstevníky, zvládání rolí žáka, studenta, sourozence, kamaráda apod.).

2) Postoj mladistvého k provinění a ochota zajistit nápravu způsobených škod nebo odčinění dalších následků.

– Úzce souvisí se zralostí. Zejména se jedná o existenci nebo absenci projevů lítosti, schopnost upřímné omluvy, schopnost a ochota podílet se na náhradě škody vlastními silami apod.

3) Rodinné poměry dítěte (mladistvého)

– Bydliště dítěte (mladistvého) – typ zástavby, zda se jedná o byt či rodinný domek, kolik má pokojů, velikost bytu v poměru k počtu bydlících, jak je udržován apod.

– Důležité je zda má dítě (mladistvý) vlastní prostor pro své soukromí, přípravu do školy (kdo tento prostor navštěvuje a v jakém režimu), zda se rodina schází (u večeře nebo jiné příležitosti – jaké?)

– Vztah dítěte (mladistvého) k jeho rodičům, stupeň vlivu rodičů na něho a vztah mezi mladistvým, jeho širší rodinou a blízkým sociálním okolím (jedná se zejména o vztahy mezi jednotlivými členy rodiny navzájem, důležitou otázkou je kvalita sourozeneckých vztahů, vztahů mezi rodiči a dětmi, trávení času jednotlivými generacemi v rodině, výkon domácích prací jednotlivými členy rodiny, příprava dětí na vyučování apod.). Není důležité vztahy hodnotit, ale pokusit se je popsat jako pozorovatel na základě skutečností, se kterými se

³² Šámal, P.; Válková, H.; Sotolář, A.; Hrušáková, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Praha, C.H.Beck, 2004, str. 544-546.

³³ Podle materiálu na www.mvcr.cz/dokument/2007/prevence/mladez1016/priloha3.pdf

pracovník OSPOD při svém kontaktu s dítětem seznámil. Pokud vztah není znám, je dobré uvést, že tyto poznatky nebyly zjištěny nebo nevybočují z normálu.

4) Školní docházka, chování a prospěch ve škole, skutečnosti významné pro posouzení jeho chování v zaměstnání, využití volného času

- Zda navštěvoval nějaké předškolní zařízení.
- Zda došlo k odkladu školní docházky, případně co bylo jeho příčinou.
- Přítomnost specifických poruch učení a chování (jedná se o skutečnosti zaznamenané příslušnými odbornými pracovišti).
- Spolupráce s pedagogicko-psychologickou poradnou nebo jinými institucemi.
- Možné příčiny úspěchu a neúspěchu ve škole, náhlé změny a jejich příčiny.
- Vztah ke spolužákům, postavení v třídním kolektivu.
- Vztah k učitelům a dalším pedagogickým pracovníkům, eventuálně zaměstnancům školy.
- Spolupráce rodiny klienta se školou.
- Hodnocení zaměstnavatele (v případě, že klient pracuje) – jak dlouho zaměstnán, hodnocení spokojenosti s pracovním výkonem, postavení v kolektivu spolupracovníků.
- Využití volného času (zájmy, záliby, koníčky).

5) Přehled předchozích přestoupení zákona mladistvým (nezletilým) a opatření vůči němu použitých, popis jejich výkonu včetně klientových reakcí na ně.

- Zejména se jedná o zhodnocení úspěšnosti předchozích přijatých opatření.

6) Hodnocení aktuální spolupráce s mladistvým

2.2.4.2. Stručnější varianta možného strukturování zprávy

- 1) základní údaje o obviněném (jméno, datum narození, bydliště, pro jaký čin je stíhán atd.);
- 2) zdroje údajů: konzultace s mladistvým (kolik se uskutečnilo setkání, kde); konzultace s rodinnými příslušníky; k. s poškozeným; k. s kurátorem pro mladistvé, k. s psychologem; k. s výchovným poradcem školy; šetření v místě bydliště; trestní spis z předchozí trestné činnosti apod.;
- 3) rodinná a sociální anamnéza (setříděné informace a údaje o mladistvém, které objasňují jeho vývoj a současný stav);
- 4) zdravotní stav, zkušenost s návykovými látkami;
- 5) sociální kontakty a způsob trávení volného času;
- 6) příčiny stíhaného činu a reakce na něj: pokus o zmapování pravděpodobné motivace, postoj mladistvého k činu, reakce a postoj rodiny mladistvého, naznačit možnost podpory, postoj k navrhovaným opatřením – např. účasti v programu, ambulantní léčbě atd.;
- 7) shrnující stanovisko: souhlas / nesouhlas mladistvého se spoluprací s PMS; jak hodnotí svou tr. činnost; priority (např. léčba závislosti); zdroje pro úspěšnou resocializaci (např. jeho motivace, rodina, existence sociálního zázemí); doporučení (např. týkající se rekvalifikace apod.);
- 8) návrh programu výkonu dohledu nad mladistvým a nad jeho účastí v probačním / léčebném programu: stručná informace o konkrétním programu - zaměření; návrh kroků směřujících k řešení příčin tr. činnosti a stabilizaci sociálních poměrů mladistvého; odborné vedení a kontrola realizovaná probačním úředníkem – např. určit pravidelný kontakt, deníky, řešení krizových situací atd.;
- 9) rámcový časový rozvrh plnění základních cílů resocializace.

2.2.5. Skutky, za které byl klient ve sledovaném případě stíhán

Informaci o konkrétní právní kvalifikaci skutku, kterého se měl dotýčný nezletilý / mladistvý dopustit, obsahovalo 80 spisů. Podle očekávání naprosto dominovalo provinění krádeže podle § 247 tr. zák. – z jeho spáchání bylo podezřelých 44 mladistvých nebo nezletilých, tedy 55 % vzorku. S velkým odstupem, konkrétně po 12 případech, následovaly další dva majetkové činy - nedovolené užívání cizí věci podle § 249 a poškozování cizí věci podle § 257. Dá se říci, že jde o typické „mládežnické“ delikty; nejčastěji se jednalo o projížděku cizím motorovým vozidlem a poškozování fasád domů či jiných předmětů sprejováním (§ 257b).

Desetinu prohřešků tvořilo výtržnictví, které zahrnovalo poměrně pestrou škálu různých konání, obvykle páchaných pod vlivem alkoholu. Šest událostí (7,5 %), vedoucích k policejnímu vyšetřování, vykazovalo znaky vydírání podle § 235 tr. zák.; zde bylo mimo jiné i několik případů školní šikany. Čtyřikrát jsme zaznamenali pohlavní zneužívání podle § 242 tr. zák.; šlo přitom vesměs o kauzy, kdy došlo k souhlasným sexuálním aktivitám, a jednomu či oběma aktérům bylo méně než 15 let.

Ve stejném počtu případů (což představuje 5 % vzorku) došlo k závažnějšímu jednání, které policejní orgán kvalifikoval jako provinění loupeže podle § 234 tr. zák. Další skutkové podstaty, jako např. ublížení na zdraví podle § 221, se objevovaly jen sporadicky – v uvedeném příkladu např. jen dvakrát ze všech 80 jedinců.

Tabulka č. 2: Nejčastější provinění, pro která bylo vedeno vyšetřování

§	Abs. četnost	%
247	44	55
249	12	15
257	12	15
202	8	10
235	6	7,5
234	4	5
242	4	5

N=80

Celkem obsahovaly analyzované spisy informace o 107 proviněních – jednoho provinění se dopustilo 54 klientů, dvou 24 a tří pak 3 klienti.

2.2.6. Školní posudky

Posudek školy byl součástí více než dvou třetin námi analyzovaných trestních spisů (69 %). I tento údaj svědčí vcelku jednoznačně o tom, že role školy je v daném směru pojímána jako v zásadě nezastupitelná. U jedinců, kteří ji navštěvují, může sloužit jako cenný zdroj informací nejen o jejich chování v dlouhodobější perspektivě, ale i o vlastnostech, temperamentu či postojích ke společenským normám a jejich respektování. V kriminologické literatuře je ostatně této instituci věnována již tradičně velká pozornost, neboť se již v mnoha výzkumech nejrůznějšího typu ukázalo, že velké množství rizikových i ochranných faktorů, které mají k delikvenci zcela prokazatelný vztah, lze právě v tomto prostředí poměrně spolehlivě identifikovat. Jak navíc naznačují studie zaměřené na vývoj kriminální kariéry, pro školní docházku řady pachatelů je typické, že bývá poznamenána určitými problémy, a to jak v oblasti samotného školního výkonu, tak z hlediska chování či vztahů k učitelům a spolužákům. Stejně tak se ukazuje, že existuje zřejmá vazba mezi pácháním trestných činů ze strany dětí a mládeže obecně a trestnou činností (či jinak problémovým chováním), které se dopouštějí přímo ve škole³⁴. I z uvedeného tak vyplývá, že kvalitně vypracovaný posudek, který škola připraví, může příslušnému soudu nebo státnímu zastupitelství při jejich rozhodování o vhodné sankci pro pachatele z řad dětí či mládeže výrazným způsobem napovědět, jaké jsou u daného jedince šance na nápravu, respektive jaké opatření lze v jeho případě považovat za nejvhodnější.

V rámci naší analýzy školních posudků jsme se zaměřili na celkem sedm oblastí, které ve výše zmíněných souvislostech považujeme za relevantní. Jednalo se o podněty spojené s prospěchem dané osoby, s jejím celkovým přístupem ke škole a ke studiu, s jejími vlastnostmi a povahou, s rodinným zázemím, s kázní a případnými kázeňskými přestupky, s jejími zájmy a volnočasovými aktivitami, a v neposlední řadě i s vyjádřením školy k samotné trestné činnosti, respektive k tomu, jaký postup by při jejím řešení na základě svých poznatků eventuálně navrhovala.

Zaměříme-li se na problematiku školního prospěchu, lze podotknout, že hodnota informací tohoto druhu spočívá především v tom, že vypovídají o celkové schopnosti vyrovnat se s výkonovými nároky školy. Troufáme si ovšem konstatovat, že v zásadě by nikdy nemělo jít pouze o formální vyjádření celkového průměru známek na vysvědčení, ale především o to, aby z posudku pokud možno vyplynulo, nakolik prospěch odpovídá nadání a schopnostem daného žáka (tedy i tzv. relativní hledisko).

Shrňme-li analyzované školní posudky, alespoň dílčí informace o tom, jak daný jedinec ve škole prospívá, byla obsažena v převážné většině z nich (cca v 80 %). Často se nicméně jednalo pouze o velmi stručné a spíše obecné charakterizování celkového prospěchu. Jen výjimečně byl naopak uveden dlouhodobý průměr známek (pouze ve 12 % školních posudků) či průměr známek za poslední období (10 %), stejně jako prospěchové tendence a výkyvy v dlouhodobější časové perspektivě (16 %), případně problémové, a nebo naopak úspěšně zvládnuté výukové předměty (20 %). Výše naznačené, a podle našeho názoru v mnoha směrech přeci jen podstatnější posouzení toho, zda prospěch odpovídá možnostem žáka, bohužel obsahovala pouhá pětina posudků. Jen v jediné zprávě se pak také škola vyjadřovala k možnostem dané osoby z hlediska další studijní kariéry.

---

³⁴ Srov. Boxford, S.: Schools and the problem of crime. Cullompton, Willan Publishing 2006.

Lze nicméně předpokládat, že pro soud či státního zástupce mají větší význam informace týkající se spíše dalších oblastí. Jednou z nich je bezesporu celkový přístup a postoje žáka (studenta) ke škole a ke vzdělání obecně. Není totiž nejmenších pochyb, že zatímco výrazně kladný vztah ke studiu a ke školní práci představuje pozitivní faktor, který lze v následném úsilí o nápravu daného jedince náležitě využít, silně negativní postoje signalizují spíše to, že resocializační potenciál školy a pedagogických pracovníků je značně limitován. Ukázalo se, že základní informaci tohoto typu nabízely zhruba dvě třetiny posudků (65 %), přičemž obvykle se jednalo o celkové zhodnocení píle a studijního úsilí dané osoby, respektive charakteristiku jejího obecného zájmu či nezájmu o vyučování. Ojedinele se objevil i výčet předmětů, o něž posuzovaný jedinec jeví, případně nejeví zájem (asi 2 % posudků), a přibližně desetina posudků se určitou formou dotkla i zapojení studenta do společenského života školy (například účast na sportovních či kulturních akcích, které škola pořádá apod.).

Dalším tématem, které se v posudcích objevovalo, byly informace o vlastnostech či povaze studenta. Je zajímavé, že k tak důležitému hodnocení se škola odhodlala pouze ve zhruba 60 % posudků. Sluší se ovšem podotknout, že v řadě případů pro takový přístup existovaly objektivní důvody, a to například v tom směru, že daný jedinec školu navštěvoval pouze krátce. V těch zprávách, kde se o povaze posuzované osoby alespoň nějaké poznatky objevily, pak šlo nejčastěji o informace o případných agresivních sklonech studenta, jeho temperamentu či o celkovém extrovertním nebo introvertním ladění osobnosti.

Dvě třetiny školních posudků (67 %) obsahovaly určité poznatky k rodinnému zázemí studenta. V drtivě většině případů však šlo pouze o velmi obecnou informaci v tom smyslu, zda rodiče spolupracují se školou (tj. zda se zajímají o studijní výsledky dítěte, dostávají se pravidelně na třídní schůzky apod.), respektive jak úroveň této spolupráce škola hodnotí. Jen zhruba ve čtvrtině posudků bylo možno nalézt více či méně otevřený názor, jak rodina na dítě výchovně působí. Domníváme se, že tento stav je vcelku pochopitelný, neboť přístup školy k podrobnějším údajům o rodinách žáků, kteří ji navštěvují, je poměrně omezený. Příprava relevantních podnětů z této oblasti je tak nepochybně daleko více úkolem sociálních pracovníků z oddělení péče o rodinu, případně probačních úředníků. Nicméně i výše zmíněná informace o celkovém zájmu rodičů o školní život dítěte je vcelku podstatnou výpovědí o výchovných poměrech v dané rodině, a jakémukoli negativnímu signálu je proto nutno věnovat zvýšenou pozornost. Rodina a škola jsou dva zřejmě nejvýznamnější socializační činitelé v životě mladého člověka, a úroveň jejich vzájemné provázanosti a spolupráce je velmi podstatná. Některé posudky obsahovaly i stručné informace o tom, zda se jedná o úplnou či neúplnou rodinu (zhruba 20 % školních posudků), o počtu sourozenců (7 %), zaměstnání rodičů (2 %) či hygienických návyků a celkové upravenosti studenta (5 %). Nikde jsme pak naopak nenalezli zmínku o pověsti rodiny v místě bydliště či o její celkové ekonomické situaci.

Oblastí, která je z hlediska posouzení osobnosti pachatele ze strany školy jednou z nejvýznamnějších, je problematika kázně a kázeňských přestupků. Poznatky o tom, jak je daná osoba schopna respektovat školní řád či obecně pravidla slušného chování, případně zda a s jakým úspěchem již proti ní byly uplatněny určité sankce za jejich porušení, jsou velmi cenné a v zásadě mohou doplnit údaje o projednávané trestné činnosti pachatele hlubším pohledem na jeho chování v dlouhodobější perspektivě. Je proto potěšitelné, že tomuto tématu se alespoň nějakou formou věnovala drtivá většina námi analyzovaných posudků (97 %), z čehož jasně vyplývá, že školy si význam těchto informací uvědomují. Tvůrci posudků se přitom pokoušeli jak o jakési obecné zhodnocení chování studenta ve škole (84 % posudků),

tak v některých případech zohledňovali tendence a výkyvy v jeho chování v průběhu předchozího období (23 %), chování a vztahy ke spolužákům (66 %), chování a vztahy spolužáků k němu (33 %), chování a vztahy k učitelům (53 %), neomluvené či podezřele omlouvané absence ve škole, respektive z tohoto hlediska bezproblémovou docházku (51 %), případně pozdní příchody na vyučování (5 %). Třetina posudků pak obsahovala i výčet konkrétních přestupků studenta proti školnímu řádu, a v polovině posudků bylo výslovně uvedeno, zda již byl uplatněn kázeňský postih. Ve dvou posudcích byla navíc zmíněna spolupráce s pedagogicko - psychologickou poradnou.

Výrazně méně často se již škola vyjadřovala k zájmům či aktivitám studenta, jimž se věnuje ve svém volném čase (těmito otázkami se zabývala pouze necelá pětina školních posudků – 18 %). Domníváme se, že u této problematiky platí obdobné konstatování, jako u informací o rodině žáka, neboť také zde jsou možnosti školy tuto oblast studentova života mapovat značně limitovány. Výjimkou jsou pouze aktivity, které organizačně zajišťuje škola sama. Pokud se nějaké údaje toho typu v posudku objevily, pak šlo nejčastěji o poznatky o „pozitivních“ zájmech studenta (návštěvy kroužků, sportovní aktivity apod. – obsahovalo 6 posudků), méně často o kamarádech a vrstevnických partách (obsahovaly pouze 3 posudky), o abúzu alkoholu nebo drog (1 posudek), případně kouření (1 posudek). V žádném posudku se pak neobjevily zprávy o aktivitách vyloženě závadových či aktivitách kriminálního charakteru.

Poslední z výše vymezených oblastí, na něž jsme se zaměřili, bylo vyjádření školy k vyšetřované trestné činnosti, případně vlastní návrhy na vhodná výchovná či jiná opatření. Ukázalo se však, že určitá, spíše obecná zmínka o spáchaném deliktu se objevila pouze ve třech posudcích (tedy zhruba 5 % z celkového počtu), přičemž ani v nich, ani v žádném jiném se škola nevyslovila ke způsobům adekvátního potrestání studenta. Nikde jsme se například neseťkali s otevřeným názorem na jeho budoucí vývoj, a dokonce ani s jednoznačným postojem školy k projednávané věci. Je nicméně otázkou, zda je takový stav daný objektivním nedostatkem informací, které školy o případech měly, či zda se jedná spíše o jakousi neochotu školy vyjadřovat se k záležitostem, kde je jejich vlastní rozhodovací moc omezená. V obecné rovině ale platí, že určité poznatky k samotné trestné činnosti škola získat může. Působí-li zde například školní psycholog, případně má-li student blízký vztah k výchovnému poradci či k třídnímu nebo jinému učiteli, mohou i tyto kontakty napomoci nejen k pochopení a popsání toho, jak dotyčný své vlastní problémové chování nahlíží, ale současně položit základ pro následnou výchovnou či poradenskou práci s ním.

Kromě výše popsaných témat jsme se zaměřili i na některé další aspekty. Jedním z nich byla otázka, kdo posudek na studenta zpracoval. Bylo zjištěno, že tímto úkolem byl nejčastěji pověřen třídní učitel (68 % posudků), což má nepochybně své opodstatnění ve skutečnosti, že se jedná o pedagogického pracovníka, který má s danou osobou nejen pravidelný a osobnější kontakt, ale zároveň by se měl dozvídat i o všech jejích výchovných či prospěchových problémech, neboť je v rámci svého třídnického úvazku musí řešit. Pro zhruba pětinu posudků (22 %) pak platilo, že jejich autorem byl ředitel školy, dalších 5 % připravil výchovný poradce. U zbývajících posudků nebyla příslušná informace k dispozici.

Velmi podstatné z hlediska samotného pachatele a řešení jeho případu před soudem je bezesporu i to, zda posudek vyznívá v jeho prospěch, či zda je v něm celkově líčen spíše negativně a škola se k jeho osobnosti a chování staví kriticky. V našem vzorku mírně převažovaly spíše negativní či kritické posudky (40 %) nad posudky pozitivními (37 %),

respektive neutrálními, z nichž nebylo možno vyčíst ani kladný, ale ani záporný postoj školy ke studentovi a jeho chování (24 %). Bližší informace viz následující tabulka.

Tabulka č. 3: Celkové vyznění školního posudku z hlediska pachatele (posudky v %)

Výrazně pozitivní	9,5
Spíše pozitivní	27,0
Neutrální	23,8
Spíše negativní	30,2
Výrazně negativní	9,5
Celkem	100,0

Obdobně jsme se pokusili zhodnotit celkovou úroveň námi analyzovaných posudků, a to z hlediska toho, nakolik podstatné a kvalitně zpracované informace podle našeho názoru obsahovaly. Domníváme se tak, že čtvrtinu posudků bylo bohužel nutno považovat za spíše formální dokumenty, z nichž příslušný soud nebo státní zástupce v zásadě nemohl žádné podstatnější informace k osobě pachatele čerpat. Pro necelých 15 % posudků naopak platilo, že byly velmi kvalitně zpracovány a informace v nich obsažené se z hlediska uvedených potřeb jeví jako nosné. Zbývající a převážná část (cca 60 % posudků) se pak jeví jako určitý průměr, kdy v posudcích některé z podstatných informací chyběly, případně nebyly rozpracovány dostatečně podrobně, avšak posudek jako takový mohl i tak soudu či státnímu zástupci v jejich rozhodování napomoci.

Stojí za zmínku, že v námi zkoumaném vzorku bylo možno vyzorovat vcelku zřetelnou vazbu mezi úrovní školního posudku a osobností pachatele (respektive jeho chováním). Pokud se totiž i podle jiných materiálů, které byly ve spise k dispozici, jednalo o jedince, který se již po delší čas jevil jako problémový (například se dopustil trestného činu již dříve), měla škola velmi často s jeho negativním chováním rovněž své zkušenosti, a ty v posudku zpravidla neváhala soudu či státnímu zástupci svěřit. Tento poznatek je ostatně v souladu s výše citovanými zahraničními kriminologickými studiemi, neboť se skutečně ukazuje, že páchá-li mladistvý trestnou činností mimo prostředí školy, projevuje se často deviantně i ve škole samotné. Pokud se však naopak jednalo o osobu, u níž škola až dosud závažnější kázeňské přestupky neřešila a která se svým chováním výrazněji neodlišovala od ostatních studentů, pak se v posudcích objevovaly spíše informace formálnějšího typu (o úrovni prospěchu, zameškaných hodinách apod.). I proto si dovoluujeme vyslovit předpoklad, že posudek školy hraje v současné době největší roli v případech, kdy soudu či státnímu zástupci v zásadě potvrzuje poznatky z jiných zdrojů o tom, že u dané osoby lze konstatovat již nastoupenou delikventní kariéru závažnějšího stupně.

2.2.7. Zpráva o pověsti z místa bydliště

Zpráva o pověsti z místa bydliště má za cíl doplnit obraz mladého pachatele o to, jak se projevuje v obci, kde žije. Tento dokument nebývá vyžadován vždy, často ho zřejmě v očích příslušného policejního nebo justičního orgánu dostatečně zastoupí Zjištění poměrů mladistvého (nezletilého), zpracovávané orgánem péče o dítě. V případě naší sondy byla Zpráva o pověsti (dále jen „zpráva“) přítomna ve 40 spisech, což představuje necelou polovinu vzorku. Nejčastěji je zpracovávána pracovníkem obecního úřadu, občas je však

požádán i místní policejní útvar, který dodává informaci o spáchaných deliktech v místě bydliště. V našem případě ve 37 případech (93 % Zpráv) byl zpracovatelem obecní úřad, v sedmi případech Policie ČR. Z uvedeného tedy plyne, že čtyři spisy obsahovaly jak posudek obce, tak i místní policejní služebny.

Zajímáme-li se podrobněji, kdo je pod zprávou obecního úřadu podepsán, je to nejčastěji úředník správního odboru (55 %); zejména v případech menších obcí to pak bývá starosta, místostarosta či tajemník (20 %). Každá osmá zpráva pak nese podpis zástupce místní přestupkové komise, další možnosti se vyskytují jen ojediněle.

Jádrem všech zpráv o pověsti bývá informace o případných přestupcích, jichž se obviněný mladistvý dopustil, či jejich absenci. Tento údaj obsahovalo 34 posudků, což představuje 85 % „obecních“ zpráv. Většinou se však jednalo pouze o konstatování, že dotyčný byl, nebo nebyl řešen pro přestupek. Ve dvanácti případech, což činí 37 % ze zpráv o pověsti (ale jen sedminu z celkového vzorku spisů), se lze dozvědět přesnější údaje o druhu přestupku. Osm zpráv navíc nabízí i druh použité sankce, ve třech případech je popsán obsah jednání, které bylo shledáno přestupkem.

Zajímalo nás samozřejmě také, zda kromě údajů z přestupkové komise lze nalézt nějaké bližší údaje k sledované osobě. Více než polovina ze spisů získaných zpráv obsahovala neutrální hodnocení typu „nejsou známy žádné další informace o chování dotyčného“. Jen 14 zpráv z obce z celkových 40, tedy asi třetina, nabídlo nějaká konkrétnější data. Nejčastěji se jednalo o základní popis typu jak dlouho dotyčná osoba v místě žije (8 případů). V několika Zprávách se dozvídáme o stížnostech občanů, které se ke sledovanému mladistvému objevily, o případném sklonu ke zneužívání omamných látek či alkoholu nebo o jeho problémech ve škole. Tři zprávy se pak výslovně zmiňují také o pozitivních vlastnostech dotyčného. Bez povšimnutí zůstala například oblast případných závadových kontaktů, členství v partě apod.

Některé zprávy, konkrétně 11 (29 %), informují i o rodině obviněného. Nejčastěji o tom, jaká je její struktura, případně sociální situace a podobně. Ve třech případech nacházíme zmínku o závadovém chování některého člena rodiny (např. sklon k požívání alkoholu). Nikde nejsou bohužel podrobněji charakterizováni členové rodiny, kupříkladu z hlediska schopnosti kladného výchovného působení. Pouze dvě zprávy o pověsti nějakým způsobem hodnotí výchovné prostředí či výchovnou kapacitu rodiny; právě tato oblast se přitom jeví jako dosti podstatná při plánování výchovných opatření a resocializačních postupů u mladistvého (nezletilého).

Pokud mladý delikvent například nebyl dříve veden v evidenci OSPOD, a navíc je tento úřad umístěn v jiné obci, než dotyčný žije, může zpráva z místa bydliště sehrát důležitou úlohu. Při dobrém zpracování ukáže především míru socializace jedince i jeho rodiny, její výchovné kapacity, oblíbenost nebo naopak problémovost v očích sousedů a podobně. Bohužel, takto podrobné zprávy jsou velkou výjimkou - naprosto převládá zpracování, spočívající v pouhém záznamu případných přestupků projednávaných přestupkovou komisí obce. Někdy je povrchnost „obecních“ zpráv dána tím, že rodina mladistvého častěji mění místa pobytu, v konkrétní obci je čerstvě přistěhována a tedy minimálně známa.

2.2.8. Komplexní pohled na předložené zprávy

Po rozboru kvality jednotlivých typů zpráv se vnučuje otázka celkové kvality posudkové informace. Je třeba se ptát, do jaké míry mají justiční orgány ve chvíli úvah o přiměřeném trestu či jiném zásahu do osudu mladého člověka – jak to vyžaduje zákon č. 218/2003 Sb. - k dispozici dobrý (tj. komplexní) obraz o důležitých skutečnostech života klienta a jeho sociálního pole. Samozřejmě, orgány činné v trestním řízení si mohou některé informace o situaci klienta doplnit i v rámci jednání před soudem od samotných aktérů závadového chování či od lidí, kteří se tohoto jednání zúčastňují (rodiče, svědci, sociální pracovník, znalec apod.). Je si ovšem třeba uvědomit, že takovéto dobré doplňující otázky mohou být položeny (a náležitě zodpovězeny) teprve tehdy, když je psychosociální situace klienta již předběžně adekvátně zmapována. Navíc informace o životě klienta a jeho sociálním zázemí, získávané ve stresující situaci projednávání věci před soudem či před jiným orgánem činným v trestním řízení, mohou být poznamenány celou řadou situačních deformit, takže výpovědi aktérů často neodrážejí skutečnost a jsou do jisté míry účelové. Proto se domníváme, že dobře individualizované rozhodnutí by se mělo opírat především o komplexní informační bázi posudků (či v závažnějších případech dokonce o soudně znaleckou činnost), což znamená, že by se kvalitě těchto informací měla věnovat patřičná systematická pozornost, a to nejen ze strany zhotovitelů, ale i ze strany orgánů činných v trestním řízení.

Obecná zkušenost ukazuje (a naše šetření to též dokládá), že vedle posudků, které výstižně charakterizují klienty v oblastech své kompetence, existují i takové, které nevypovídají o důležitých okolnostech života klientů (nebo ve svých informacích zůstávají na povrchu problému a nepátrají po jejich příčinách). Některé naopak obsahují i celou řadu často důležitých informací a postřehů, které přesahují rámec oborového zaměření zprávy a oprávněně bychom je čekali spíše ve zprávách jiných.

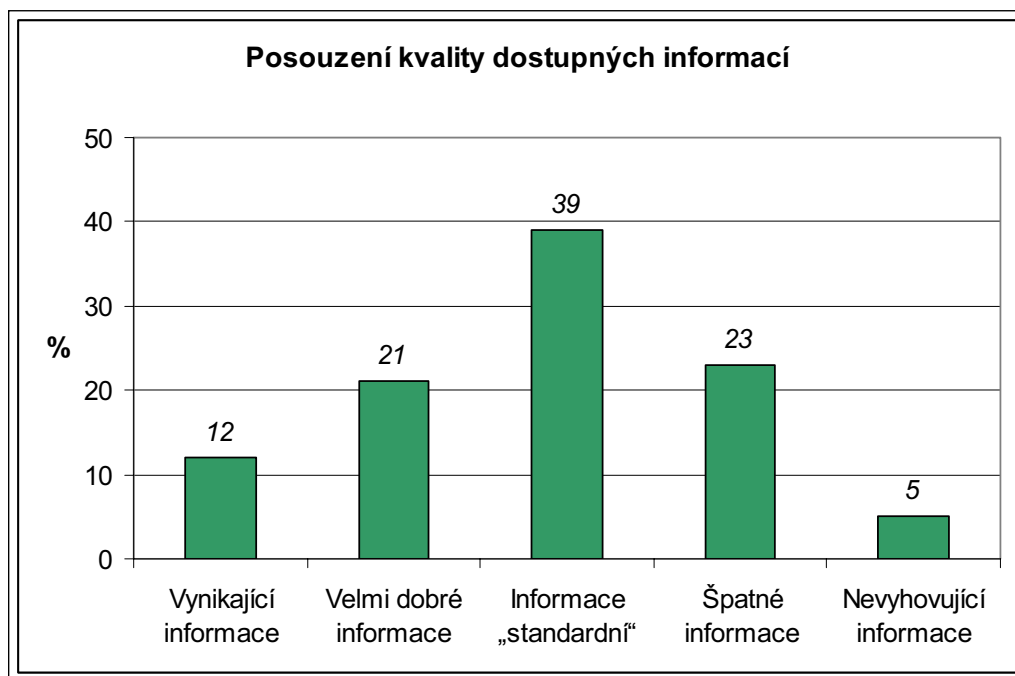
V rámci naší empirické sondy jsme se pokusili provést rozbor předložených zpráv z hlediska komplexnosti pohledu na klienta a jeho sociální zázemí, neboli z pohledu soudce, který měl tyto konkrétní informace k dispozici. Za podstatné pro individualizaci nápravné akce v rámci intencí zákona o mládeži jsme považovali následující informace:

- a) jaké má klient vlastnosti;
- b) jaké má klient zájmy;
- c) jaké jsou charakteristické rysy chování klienta;
- d) jaká je rodina klienta a jak je v ní integrován;
- e) jaký vztah má klient k prostředí školy a jak se v ní projevuje;
- f) jaké jsou klientovy vrstevnické vztahy.

Poté, co jsme zaměřeně zhodnotili všechny posudky na všechny klienty naší sondy, došli jsme k závěru, že stupeň kvality informace o klientech lze podle komplexní výpovědní hodnoty rozdělit do pěti skupin. Nejvíce zaplněnou kategorií byla skupina klientů, o kterých jsme se z posudku dozvěděli ony standardní informace, které požaduje zákon, ale pouze v takovém rozsahu, aby byl zákon *formálně* naplněn. Takto lze posoudit výslednou informaci u přibližně dvou pětin předložených zpráv. Nad tímto „průměrem“ informační báze se pohybuje třetina (33 %) komplexně posuzovaných zpráv. Zde zvláště vyniká zpracování informací u 10 klientů (12 %), které se opírají o hlubší analýzu situace klienta v jeho sociálním poli. Je třeba ovšem uvést, že tyto informace jsou mnohdy (zdaleka však ne vždy) doplněny informacemi znalců z oborů psychiatrie, psychologie a speciální pedagogiky, kteří se vyjadřovali ke konkrétním otázkám položeným soudem, a při tom zpracovali zaměřenou anamnézu klienta.

Při komplexním posouzení zpráv jsme identifikovali i takové případy, které - dle našeho názoru - nedosahují potřebného informačního standardu o klientovi a jeho sociálním zázemí. Zvláště ve 4 případech jsme vyhodnotili poznatkovou bázi jako nevyhovující, o klientech se v těchto případech mimo jejich trestné či jinak trestné činnosti nevědělo téměř nic.

GRAF 1

Z jiného pohledu je možno konstatovat, že informace o klientech se lišily i podle oblastí posuzování. Nejlepší a nejuplněnější údaje v tomto smyslu byly získány z oblasti projevů klienta ve škole. Jestliže bychom se pokusili vytvořit nějaký pomocný souhrnný koeficient vyhodnocení kvality informace³⁵, zjistili bychom, že informace o životě klienta ve škole lze hodnotit průměrnou známkou 1,5. Takto vysoká známka vzniká nejen z důvodu poměrně dobře strukturovaných zpráv z prostředí školy, ale též proto, že zbývající posudky (především pracovníků OSPOD) se často též vyjadřují ke školní úspěšnosti klienta či k jeho vztahovým a dalším problémům ve škole, takže výsledný obraz této oblasti se stává plastičtější.

Z tohoto hlediska je možno vysvětlit též poměrně dobrou informaci o předchozím chování klienta (souhrnná průměrná známka tohoto druhu informace je rovněž 1,5), neboť se informace často odvíjejí z projevů poruch chování ve škole, během příchodu či odchodu ze školy či v souvislosti se spolupachatelstvím spolužáků. Tyto informace o chování klienta pak bývají spíše okrajově doplňovány z jiných zdrojů, a to především tehdy, kdy intenzita prohrěšků vyvolala nějakou oficiální reakci (např. v místě bydliště).

Na dalších místech se objevují oblasti „klient a domov“ s průměrnou známkou 1,8 a posouzení vlastností klienta (průměrná známka 1,9). V těchto dvou oblastech je však hodnota informace často snižována tím, že posuzující pracovníci nejednou čerpají převážně z informací, které získali od rodičů klienta, a neuvádějí relevantní informace z jiných

³⁵ Souhrnný koeficient kvality informace vznikl jako průměr známek (1 = výborná informace, 2 = informace, 3 = absence informace), kterými byly oznamkovány jednotlivé oblasti posuzování u jednotlivých klientů. To tedy znamená, že hodnota průměrné informace se může pohybovat mezi hodnotou 1 až 3, přičemž je průměrná informace o nějaké oblasti o to kvalitnější, čím se její hodnota více blíží číslu 1.

nezávislých zdrojů. Tato praxe není příliš dobrá, zvláště tehdy, když výchovné praktiky rodičů se přímo či nepřímo podepsaly na chování dítěte či mladistvého; navíc informace rodičů mohou mít často tendenci zastřít nebo zkreslit skutečný stav věcí.

Setkáváme se i s posudky o situaci v rodině, které nejsou založeny na místním šetření či zaměřeném pozorování v rodině a které se – z různých subjektivních i objektivních důvodů - spokojí pouze s archivovaným materiálem z předchozího období. Zde pak posudky neplní důležitý úkol, totiž pomoci pracovníkům justice nalézt pro klienta vhodný následovatelný vzor v rodinném okolí klienta. Určitý problém kvality těchto informací je třeba spatřovat i v tom, že popis situace v rodině klienta z nedostatku zásadnějších informací často sklouzává do informací formálních či okrajových (např. od kdy do kdy bydleli a kde, jak žije provdaná sestra klienta, zda mají moderně zařízený byt apod.). Podobně se vlastnosti klienta nejednou dovozují z náhodných skutečností a fragmentárních událostí, z posudků není vždy jasné, zda se posuzující na tuto stránku náležitě soustředil.

Zvláštní kapitolou komplexního posouzení mladého člověka pro účely vhodného postupu podle zákona č. 218/2003 Sb. jsou nesporně informace o jeho zájmech či zájmové činnosti. Souhrnný koeficient vyhodnocení této oblasti je roven 2,2 bodu, což naznačuje, že není v posudcích příliš dobře zachycena. Přitom se jedná o velmi důležitou oblast, která by měla být důsledně využita při resocializaci mladého člověka, a to jednak z hlediska přesunu jeho pozornosti z oblasti antisociality na akceptovatelnou zájmovou činnost, jednak z důvodu evidence, které oblasti zájmu by se měly společenskými prostředky blokovat, aby nebyl podporován rozvoj určitého druhu sociálně patologického vývoje jedince. Z tohoto pohledu vyjádření typu „nemá o nic zájem“ sice obecně situaci vystihuje, nicméně z hlediska resocializace mladého člověka není příliš nosným, neboť nedává žádnou informaci o tom, co tedy vlastně klient ve volném čase dělá, kde a s kým tento čas tráví či jaké priority sleduje.

Na základě výše řečeného nepřekvapí, že vůbec nejméně je v posudcích zastoupena informace o vrstevnických vztazích klientů (průměrný koeficient této oblasti se rovná 2,6 bodu). To lze považovat za závažnou chybu posudkové činnosti. Z pohledu posudků to vypadá, jako by mladí delikventi žili ve vzduchoprázdnu, jako by neexistovaly důležité vazby na partu a přátele, jako by mnohdy parta ve větší či menší míře neměla podíl na asociálním vývoji jedince. Zdá se, jako by autoři posudků nevěděli, že úspěch resocializačního zásahu závisí mnohdy na vhodné modifikaci sociálního prostředí, ve kterém se ovlivňovaný klient pohybuje. Odborná literatura nepochybuje o tom, že v některých vývojových obdobích je pro mladého člověka vrstevnický názor nejdůležitější normou jeho života a že proto vzdát se některých vrstevnických kontaktů bez vnější systematické pomoci je pro něj nesmírně obtížné.

3. Vztah mladých lidí k některým mravním a právním normám

3.1. Úvodem

V roce 1991 byla v Institutu pro kriminologii a sociální prevenci zveřejněna závěrečná zpráva z výzkumu s názvem „Vztah mladých lidí k některým právním a mravním normám“. Bylo to poměrně brzy po změně politického systému v naší zemi. Výzkumné snažení tehdy směřovalo k rychlému základnímu zmapování situace v tehdejší ČSFR (České a Slovenské federativní republice) na poli právního a mravního vědomí mladých lidí. Motivem této výzkumné aktivity byla snaha zorientovat se v rozporuplných názorech tehdejší doby, z nichž některé pochmurně líčily mladou generaci jako oběť předchozí epochy, jako generaci nihilistickou a morálně zdevastovanou totalitní zkušeností dvojí morálky, jiné ji až nerealisticky glorifikovaly jako jedinou čistou naději naší porevoluční současnosti, nezátíženou kolaborací s komunistickým režimem.

V této situaci se pracovníci IKSP rozhodli učinit speciální pokus „otestovat“ názory mladých lidí. K tomuto cíli nejdříve vytvořili baterii deseti konkrétních podnětových situací či povídkových příběhů. Tyto materiály svým obsahem a vyzněním navozovaly různé mravní a právní otázky. Takto vytvořené podnětové příběhy pak byly předloženy vzorku mladých lidí různých vzdělanostních kategorií. Výzkumu se tak v roce 1991 zúčastnilo 655 mladých mužů a žen ve středoškolském věku ze 6 velkých měst (Praha, Hradec Králové, Brno, Olomouc, Bratislava a Košice). Volbou těchto měst byla sledována i tzv. větší spádovost, neboli předpoklad, že ve středních školách těchto měst budou nalezeny vedle mladých lidí z městského prostředí i žáci dojíždějící z blízkého i vzdálenějšího okolí. Do výzkumu byli zahrnuti frekventanti škol nejrůznější obtížnosti, gymnázií a průmyslovými školami počínaje a málo náročnými učebními obory konče.

Sběr materiálu uskutečňovali pracovníci IKSP svými silami podle jednotného scénáře. Povídky byly studentům předkládány postupně na samostatných arších, v případě potřeby byla navíc příslušná povídka přečtena nahlas. Respondenti byli vyzýváni, aby zhodnotili každý předložený příběh, aby písemně sdělili názor na předloženou situaci, vyjádřili se k počinání aktérů jednotlivých příběhů, a aby případně sdělili, jak by se v určitých modelových situacích nastolených povídkami zachovali sami. To tedy znamená, že odpovědi respondentů byly zcela volné, nebyly předem nijak kategorizovány a umožňovaly mladým lidem spontaneitu ve volbě vyjadřovacích prostředků, a to ať již z hlediska formy, rozsahu či obsahu vyjádření. Sběr dat sice probíhal v rámci vyučovacích hodin, ve třídách však při akci nebyli přítomni žádní vyučující a respondentům byla zaručena plná anonymita. Tato volnost, která umožňovala dotazovaným vyjádřit se k problému podle svých pocitů či potřeb, skrývala v sobě ovšem jednak občasnou citelnou ztrátu informací (respondent si nějakého aspektu povídky ve svém písemném vyjádření vůbec nevšiml), jednak následný problém jednotnosti

vyhodnocení. Závěrečná zpráva z výzkumu nicméně přinesla celou řadu zajímavých výsledků o názorech porevolučních mladých lidí.³⁶

Od provedení výše zmíněného výzkumu uběhlo více jak 15 let a tehdy dotazovaní mladí lidé jsou dnes již příslušníky střední generace občanů. Na jejich místech ve školách sedí mládež, která již celý svůj život prožila v nových podmínkách demokratického státu a nebyla formována, resp. deformována totalitním právem a morálkou. Do škol chodí studenti, kteří o problémech předrevolučního období vědí už pouze z doslechu a ze školních osnov a kteří jsou ovlivňováni současnými právními a etickými zásadami.

Před výzkumníky z IKSP se tak otevřela zajímavá výzkumná otázka: do jaké míry se změnily postoje současných mladých lidí při porovnání jejich názorů s názory předchozí generace respondentů? Jak odpoví současní mladí lidé ze stejných škol a učilišť na stejné podnětové situace, které byly předloženy jejich předchůdcům? Je možno zaznamenat nějaký posun v názorech dotázaných, a jestliže ano, v jakém směru? Rozhodli jsme se proto uskutečnit tento srovnávací výzkum a předkládáme v dalším textu výsledky našeho snažení.

---

³⁶ Viz Večerka, K.; Štěchová, M.; Neumann, J.: Vztah mladých lidí k některým mravním a právním normám. Praha, Institut pro kriminologii a sociální prevenci 1991.

3.2. Metodika výzkumu

Metodika současného výzkumu byla z důvodu srovnatelnosti výsledků do značné míry limitována metodickými postupy v původním šetření v roce 1991. Stejně jako v původním výzkumu probíhal v ČR výzkum ve čtyřech městech s větší spádovostí studentů (v Brně, Hradci Králové, Olomouci a Praze)³⁷, a to - pokud to bylo možné - ve stejných školách jako při původním výzkumu. Do výzkumného vzorku se tak dostali respondenti z gymnázií, průmyslových škol, ekonomických škol, zdravotních škol a z různě zaměřených oborů odborných učilišť. Výzkum probíhal v jednotlivých třídách hromadně, v každé škole byla výzkumné akci podrobena náhodně vybraná třída druhého nebo třetího ročníku podle předběžného rozpisu (aby bylo zajištěno žádoucí věkové rozmezí respondentů). Každý respondent zaznamenával své názory na samostatný záznamový arch, v jehož záhlaví byla uvedena konkrétní podnětová povídka s tučně zvýrazněnými jmény aktérů jednotlivých příběhů. Výzkum byl anonymní, sady povídek byly vybírány náhodně, neprováděla se žádná evidence vyplňujících, při sběru dat nebyli ve třídách (ve většině případů) přítomni vyučující.³⁸ Identifikátory bylo pohlaví respondenta a jeho ročník narození, znám byl samozřejmě typ školy a město. Celkově jsme získali vyplněné dotazníky od 464 respondentů, z nichž bylo 260 žen (tj. 56 %) a 204 mužů (44 %). Z hlediska školy bylo do výzkumného vzorku zařazeno 102 gymnazistů (22 %), 92 studentů průmyslových škol (20 %), 102 žáků jiných středních škol (22 %), zbylých 168 studentů bylo z různých SOU (36 %).

Oproti předchozímu výzkumu, kde bylo respondentům předkládáno 10 podnětových povídek, došlo při současné výzkumné akci k určité modifikaci. Předně jsme do výzkumu zařadili tři nové povídky³⁹, které se zaměřily na aktuální problémové okruhy právního a mravního profilu současné mládeže. Nově byl zařazen příběh vztahující se k agresí mezi žáky a učiteli ve školách, příběh mapující vztah mladých lidí k lehkým drogám, a další o agresí ve vzájemných vztazích. Z důvodu délky výzkumné akce v jednotlivých třídách (bylo třeba, aby vyplňování záznamových archů nepřesáhlo jednu vyučovací hodinu) jsme následně museli zredukovat původní sadu povídek na šest; celkově tedy bylo respondentům předloženo 9 podnětových příběhů .

Zároveň jsme zjistili, že některé původní povídky je třeba poněkud aktualizovat. V průběhu času od první výzkumné akce došlo totiž k závažným posunům v životní úrovni obyvatelstva i ke změnám na poli technologií, což způsobilo, že některé dříve luxusní či nedostatkové věci, které v původních povídkách figurovaly, se staly běžnými až okrajovými, a tudíž v příbězích působily anachronicky. Došlo tedy k určité modernizaci podnětových situací, při této změně jsme však usilovali o to, aby současný mladý člověk vnímal nabízenou problematiku k vyjádření obdobně jako student v původním výzkumu, tedy aby se změnilo pouze „rekvizity“, a nikoliv vyznění příběhů⁴⁰.

---

³⁷ Na Slovensku byl výzkum paralelně uskutečněn v Bratislavě a Košicích – výsledky tohoto výzkumného šetření však nejsou zařazeny do tohoto vyhodnocení. Výsledky současného výzkumu jsou tak porovnávány s výsledky výzkumu, který proběhl na celém území ČSFR.

³⁸ Jestliže se nepodařilo přimět vyučujícího k odchodu ze třídy, bylo zajištěno, aby se nijak nepodílel na sběru dat a aby se jeho přítomnost omezila pouze na pasivní dozorovou činnost. Někteří profesori projevíli zájem o získání prázdných listů podnětových povídek, v tom jim bylo vyhověno.

³⁹ Povídky „Konopí“, „Bratr“, „Pavlova pomsta“.

⁴⁰ Např. místo termínu „kolo“ jsme použili „horské kolo“, „dovezené videokazety ze zahraničí“ nahradilo „cédéčko s počítačovými hrami zabezpečené proti vypalování“ atp.

Volné odpovědi respondentů byly sumarizovány a kategorizovány podle kritérií předešlého výzkumu (kromě nově zařazených povídek) výzkumnými pracovníky IKSP.⁴¹

---

⁴¹ Za pomoc v této fázi výzkumu je třeba též poděkovat stážistovi, panu Hanušovi z PF UK.

3.3. Teoretický vstup

3.3.1. *K pojmům právního a mravního vědomí*

Mravní vědomí je interdisciplinárním průsečíkem zájmu několika vědních oborů. V psychologii nejvíce odpovídají požadavku zmapovat mravní vědomí osobnosti metody a techniky, které míří k hodnotové sféře osobnosti. Otázku morálky nelze redukovat na formální nebo obsahové řešení morální situace, ale musí zahrnovat také podmínky (kulturní, historické, sociální, osobní atd.), které určují morální kvalitu určité situace. Tedy, pro vysvětlení jednání je problematické využít řešení nezávislé na osobě, čase, situaci, jestliže zkoumáme jednání konkrétní osoby vůči jiným konkrétním osobám s konkrétní minulostí, v dané přítomnosti a s určitým očekáváním do budoucnosti a za určitých podmínek.

Zatímco pojem „morálka“ je určitou abstrakcí, souborem principů, „mravy“ jsou jejím konkrétním projevem, tedy představují takové chování, které lze posuzovat z hlediska dobra a zla. Mravy jsou také vymezeny jako sociální normy, které umožňují standardní chování skupiny nebo společnosti; podle Kanta se rozlišuje obsahový aspekt jednání (mravnost, etičnost) a shoda jednání se svědomím (morálnost). Morální kompetence jsou definované jako způsobilost jedince dospívat na základě svých vnitřních zásad k morálním soudům a způsobilost jednat v souladu s těmito soudy. Morální postoje pak představují především subjektivní emocionální hodnocení mravních problémů⁴².

O úrovni „praktického“ právního povědomí vypovídá to, zda a jaká práva si mladiství přiznávají a jaké práva přiznávají druhým v obdobných situacích⁴³. Základem právního vědomí je znalost práva. Právo je možné vymežit například jako „souhrn právních pravidel uspořádaných podle určitých kritérií“⁴⁴. Právní vědomí je velmi všeobecný, málo přesný, ale široce používaný pojem na označení vztahu, který si jedinec, sociální skupiny nebo společnost jako celek vytváří k právu. Změna paradigmatu sociálního státu předpokládá osobní zodpovědnost občana za svůj osobní rozvoj a kvalitu života.

Právní povědomí má spíše povahu „právního citu“, v kterém je možno rozlišit několik složek právního povědomí: 1) vědomost či povědomí o tom, co je to právo, popř. jakou funkci má v životě lidské společnosti, 2) vědomost či povědomí o tom, že i děti (nezletilí) mají svá práva, 3) povědomí meze práv – povědomí, že práva končí tam, kde začínají práva druhého, 4) povědomí „rubu“ práv, tzn. povědomí o tom, že druhou stranou práv (či součástí práv) je odpovědnost a povinnosti, 5) povědomí o spravedlivosti jako správné, pravé a spravedlivé míře (popř. také vědomí práva na spravedlivý proces a znalost právních pojmů s ním spojených).

---

⁴² Hartl, P.; Hartlová, H.: Psychologický slovník. Praha, Portál 2004, str. 237 a 329.

⁴³ Pro detailnější rozlišení by bylo zajímavé, zda se nároky mladistvých vztahují spíše na práva základní (na život, přežití, na zdraví, rodinu), na práva ochranná (ochrana před nebezpečím, ohrožením, úrazem, nemocí, hladem aj.) či práva aktivní a participativní (možnost podílet se na rozhodování v záležitostech, které se jedince týkají).

⁴⁴ Krsková, A.: Systém práva, občianska spoločnosť a štát. In: Kresák, P. a kol.: Občan a demokracia. Nadácia občan a demokracia 1997, str. 31.

Hodnocení situací, nastolených v našem výzkumu, je výrazně a významně závislé na věku respondentů. Pravděpodobně jinak by příběh komentovalo šestileté dítě a jinak šestnáctiletý student. Podle empirického výzkumu realizovaného v letech 1999-2001⁴⁵ „úcta k zákonům“ nabývá na významu s věkem, spolu s odhodláním neuposlechnout zákon, který porušuje lidská práva, což svědčí o vzrůstající schopnosti kritické reflexe⁴⁶. I v české populaci se potvrdil předpoklad, že nejvýraznějším faktorem v porozumění pojmu „práva“ je věk dítěte; pohlaví dítěte naproti tomu u odpovědi nehraje žádnou významnější roli. Potvrdil se tak předpoklad Garyho B. Meltona, že věk je při chápání základních právních pojmů – a analogicky v celé oblasti „politické socializace dítěte“ – jeden z nejvýznamnějších faktorů.

3.3.2. Období adolescence a morální vývoj jedince

V současné době vzrostl společenský a osobní význam samotného období adolescence. Strukturální a kulturní modernizace společnosti vedla k institucionalizaci dospívání jako samostatného a svébytného životního období. Zvyšuje se hodnota přátelských vztahů a neformálního hodnocení ze strany druhých, zvyšuje se hodnota vrstevnických skupin, také hodnota volného času a jeho svobodného trávení. Některé tradiční atributy adolescence, jako je zdraví, výkonnost, aktivita, fyzická krása, flexibilita či adaptabilita, jsou dnes glorifikovány a masovými médii prezentovány jako ty „pravé“ hodnoty rozvinuté postmoderní společností západního typu. Výsledkem této globální celospolečenské orientace je nová fáze „postadolescence“ (charakteristická mimo jiné i odkladem rodičovství), která vyplňuje třetí desetiletí života a která přechází v tradiční dospělost jen velmi zvolna.

Model morálního jednání jedince integruje kognitivní, emoční, volní, sociální, enviromentální, behaviorální a další faktory, které se na něm významně a neredukovatelně podílejí.⁴⁷ Morální orientace člověka není jen otázkou kognitivního vyspívání, ale je důsledkem jeho socializační zkušenosti a má na ni současně aktuální vliv jeho povolání, příslušnost ke skupinám, jeho víra a přesvědčení. Morální úroveň se stává velmi významným elementem existence lidstva vůbec. Přístupy, které morálku pojednávají jako „problém usuzování“ teoreticky rezignují na komplexní vysvětlení aktivity jedince v sociálním prostředí, a to zejména z hlediska dynamiky interakce v prostředí. Chápání mravních norem, hodnot a následné jednání se odvíjí od celkové úrovně kognitivního vývoje a souvisí se sociálním vývojem jedince, tedy osvojování mravních norem a společenských hodnot je považováno za klíčový aspekt socializace.

V Eriksonově koncepci je adolescence chápána jako most mezi „dětskou morálkou“, která se opírala o jasná vnější pravidla určovaná autoritami, a morálkou dospělých založenou na interiorizovaných (zvnitřněných) etických principech. Integrujícím prvkem a novými hodnotami pro adolescenty jsou poctivost a opravdovost, které se uplatňují jako důležité integrující faktory, když se adolescent dostává do střetů mezi různými hodnotovými systémy. Jak adolescenti pomalu překonávají svůj egocentrismus v interpersonálních vztazích, tak také rozvíjejí svoji osobní morálku, tzn. svoji citlivost, znalosti a přesvědčení o tom, co je správné a co je špatné.

⁴⁵ Výzkum „Právní povědomí a pojetí práva u dětí školního věku“ - CEZ č.J06/98:12100001.

⁴⁶ Kovařík, J.: Právní povědomí a vnímání práva u dětí školního věku. Nadace Naše dítě, staženo z www.detskaprava.cz, str.17.

⁴⁷ Tyrlik, M.: Morální jednání. Brno, MU 2004, str. 13.

Podle Seiferta a Hoffnunga⁴⁸ se morálka v adolescenci utváří na dvou základech. Jedním je rozvoj logického a abstraktního myšlení, které vede k teoretickým etickým úvahám o spravedlnosti, dobru a zlu. Druhým základem jsou měnící se vztahy k nejbližšímu sociálnímu okolí (přátelům, rodičům, příbuzným atd.). Tím, že si adolescenti uvědomují hodnotu vztahů, se mění i jejich pojetí péče, starosti o druhé a pomoci.

V pojetí spravedlnosti jsou adolescenti, ve srovnání s dětmi, méně oportunističtí. Pokud něco hodnotí, uvažují v intencích odměn a trestů, se kterými mají osobní zkušenost. Podle kognitivní teorie morálního vývoje Kohlberga⁴⁹ se k období adolescence vztahuje především období tzv. konvenční morálky a jen okrajově období morálky postkonvenční. *Konvenční morálka* je založena na principech, které adolescent odvozuje z jednání lidí v nejrůznějších situacích v jeho okolí. „Být dobrý“ v očích lidí, na nichž mu záleží, má pro něj velkou hodnotu (tzv. Kohlbergovo stadium 3). Jeho zkušenosti s dobrem a zlem z jednotlivých situací se postupně generalizují do obecnějšího pojetí spravedlnosti, povinností a pravidel. Pomáhá mu v tom i poznávaný systém zákonů, který obvykle akceptuje, není-li v nějakém příkrém rozporu s jeho osobní zkušeností. V tomto smyslu také akceptuje význam společenských institucí (Kohlbergovo stadium 4). Pouze někteří adolescenti se dostanou až na úroveň *postkonvenční morálky*, která je zvnitřněním a individualizovaným pojetím spravedlnosti a svobody, založené na převzetí zodpovědnosti za sebe samého (v konfrontaci s druhými lidmi a společností – Kohlbergovo stadium 5). Kohlberg popisuje v této souvislosti „kvazistadium“, které se týká přechodu mezi stadiem 4 a 5. Na povrchu to vypadá, jako by morální usuzování adolescentů degradovalo - podobně jako v dětském stadiu 2 je často relativistické, egocentrické a sobecké. Při podrobnějším zkoumání se však ukáže, že tu nejde o zjednodušující soudy, ale spíše o vnější projevy vnitřního konfliktu s oficiální společenskou morálkou. Nejde o její negaci, dospívající si již uvědomuje, že je v zásadě potřebná a že jako takovou je také nutné ji akceptovat. Na druhé straně však odmítá, že právě společenská morálka by měla jednoznačně určovat jeho „soukromé pojetí dobra a zla“.

Ve výzkumu, realizovaném Psychologickým ústavem AV⁵⁰, se zaměřili na to, jak je subjektivní pojetí dobra a zla manifestováno v představách dospívajících, konkrétně jaká je jejich představa o tom, kdo je to „dobrý člověk“ a „špatný člověk“. Slova jako morálka nebo mravnost se v tomto kontextu ve výpovědích adolescentů moc neobjevovala, častější byly formulace s hodnotícími adjektivy správný, dobrý nebo pravdivý. Pojetí dobra a zla je u dospívajících navíc úzce propojeno s celkovým pozitivním či negativním hodnocením dotyčného – souvisí s jeho popularitou, sociálním vlivem, průbojností a celkovou aktivitou. Nepřímo se tak potvrzuje, že morálka současných adolescentů je stále větší měrou provázána s určitými situacemi, událostmi, širším sociálním kontextem a účelem chování. Tyto atributy také spoluurčují pravidla, normy a kritéria dobra a zla.

Důležitost zájmu o druhé, význam postoje a konkrétního jednání v konkrétní situaci ve vztahu ke konkrétním lidem zdůraznila kritička Kohlbergova systému C. Gilliganová. Zpochybnila obecnou povahu tohoto procesu i absolutní hierarchizaci jednotlivých stádií.

⁴⁸ Cit. dle Macek, P.: Adolescence. Praha, Portál 2003, str. 66.

⁴⁹ Americký psycholog Lawrence Kohlberg se, kromě jiných, intenzivně zabýval psychologickými aspekty morálky. Zajímalo se především o to, na základě čeho považují lidé určité jednání za spravedlivé nebo nespravedlivé. Zkoumal, jak lidé vnímají morální problémy a jakým způsobem se je pokoušejí řešit. Kohlberg postuloval celkem šest stupňů morálního usuzování a vždy po dvou je podřadil třem základním rovinám - předkonvenční, konvenční a postkonvenční. Podrobněji viz Heidbrink, H.: Psychologie morálního vývoje. Praha, Portál 1997.

⁵⁰ Tyrlík, M.: Morální jednání. Habilitační práce. Brno, MU 2002.

Všimá si rodových rozdílů a tradičních stereotypů vztahovaných k mužskému a ženskému chování. Důraz na abstraktní morální principy a na dodržování neměnných a univerzálních norem je charakteristický pro tzv. „mužské“ pojetí mravnosti. Aktivní zájem o druhé, péče a starost patří zase tradičně do obrazu ženského chování; „ženská“ morálka akcentuje ohleduplnost, empatii a snahu vyhnout se ubližování druhým lidem. Gilliganová je přesvědčena, že tento typ morálky má stejnou hodnotu jako mravnost opřená o povinnosti, individuální práva a svobody. Takzvané ženské a mužské pojetí morálky neimplikuje automaticky skutečné rozdíly v mravnosti adolescentních dívek a chlapců. I když se v empirických výzkumech⁵¹ tyto rozdíly někdy ukazují, obvykle nejsou příliš velké. Většina adolescentů rozvíjí komplementárně obojí směr etického myšlení, cítění a jednání. Výsledky jsou ovšem determinovány širším kulturním, politickým a historickým kontextem, resp. socializačními vlivy rodiny, školy apod.⁵²

Z vývojového hlediska je utváření mravnosti v těchto dimenzích zažíváno jako cesta od vlastní sobeckosti k upřímnému zájmu o druhé. V rámci hledání vlastní identity je to často cesta komplikovaná a konfliktní. Na jedné straně je tu potřeba sebevymezení a vědomí vlastní jedinečnosti, na druhé straně jsou morální principy a kritérium pro uvědomění si vlastní hodnoty zakotvené v orientaci na druhé. Potřeba autonomie a orientace na druhé vede k zvýšenému vědomí zodpovědnosti za sebe a za druhé lidi a také k postupnému „dotváření“ svědomí. Jeho původně nepročleněná emocionální forma (sebecit) směřuje v adolescenci k strukturovanější a jasnější autonomní podobě.

Morální vývoj je těsně propojen s utvářením hodnotové a světonázorové (filozofické) orientace. Podle Eriksona je právě vývoj filozofie života základním vztahovým rámcem integrace rozličných aspektů identity. Jak se světonázorová orientace rozvine, prohloubí a stabilizuje, je dáno do značné míry kombinací kognitivních předpokladů (kapacita, abstraktní myšlení apod.), sociálních zkušeností a současně i vnitřní potřebou vážně se těmito otázkami zabývat. Více než kde jinde se zde také projevuje kulturní a historická determinace (např. míra individualismu proti kolektivismu ve společnosti, míra religiozity proti sekularizaci, míra demokratičnosti proti autoritativnosti, vliv tradice atd.). Jestliže mezi charakteristické znaky současných demokratických společností patří i názorová pluralita a tolerance (obecně i specificky ve vztahu k adolescentům), diverzifikace školního systému a určitá relativizace tradičních hodnotových systémů, pak zde můžeme očekávat i širší spektrum hodnotových orientací adolescentů, jejich dočasnou nestabilitu a vnitřní konfliktnost.

Rozsáhlý a dlouhodobý mezinárodní výzkum hodnotové orientace⁵³ (patnáct západoevropských zemí, USA, Kanada, 1980–1991) ukázal, že v průběhu osmdesátých let se snížilo praktikování křesťanské víry, rovněž poklesl důraz na občanskou morálku. Obecně se zvýšila tolerantnost k názorům druhých, tradiční hodnoty začaly být relativizovány. Také v oblasti sociopolitických hodnot přestali adolescenti jemně diferencovat, obecně se snížila jejich důvěra ke státním institucím. Na druhé straně se zvýšila důvěra v materiální zabezpečení života a v možnost osobnostního rozvoje. Výrazně se též oslabil protest mládeže proti životnímu stylu generace jejich rodičů a nezměnil se význam hodnot, které souvisejí s profesionálním uplatněním. Ukazuje se, že pro současné adolescenty je velmi obtížné nalézt

⁵¹ Srov. např. Čermák, I.: Dva psychologické přístupy k morálce. In Čs. psychologie, 3/1991.

⁵² U nás viz např. Kotásková, J.: Socializace a morální vývoj dítěte. Praha, Academia 1987.

⁵³ Vinken, H.; Ester, P.: Modernisation and value shift: Across cultural and longitudinal analysis of adolescents' basic values. In Meeus, W.; De Goede, M.; Kox, W.; Hurrelman, K. (eds.): Adolescence, careers and cultures. Berlin, New York, Walter de Gruyter 1992, str. 409-428.

nějaký jednotný trend v jejich hodnotových preferencích, vhodnější je proto hledat určité typické orientace.

Osecká⁵⁴ se zabývala empirickou typologií hodnot u šestnáctiletých. Zjistila několik specifických konfigurací v jejich preferencích. Dívky byly více než chlapci orientovány na allocentrické hodnoty (porozumění a pomoc druhým). Tato orientace se přitom dostává do různých souvislostí. U některých dívek se spojuje s širší sociocentrickou orientací (pracovat pro společnost), u jiných je v souvislosti s estetickými a intelektuálními hodnotami. Další typickou konfigurací byla vazba allocentrických hodnot na hodnoty emocionální (preferenci silných prožitků) a u menšího počtu dívek měla allocentrická orientace spíše instrumentální charakter – slouží hodnotám prestižním (úspěch, uznání druhých). U chlapců byla frekventovaná souběžná preference allocentrických hodnot (porozumění a pomoc lidem) a intelektuálních hodnot (inteligence, vědomosti) v kombinaci s nízkou preferencí hodnot materiálních (mít hodně peněz). Druhým frekventovaným typem byla vysoká preference estetických hodnot (vkus a smysl pro krásu) v kombinaci s nízkou preferencí hodnot sociocentrických (pracovat pro společnost). Třetí čtený typ byl charakteristický vysokou preferencí materiálních hodnot (mít hodně peněz) a odmítáním hodnot allocentrických (porozumění a pomoc druhým). Dva specifické, méně čtené typy byly dosti kontrastní – v jednom byli zastoupeni ti adolescenti, kteří touží především po úspěchu a uznání, ve druhém byli „pohodlní intelektuálové“, kteří preferují příjemný život, vědomosti a inteligenci před vším ostatním.

Vývoj hodnotové orientace však nemusí být kontinuální, důležité změny v životě adolescentů (např. přechod ze střední na vysokou školu, odchod z původní rodiny, vstup do zaměstnání, partnerský vztah) mohou evokovat i změny v životní filozofii, hodnotové a světonázorové orientaci. Na druhé straně se ukazuje, že základní hodnotové nastavení v adolescenci je do značné míry determinující pro život v dospělosti.

Longitudinální výzkum ve Švédsku⁵⁵ prokázal, že dospělí ve středním věku (37 let) naplňovali ve svém životě specifickým způsobem hodnotové orientace, které deklarovali v adolescenci. Tzv. na sebe zaměřená hodnotová orientace (self-focused values), zdůrazňující osobní pohodu, blaho, materiální zabezpečení a fyzické požitky, vedla k jinému životnímu stylu, k jiným aktivitám a prožitkům ve středním věku než hodnotová orientace charakteristická zaměřením na druhé (other-focused values). Ze srovnání obou skupin vyplynulo, že na sebe zaměřeni adolescenti byli v dospělosti méně spokojeni s vlastním životem, častěji se chovali rizikově (zdravotně, sociálně) a měli více problémů v partnerských vztazích.

---

⁵⁴ Osecká, L.: Typologie v psychologii. Praha, Academia 2001 (výzkumy z roku 1991).

⁵⁵ Stattin, H.; Kerr, M.: Adolescents' values matter. In Nurmi, J. E. (ed): Navigating Through Adolescence: European Perspectives. New York, London, Routledge, 2001, str. 21-58.

3.4. Vyhodnocení podnětových povídek

3.4.1. Počítačové hry⁵⁶

Bratřenci Jirka a Jára byli učňové odborného učiliště a všechen volný čas věnovali hraní nových počítačových her zajištěných proti vypalování, které jim přivezl jejich strýc ze služební cesty do Spojených Států. Časem však je přestávaly bavit a chtěli je vyměnit za jiné. V počítačové herně se seznámili s René Holanem, který měl ve své vile velkou sbírku počítačových her, vyměňoval je, vypaloval a též s nimi obchodoval. Navštívili ho, a byli šokováni jeho majetkem. Přinesli mu své hry, a on jim přislíbil výhodnou výměnu. Slib však nedodržel a i vrácení jejich cédéček s hrami pod různými záminkami stále odkládal. To je oba patřičně naštválo a rozhodli se ke svému majetku dostat třeba násilím. Zjistili si, kdy je byt prázdný; Jára hlídal před vilou a Jirka se obratně dostal do bytu pootevřeným oknem. Vzal pouze jejich vlastní hry, v bytě nic nepoškodil a záhy oba zmizeli. Věřili, že Holan nebude věc hlásit na policii, protože vzali pouze svůj majetek, který jim patřil. Co soudíte o jejich jednání? A proč?

Respondenti měli posoudit jednání, kdy se podvedení mladíci rozhodnou získat zpět svůj majetek tím, že ilegálně vniknou do cizího objektu. Presentovaný text povídky si tak kladl za cíl (stejně jako v minulém výzkumu) zmapovat postoje mladých lidí k problematice porušování domovní svobody. Tento trestný čin podle § 238 trestního zákona vymezuje neoprávněné vniknutí do domu nebo bytu jiného. Nejedná se zde o krádež, u té je třeba zmocnit se cizí věci.

Hodnocení chování pachatelů. Varianty odpovědí a názorů vztahujících se k chování mladíků pokryly celé spektrum možností. Z výsledků (tabulka č. 4) je zřejmé, že respondenti, podobně jako při minulém dotazování, jednání pachatelů odsuzují. Pokud sloučíme první tři řádky tabulky (souhrnně vyjadřující stanovisko „nejednali správně“), zjistíme, že postoje přibližně dvou třetin respondentů (68 %) charakterizuje výrok: „nesprávné jednání“; v minulém šetření se takto vyjádřilo ještě více dotazovaných (73 %).

Tabulka č. 4: Celkové hodnocení jednání pachatelů (v %)

	1991	2006
nejednali správně	19	28
nejednali správně, ale nich jiného jim nezbývalo	4	5
nejednali správně, měli postupovat jinak	50	35
jednali správně	10	11
jednali správně, co jiného mohli dělat	4	4
jednali správně, ale měli se předtím pokusit řešit záležitost jinak	10	3
rozhodně jednali správně - měli se mu ještě pomstít	1	2
neuvedeno - nezjištěno	2	6
rozporuplné	nezjišťováno	6

⁵⁶ Jde o modifikaci původní povídky „Videokazety“.

Opačné názory, tedy schvalující jednání aktérů uvedené v povídce, prezentuje 20 % dotázaných; při minulém dotazování to byla jedna čtvrtina. V aktuálně realizovaném výzkumu jsme zaznamenali typy odpovědí, které jsme kategorizovali jako „rozporuplné“. (sem jsme zařadili např. odpovědi typu „*chápu i odsuzuji*“, „*jsou drzí, ale odvážní*“, „*jednali radikálně a riskantně*“, „*jednali na své riziko*“).

Nebyl zde nalezen rozdíl mezi tím, jak odpovídali chlapci a dívky, či signifikantní významnosti dle typu školy, kterou respondent navštěvuje.

Návrhy možných řešení vzniklé situace. Mnozí respondenti, většinou ti, kteří nesouhlasili s postupem pachatelů, uváděli návrhy, co by měli (případně co neměli) podvedení chlapci dělat. Nejčastěji zmiňovaná řešení jsou uvedena v následující tabulce. Předložené návrhy (jde o návrhy spontánně prezentované, nebyly předmětem otázky) svědčí, oproti minulému průzkumu, o poněkud menší důvěře v orgány práva; 88 osob (19 %) zmínilo, že se chlapci měli obrátit na Policii („*měli to nahlásit*“); zatímco před šestnácti lety to bylo 32 % (viz tabulka 5). Tento návrh řešení předložili častěji chlapci. Objevil se i opačný názor, že by chlapci „rozhodně neměli kontaktovat policii“ - uvedlo to 19 osob (4 % - „*je to zbytečný*“, „*takový drobnosti Policie neřeší*“, „*nemělo by to cenu*“)⁵⁷.

Tabulka č. 5: Srovnání navrhovaných řešení v roce 1991 a 2006 (v %)

	1991	2006
informovat Policii (orgány ochrany práva)	32	19
konzultovat situaci s dospělým/autoritou	22	11
snažit se s ním dohodnout – (neagresivní řešení situace)	12	10
agresivní řešení – „ <i>zbít ho</i> “	2	2

Varianta „konzultovat situaci s dospělým“ se objevila jako další nabízené řešení, uvedlo ji 50 osob (11 %); v předchozím šetření to byl dvojnásobek (22 %); tehdy se také objevila „důvěra v dospělé“ signifikantně častěji u středoškoláků, což se nyní neprojevovalo. Dalším typem řešení situace, které respondenti uváděli, byl „pokus o dohodu“; tuto variantu zmínilo 44 osob (10 %), obdobně jako v předchozím dotazování, kdy to bylo 12 %. Opět se neukázal rozdíl mezi odpověďmi chlapců a dívek. Agresivní řešení situace (sem jsme zahrnuli i odpovědi typu „*důrazněji a názorněji mu to připomenout!*“) nabízelo pouze 7 osob (šest chlapců a jedna dívka); tj. necelá 2 % z celého souboru, v minulém výzkumu to bylo obdobné. „*Lstí, pomstou, pomlouváním, vydíráním či výhrůzkami*“ (tzv. nepřímou či skrytou agresí) by situaci, v současnosti, řešilo 16 osob (tj. 3 %). Předložené návrhy adolescentů (nad rámec našeho dotazu) svědčí minimálně o ochotě situaci „*dořešit*“ či okomentovat.

Zhodnocení jednání chlapců „před činem“. Někteří respondenti se také vyjadřovali ke způsobu a formě, jak chlapci při „svěření svého majetku“ postupovali a hlavně, jakých chyb se dopustili. Nad tím se zamýšlelo či nějak situaci okomentovalo 21 % dotázaných (99 osob), v předchozím výzkumu to bylo 17 %. Výrazně častěji, než při minulém šetření, se objevila vyjádření o pochybení na straně chlapců v samotném kontaktování „rizikové osoby“ (10 %, oproti 4 % v předchozím výzkumu), tomu odpovídají komentáře respondentů. Tato skutečnost

⁵⁷ Veškeré citace jsou uvedeny důsledně v původní podobě, tedy včetně specifického výraziva i gramatiky respondentů.

by se možná dala interpretovat tak, že současná doba více učí mladou generaci být opatrnější při navazování kontaktů.

„Nic mu neměli půjčovat“

„Nedávat se s někým takovým do spolku“

Nakonec jsme se pokusili zmapovat, na co ve svém komentáři kladli respondenti důraz; opět v porovnání s minulým výzkumem. V obsahu sdělení téměř třetiny respondentů (32 %) se v současné době jako základní znak objevilo přesvědčení, že „se neměli vloupat“, což znamená pozitivní posun oproti roku 1991, kdy tak soudilo pouze 18 % dotázaných. Komentáře, které celkově směřovaly k „bagatelizaci situace“, byly v aktuálním výzkumu rovněž častější (18 %)

„Vzali jen co jim patří, tak co?! ...a nikdo je nechytí“.

Také ohodnocení chování chlapců jako „nejefektivnějšího“ způsobu řešení (9 %) bylo v současné době o něco častější:

„Nic jinýho jim nezbyvalo“

„Riskantní, ale účinné“.

Obdobný podíl osob jako v minulém výzkumu vyjádřil obavy, že chování chlapců nebude pro ostatní věrohodné, že se tím vystavují riziku podezření z vloupání:

„Kdyby je chytli, tak mají zbytečný problémy... a tu naivní historku jim nikdo neuvěří“

Pouhá 3 % respondentů se ztotožnila / identifikovala s pachateli, měli jednoznačně pochopení pro jejich jednání - „já bych udělal to samé“

V aktuálním výzkumu jsme sledovali, zda respondenti explicitně uvedou, že se chlapci dopustili trestného činu, tedy vědomého porušení norem trestního práva. Tuto skutečnost, v rámci svých komentářů k příběhu, zmínilo 129 osob, tedy více než jedna čtvrtina dotázaných:

„Jde o trestný čin vloupání“

„Je to nelegální činnost“

„Není to v souladu se zákonem“

Objevil se i zcela nový znak - respondenti označovali jako nezákonné další jednání uvedené v příběhu. 73 osob (16 %) se zmínilo, že

„vypalování CD je kvalifikováno jako trestný čin“

Celkově tedy respondenti, podobně jako v devadesátých letech, jednání pachatelů odsuzují. Větší podíl mladých lidí v současné době explicitně sdělil, „že se chlapci neměli vloupat“, méně osob však spontánně uvádělo, že by požádali o pomoc „autoritu“ (policii nebo dospělou osobu).

3.4.2. *Paroží a brokovnice*

Hajný Maxmilián, třicetiletý svobodný mládenec, byl lovec jak se patří a bylo to o něm známo v širokém okolí. Bydlel sám v malé hájovně hluboko v lese. Jen málokdo měl to štěstí poznat jeho soukromí, prohlédnout si jedinečné lovecké trofeje, které měl rozvěšené po celé hájovně a na které byl právem hrdý. Jednou v noci probudil hajného divný šramot, který vycházel z vedlejší světnice. Nejdřív se domníval, že to praská stará dřevěná podlaha, když se ale pečlivě zaposlouchal, jasně rozpoznal, že vedle v místnosti někdo je. Rychle vstal z postele, prudce otevřel dveře do vedlejší místnosti a uviděl, jak z okna právě vyskakuje neznámý mladý muž s jednou z jeho nejkrásnějších a nejdražších trofejí v ruce. Maxmilián se vzteky neznal. Popadl brokovnici, vyběhl před hájovnu a zakřičel: „Stůj nebo střelím“. Zloděj však běžel dál a tak Maxmilián vypálil ve směru, kterým se vzdaloval. Ze tmy se ozvalo zasténání a na pasece zůstala ležet postava s průstřelem nohy a pohmožděnou rukou, odcizené paroží leželo vedle.

Povídka „Paroží a brokovnice“ navozuje problematiku excesu při obraně vlastního majetku. Hajnému by v reálném životě hrozilo zřejmě stíhání pro ublížení na zdraví podle § 221 trestního zákona, pokud by mu byl prokázán úmysl zloději ublížit⁵⁸.

V instrukci jsme požadovali, aby se mladí lidé vyjádřili, zda hajný jednal správně a případně svůj názor zdůvodnili. K jednání hajného se z celkového počtu 464 vůbec nevyjádřilo pouze 11 respondentů. Za nesprávný považuje jeho postup celkem 281 dotazovaných (61 %). Více či méně souhlasilo s jednáním hajného 161 respondentů (35 %) a rozporuplná posouzení jsme obdrželi v jedenácti případech, kdy byly odpovědi nejčastěji ve stylu „na jednu stranu jednal správně, protože chránil svůj majetek, na druhou stranu byla jeho reakce přehnaná, neboť mohl zloděje i zabít“, nebo „považuji jeho jednání z morálního hlediska za správné, ovšem podle zákona je postižitelné“.

Tabulka č. 6: Celkové posouzení jednání hajného v roce 1991 a 2006 (v %)

Hajný	1991	2006
nejednal správně (bez udání důvodu)	35	19
nejednal správně, respondent navrhuje jiný postup	24	31
nejednal správně, v této situaci však nemohl dělat nic jiného	2	4
nejednal správně, ale jednání omlouváno afektem/nepříčetností	nezjišťováno	7
nesouhlas celkem	61	61
jednal správně (bez udání důvodu)	24	8
jednal správně, mohl / měl předtím (nebo také) užít jiných prostředků	8	4
jednal správně, v této situaci nemohl dělat nic jiného	3	22
jednal správně, měl však užít tvrdších prostředků	2	1
Souhlas celkem	37	35
posouzení rozporuplné (ano i ne)	nezjišťováno	2
neuveдено	2	2

⁵⁸ Pokud by šlo o nedbalost, pak stíhání podle § 224 trestního zákona - zloději by však musela být způsobena minimálně těžká újma na zdraví. V případě prostého ublížení na zdraví z nedbalosti by mohl být hajný postižen podle § 49, písm. b) zákona č. 200/1990 Sb. o přestupcích.

Dvě třetiny žen se přiklání k nesouhlasu s jednáním hajného, u mužů vychází posouzení jeho jednání vyrovnaněji - sympatizantů je 41 % a odpůrců 54 %. Použití tvrdšího postupu (rovnou zastřelení) navrhli pouze 3 respondenti, muži, dva z odborného učiliště a jeden gymnazista. Lze se však dohadovat, že se zde jednalo spíše o nadsázku než o vážně míněný názor. Spontánní vyjádření, zda by respondent jednal shodně jako hajný, nám poskytlo 48 mladých lidí, tedy zhruba každý desátý. Z nich by se zachovalo stejně 36, někdy ovšem s výhradou.

„V Maxmiliánově kůži bych asi jednal stejně, otázka je, jak by to hodnotila policie“

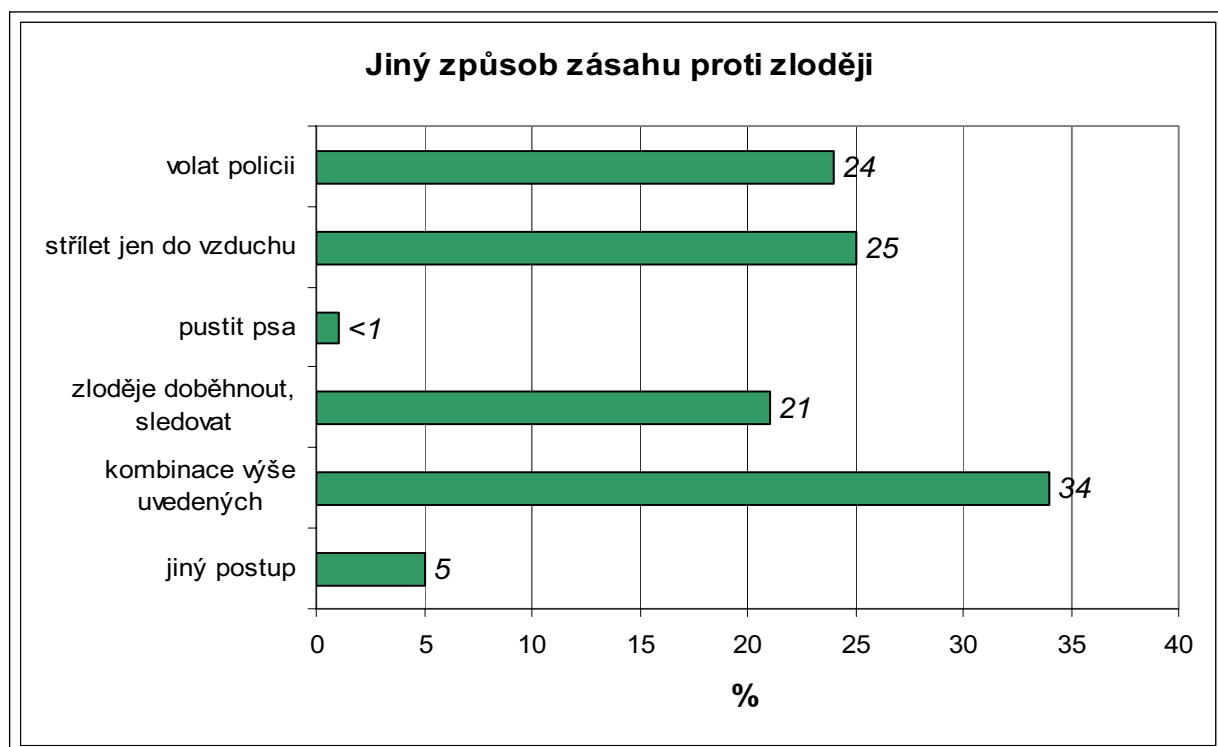
„Kdybych měla takovou mušku, udělala bych totéž, i když pak by mě naše Policie obvinila za ublížení na zdraví“

U odpovědi, kdy je jednání schvalováno, je nejčastěji uváděn argument, že bránil svůj majetek, a tedy v podstatě nemohl dělat nic jiného.

Porovnáme-li výsledky naší sondy s předchozím průzkumem, zjišťujeme, že v otázce celkového posouzení jednání hajného se dnešní mladí lidé vzácně shodují se svými tehdejšími vrstevníky, znovu přes 60 % respondentů chování hajného neschvaluje.

Pokud se podíváme na posuzování jednání hajného podrobněji, zjistíme, že se polovina všech, kteří nesouhlasili, domnívá, že hajný měl před střelbou či místo ní použít jiné, méně důrazné prostředky. Nějaký odlišný zásah navrhovala téměř třetina ze všech respondentů a byla to obecně nejčtenější odpověď (viz graf č. 2).

GRAF 2

Nejčastěji byla uvedena kombinace některých možností, kdy respondenti zejména navrhovali stíhání zloděje spojit se střelbou do vzduchu nebo zloděje sledovat a zavolat policii. Zhruba stejné počty osob navrhovaly jednotlivě uvedené postupy; pokud volily jiný způsob, tak většinou „nechat to být“ nebo byla odpověď humorně laděná. Pouze jediného respondenta napadla možnost, že hajný může zkusit použít k dopadení pachatele svého psa.

Rozdíly mezi muži a ženami v užití alternativního postupu nejsou, s výjimkou návrhu na přenechání případu policii, kdy tuto variantu volilo 28 žen z celkem 34 respondentů, tj. 82 %.

Podrobnější vyjádření k důvěře v policii nám poskytlo 123 dotazovaných, z nichž se dvě třetiny domnívají, že oznámení na policii by mělo smysl a vedlo k vyřešení vloupání, dalších 8 (7 %) si přímo myslí, že hajný svým zákrokem policii napomohl. Na druhé straně se více než čtvrtina (27 %) vyjadřuje o schopnostech policie s despektem a prohlašuje, že nahlášení této krádeže policii nemá cenu.

„Kdyby čekal na policii, tak by tu trofej třeba nikdy neviděl. Dnešní policie se tím vůbec nezabývá, sepiše protokol a tu věc stejně už nevidíte“

Poměrně detailně jsme se věnovali názoru na zásadu „zdraví má přednost před majetkem“ a jejímu porušení. K této problematice se vyjádřila téměř polovina vzorku, 212 respondentů, rovnoměrně zastoupená muži i ženami. Jednoznačně konstatují, že hajný zásadu překročil (200 ku 12).

„Mohl ho zabít kvůli trofeji, která v porovnání s lidským životem nemá žádnou cenu“

„...paroží za život nestojí“

Tabulka č. 7: Názory na překročení zásady „zdraví má přednost před majetkem“ (v %)

Hajný zásadu překročil	%
1. ano	24
2. ano, spáchal trestný čin	15
3. ano, neměl hned střílet	4
4. ne	2
5. ne, měl ho zastřelit	1
neuveдено	54

N = 464

Třetina všech respondentů také přímo či nepřímo uvádí, že hajný spáchal trestný čin, často přesně pojmenovaný podle zákona jako ublížení na zdraví. Rozdíly mezi studenty jednotlivých typů škol nejsou, pouze respondenti z odborných učilišť se k této problematice vyjadřovali nejméně – jen 33 % z nich – oproti výroky více než 52 % ostatních dotazovaných.

Je možno pozorovat posun oproti původnímu výzkumu. Respondenti, kteří se k tomuto vyjádřili, jednoznačně konstatují, že hajný zásadu „zdraví má přednost před majetkem“ překročil. Pouze necelá 3 % vzorku mladé populace vyjádřila pochybnost o nutnosti dodržování této zásady. V minulosti však celých 23 % dotazovaných posoudilo situaci tak, že hajný jednal adekvátně.

Méně než pětina (81) odpovídajících se zabývala otázkou, zda hajný může použít zbraň proti člověku, když jej pouze zraní. Zde jsou souhlasné i odmítavé odpovědi vcelku vyrovnané – zatímco 43 dotázaných si myslí, že proti pachateli krádeže je možné použít střelnou zbraň, zejména pokud jej „pouze“ postřelí, 38 tuto možnost vůbec nepřipouští. Argumentem „pro“ byl např. fakt, že hajný umí se zbraní zacházet natolik dobře, že nemohl zloději výrazněji ublížit, případně, že použití legálně držené zbraně tímto způsobem je oprávněné:

*„když míří na nohy, tak ho s největší pravděpodobností nemůže zabít, ale jen zranit“,
„ano, pokud měl patřičný průkaz a bránil svůj majetek“*

„ten blázen, co kradl, si mohl spočítat, že tam asi nějakou pušku hajný mít bude“

Ti, kteří použití zbraně v této situaci odmítají, uvádějí, že
„bylo by to něco jiného, kdyby to bylo v rámci sebeobrany“

Zajímavý je i názor 66 respondentů (14 %) , že přímá akce je neúčinnější pro zachování vlastního majetku; 16 z nich přímo odkazuje na úpravu v USA, kde je povoleno chránit vlastnictví se zbraní⁵⁹.

Současní mladí lidé z naší sondy převážně považují zákrok hajného za nepřístojný a jeho jednání za trestné, stejně jako si všímají nepoměru mezi způsobem ochrany majetku a poškozením lidského zdraví či života. Nejsou však na druhou stranu spokojeni s tím, že okradený člověk má málo prostředků, jak se domoci spravedlnosti, a měl by spoléhat jen na institucionální řešení, tedy přenechání případu policii.

„Podle našich zákonů nejednal správně, dopustil se trestného činu, jelikož nebyl v ohrožení život. Můj názor je však ten, že jestli někdo krade cizí majetek, měl by počítat s tím, že bude raněn, popř. zabit. Zde si myslím, že jsou špatné naše zákony.“

---

⁵⁹ Zmíněna byla i mediálně známá kauza, kdy si chatař sestrojil ochranné zařízení (několik samostřílů) proti vykradení, které zloděje poranilo. Majitel chaty nakonec nebyl za ublížení na zdraví odsouzen, neboť z názoru odvolacího soudu v podstatě vyplynulo, že když z legálně držené zbraně postřelíte do nohy zloděje, který se vám pokouší vykrást dům nebo byt, a zranění je podle závěru odborníků lehké, považuje toto jednání za obranu přiměřenou.

3.4.3. Kolo

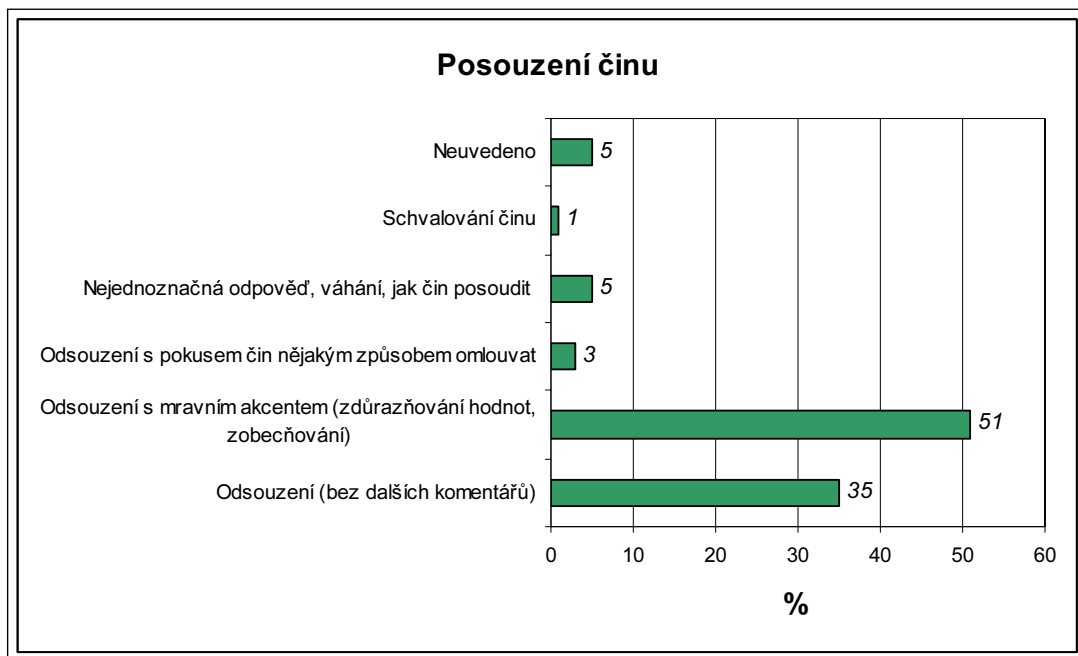
Rodiče Milana byli velmi spořiví, zvláště nyní, kdy toužili po novém autě. A tak přání Milana mít vlastní obyčejné horské kolo zůstávalo stále nevyslyšeno. Bylo mu to líto, zvláště když věděl, že většina spolužáků tyto problémy nemá. Například Petr, syn nepříliš poctivého podnikatele, měl kola dokonce dvě. Navíc měl nový skútr. Jednou večer Milan zjistil, že Petr kolo zapomněl venku před brankou zahrady jejich domu, a to byl vrchol. Milan se rozhodl, že když si Petr vůbec kola neváží, má právo si ho vzít. Tutéž noc kolo schoval do sklepa, tam ho přestříkal a za několik dní odvezl k babičce. Rodiče se sice divili, jak přišel ke kolu, ale když jim řekl, že mu ho levně prodal kamarád, přestali se o celou věc zajímat.

Tato povídka navozovala téma majetkové kriminality, respektive práva na nedotknutelnost osobního majetku. Milan se dopustil krádeže podle § 247 odst. 1 písm. a) trestního zákona, ovšem pouze v případě, že by byla způsobena škoda nikoli nepatrná⁶⁰.

Naším cílem bylo zjistit, zda respondenti odsoudí krádež kola i přes to, že sám pachatel očividně našel způsob, jak si svůj čin omluvit a racionalizovat. Roli v genezi uvedeného deliktu navíc hrála určitá neopatrnost oběti (zapomněla kolo před domem), a svým způsobem se na vyústění celého příběhu podíleli také pachatelovi rodiče. Výsledky našeho dotazování naznačují, že řada respondentů cítila potřebu vyjádřit se i k těmto aspektům. Sluší se poznamenat, že oproti předchozímu výzkumu bylo znění povídky mírně upraveno, aby více vyhovovalo aktuálním reáliím (např. otec oběti byl v původním výzkumu nepoctivý řezník, v tomto šetření se stal nepoctivým podnikatelem).

Celkové postoje respondentů k danému činu shrnuje následující graf:

GRAF 3

⁶⁰ Tj. nejméně 5000 Kč. Pod touto hranicí by šlo o přestupek podle § 50 odst. 1 písm. a) zákona č. 200/1990 Sb. o přestupcích.

Na první pohled je zjevné, že drtivá většina našich respondentů daný skutek i přes uvedené okolnosti, které krádež kola provázely, jednoznačně odsoudila (86 %). Polovina své výpovědi navíc doplnila o komentář, vztahující se v obecnější rovině k právům lidí na vlastní majetek či k nemožnosti omlouvat odcizení cizí věci tím, že si oběť svých věcí neváží, případně z jaké rodiny pochází.

„I kdyby měl Petr těch kol třeba deset, je to jeho věc. Každý nemůže mít to, co chce, a tohle nebyl důvod ke krádeži“

„Nikdo nemá právo brát druhým jejich věci, i když je někde zapomenou. To, že byl chudší, mu nedává právo krást“

Statisticky významně více respondentů, kteří se takto vyjádřili, bylo mezi studenty gymnázií (64 %), méně naopak mezi studenty odborných učilišť (44 %). Pohlaví respondentů tu naopak žádnou roli nehrálo. Omluvu pro pachatele pak mělo celkově pouze něco přes tři procenta respondentů, a těch, kteří čin schvalovali, bylo vyloženě minimum. Je možno konstatovat, že názory mladých lidí se tak oproti předchozímu výzkumu prakticky nezměnily. I tehdy totiž pachatele bez jakéhokoli pochopení pro jeho čin odsoudila valná většina respondentů (79 %). Poměrně zajímavým se nicméně jeví fakt, že výrazně přibylo těch, kdo pocítili potřebu zdůraznit výše popsáním způsobem obecnou hodnotovou stránku věci, a rovněž skutečnost, že ubylo studentů, kteří čin schvalovali. Přesnější srovnání obou výzkumů nabízí následující tabulka.

Tabulka č. 8: Posouzení činu – porovnání 1991 a 2006 (v %)

	1991	2006
odsouzení (bez dalších komentářů)	62	35
odsouzení s mravním akcentem	16	51
odsouzení s pokusem čin omlouvat	4	3
nejednoznačná odpověď	2	5
schvalování činu	4	1
neuveďeno	12	5

Jak již bylo naznačeno výše, kromě samotného posouzení krádeže ve smyslu nesouhlasu s takovým chováním, či naopak jeho schvalování, nám někteří respondenti dle vlastního uvážení svěřili i svůj pohled na některé další, spíše dílčí aspekty celého příběhu. Zhruba třetina z nich (31 %) se takto zamýšlela nad možným alternativním řešením, které mohl či měl podle jejich názoru dotyčný chlapec zvolit, toužil-li tak silně po novém kole. Ukázalo se, že pro současnou mládež je vcelku samozřejmé, že pokud někdo opravdu sní o nějaké věci a rodiče mu ji neopatří, může si na ni sám vydělat na brigádě. Takto se namísto krádeže kola spolužákovi měl hrdina příběhu zachovat podle 17 % všech respondentů. V předchozím výzkumu se v podobném duchu vyjádřilo jen 8 % respondentů, z čehož lze zřejmě usuzovat, že postupně se rozšiřující nabídky práce pro studenty učinily v uplynulé dekádě z brigád ještě samozřejmější a běžnější způsob přivýdělku pro mladé lidi, než tomu bylo dříve.

„Když něco chce, tak ať si na to vydělá. Sehnat brigádu není v dnešní době těžké“

„Spíš si měl sehnat brigádu. Potom by si na to kolo sám vydělal a těšilo by ho to víc“

Necelá desetina respondentů byla pro změnu toho názoru, že se chlapec mohl se spolužákem nějakým způsobem domluvit (kolo by mu pak například levně prodal, případně

by mu ho půjčil, když měl sám dvě), a 5 % soudilo, že se měl usilovněji pokoušet přemluvit ke koupi kola své rodiče, neboť by jeho přání nakonec zřejmě vyhověli. Určitý výraznější posun oproti předchozímu výzkumu je tu v první zmíněné variantě, kdy v devadesátých letech věřilo v možnost domluvy s poškozeným celkem 19 % respondentů. Počet těch, kdo doporučovali trpělivě přemlouvat rodiče, pak zůstal v zásadě podobný (tehdy 8 %).

Rodiče pachatele byli tématem i některých dalších komentářů, neboť 13 % respondentů v nich vidělo částečné viníky celé události, a to v tom smyslu, že se o syna málo starají a málo ho kontrolují (těmto respondentům většinou nejvíce vadilo, že se rodiče nechali snadno ošálit tvrzením o koupi kola od kamaráda a celou věc dále neřešili). Oproti devadesátým letům ale byly takové názory zastoupeny v menší míře, neboť tehdy rodiče tímto způsobem kritizovala více než čtvrtina (27 %) dotázaných. V odpovědích se tentokrát ovšem objevil i jiný pohled na možnou spoluvinu rodičů. Celkem 7 % dotázaných osob je totiž otevřeně kritizovalo za jejich přehnanou spořivost. Kolo podle nich není tak drahé, aby si jeho koupi nemohli dovolit, a proto v tomto smyslu byla i jejich chyba, že se zklamaný chlapec nakonec rozhodl krást (v předchozím šetření se takové názory v zásadě neobjevily).

„Svoji roli tady mají ovšem i rodiče. Jednak dají raději přednost novému autu, i když možná by to staré mohlo ještě jeden rok vydržet, než aby Milanovi koupili obyčejné horské kolo“

„Rodiče by měli koupit dítěti, co si přeje, protože když mu to nekoupí, tak se z něj stává zloděj“

Pro 5 % respondentů bylo v příběhu naopak zarážející a odsouzeníhodné, jak se choval k rodičům sám chlapec. Nelíbilo se jim, jak rodičům zalhal o tom, kde ke kolu přišel (v předchozí studii obdobně 4 %). Stojí rovněž za povšimnutí, že tento moment v našem příběhu statisticky významněji vadil dívkám (7 % ze všech dívek) než chlapcům (pouze 2 %). Zároveň platí, že v jiných aspektech, týkajících se rodičů, nehrál faktor pohlaví roli, stejně jako typ školy, z níž daný respondent pocházel.

Povídka o odcizeném kole byla koncipována i tak, že při samotné krádeži hrála roli zjevná neopatrnost oběti. Vyjádřením, že za odcizení kola si mohl spolužák svým způsobem sám, na to reagovalo 9 % respondentů (v předchozím výzkumu takřka totožné zastoupení). Signifikantně méně bylo takových názorů mezi studenty gymnázií (jen 2 %), faktor pohlaví se zde výrazněji neprojevil. Na druhou stranu se ukázalo, že pro 8 % respondentů bylo na celém činu obzvláště odsouzeníhodné, že obětí tu byla osoba, kterou pachatel dobře znal (tedy spolužák, či podle některých odpovědí dokonce kamarád, ačkoli tento výraz jsme v povídce neužili).

„Tohle se prostě nedělá. Zvláště ne kamarádovi“

„Zradil a okradl svého kamaráda“

Kromě toho stojí za povšimnutí, že určitá část respondentů vyjádřila názor, že podstatnou věcí při posuzování celého skutku je to, zda následně byl či nebyl pachatel dopaden (pokud se pachatele nepodařilo odhalit, celou věc není třeba řešit, neboť oběti kolo vzhledem k jejím majetkovým poměrům scházet nebude). Takto relativizující pohled na daný skutek byl však v našem souboru zcela výjimečný (jen 1 % respondentů).

Na základě výše uvedených poznatků lze konstatovat, že pro drtivou většinu dotazovaných osob představuje krádež cizího majetku odsouzeníhodný čin, který není možné jakkoli omlouvat či racionalizovat zdánlivě polehčujícími okolnostmi. Je rozhodně potěšitelné, že počet těch, kdo se k celé věci takto jednoznačně postavili, oproti předchozímu výzkumu stoupl, stejně jako ubylo respondentů, kteří krádež z nejrůznějších důvodů schvalovali.

3.4.4. Láska na vodě

Leošova mladší spolužačka Dita byla velmi hezká dívka, která ve svých čtrnácti letech vypadala o několik let starší. Dělal jí dobře, že o ní má zájem o dva roky starší Leoš, a začali spolu chodit. V létě krátce před Ditinými 15. narozeninami spolu byli na vodáckém táboře, kde o Ditu projevovali zájem i jiní chlapci, oni však byli s Leošem nerozlučná dvojice. Na závěr tábora byl slavnostní oheň, trochu se pilo víno. Leoš s Ditou se věnovali pouze sobě a brzy spolu odešli do blízkého lesíka, kde mezi nimi došlo poprvé k pohlavnímu styku. Viděl je však Zdeněk, který na Leoše žárlil a celou záležitost si nenechal pro sebe. Tak se o tom později dozvěděla i Ditina matka, která případ ohlásila policii. Leoš se dostal před soud a byl odsouzen, nic nepomohlo, že Dita před soudem řekla, že se mají rádi a že ji Leoš k ničemu nenutil.

Tak jako v minulosti, tak i nyní jsou pro mladé lidi zajímavé otázky, které se vztahují k partnerským a milostným vztahům. Trestní zákon do této oblasti vstupuje tím, že právní normou reguluje jednak počátek právně přípustného pohlavního styku, jednak čelí některým excesům v jeho uskutečňování. Konkrétně ustanovením o pohlavním zneužívání podle § 242, kde souhlas poškozené/ho nevylučuje trestní odpovědnost (u osob mladších 15 let je bezvýznamný, jsou chráněny i proti své vůli). U pachatele se vyžaduje úmysl, který musí zahrnovat i věk zneužité osoby; stačí i úmysl eventuální.

V rámci našeho zkoumání právního a mravního vědomí jsme se rozhodli předložit našim mladistvým respondentům k posouzení výše uvedený příběh. Při vyhodnocování této podnětové situace jsme se ve volných odpovědích respondentů zaměřili především na dva základní problémové okruhy. Předně jsme v názorech mladých lidí hledali hodnocení jednání a osobnostních charakteristik aktérů příběhu, samostatně jsme se zaměřili na postoj k oběma mladým lidem, kteří se dopustili zákonem zakázaného pohlavního styku, dále na hodnocení mladistvého informátora a postup matky nezletilé. Druhý základní směr vyhodnocení se pak zaměřil na akceptaci normy, která zcela jednoznačně upravuje nepřípustnost začátku sexuálního života před 15. rokem věku.

K celkovému vyznění hodnocení povídky je třeba předeslat, že respondenti byli často ve svých odpovědích vyhybaví, nebo si některých aspektů předloženého případu vůbec nevšimli (nebo se o něm nezmínili). Při vyhodnocení by bylo asi třeba si nejdříve všimnout informace, že téměř 10 % dotázaných se domnívá (ostatní se k tomu nevyjádřili), že je pohlavní styk mezi nezletilci častým, běžným či normálním jevem dnešní společnosti.

„Vůči Leošovi to bylo nefér. Holky přijdou o panenství kolikrát i dřív. Kdyby měl být ve vězení každý kluk, který se vyspí s nezletilou, myslím že by jich pak na svobodě moc nezbylo“

„Znám případy, kdy ještě mladší dívky (okolo 12 let) provokují pohlavní styk, a dokazují si svou ‚dospělost,“

Nejčastěji takto soudí respondenti ze zdravotnických a pedagogických škol, tedy mladé ženy. V této souvislosti je ovšem zajímavé, že oproti předchozímu výzkumu došlo k určitému snížení procenta těch, kteří se domnívají, že dobrovolný pohlavní styk je soukromou věcí, do které nemá nikdo (tedy ani stát) právo zasahovat. V současném výzkumu tento názor o čistě soukromé povaze sexu vyjadřuje o něco více jak pětina respondentů (21 %), v předchozím to bylo 28 % dotázaných. Signifikantně častěji vyjadřují v současnosti tento postoj respondenti z řad učňovského školství, o málo více pak muži než ženy.

„Nevidím jediný důvod proč by někdo měl být omezován takovým způsobem. Je to vaše věc kdy začnete sexuálně žít“

Objevuje se tedy na jedné straně spontánně vyjadřovaný názor dotázaných mladých lidí, že je norma zákazu sexu s nezletilými v těchto případech běžně přestupována, méně respondentů než v minulosti ale píše, že je sex s nezletilci pouze věcí páru, který tento druh sexuální aktivity uskutečňuje.

Více jak třetina respondentů (36 %) se vyjádřila v tom smyslu, že aktéři pohlavního styku z povídky měli respektovat zákaz pohlavního styku do 15 let, naopak zhruba 5 % odpovědí směřovalo k doporučení si v tomto případě této právní normy nevyšít (ostatních 59 % se k této otázce nevyjádřilo).

„Možný sexuální styk je až od 15 let, sex před touto dobou je nezákonný ať je třeba osoba natolik vyspělá.“

Za povšimnutí jistě stojí, že pouhých 7 % respondentů v současném průzkumu sdělilo, že jednání Leoše a Dity bylo nezodpovědné. Zde došlo k radikálnímu poklesu těchto odpovědí vzhledem k zjištění výzkumu předchozího, kde tento kritický postoj k události vyjádřilo 36 % dotázaných. V současném výzkumu se tvrzení o nezodpovědnosti relativně nejčastěji objevilo u studentů zdravotnických a pedagogických škol (lze se domnívat, že tito respondenti vzhledem ke svému studijnímu zaměření více domýšlejí možnosti či komplikace, které mohly z počínání mladé dvojice nastat).

„Dita byla nejspíš mimořádně hloupá, že měla styk ve 14 letech. Nedokázala si asi představit následky a neuvědomila si, že nejde jen o ni. Na druhou stranu je Leoš taky trojl, že se nedokázal ovládat... Stát se to může, ale patří jim to“

Pouze 3 % dotázaných mladých lidí se otevřeně staví za názor, že právní norma zakazující pohlavní styk do 15 let je správná. Relativně nejčastěji tuto manifestní akceptaci nacházíme u studentů gymnázií (8 %), kteří ovšem ve většině případů doporučují trestněprávní normu uplatnit pouze v těch případech, kdy by se jednalo o nedobrovolnou soulož. Naopak nesprávnost zákonné normy v této oblasti otevřeně kritizuje 8 % všech dotázaných, přičemž se (především studenti průmyslovek) nejčastěji vyslovují pro snížení hranice sexuální ochrany nezletilého na 14 let.

„Myslím si, že by se měla věková hranice snížit alespoň na čtrnáct let. Když spolu chtějí mít 2 lidi pohlavní styk a jednomu z nich nebylo 15, tak jim to ani nevadí. Je to jeden z častých případů. Už je na čase posunout hranici na 14 let. Dívky vyspívají stále rychleji“

Na okraj lze též konstatovat, že v celém výzkumném souboru se našlo 11 respondentů, kteří se domnívali, že omezující hranice 15 let byla již zrušena.

Zvláštní pozornost si zaslouží zjištění, že nejméně 8 % mladých lidí našeho souboru spatřuje hlavní chybu aktérů soulože nikoliv v jejich nezákonném jednání či případně v mravní závadnosti soulože s nezletilou, ale v okolnosti, že se při pohlavním aktu nechali vidět. Tento názor se totiž v předchozím výzkumu vůbec nevyskytl. Vzhledem k tomu, že k této úvaze nebyli respondenti vybídnuti a napsali ji sua sponte, vynořuje se otázka, u jak velké skupiny dnešních mladých lidí se uhnízdil názor, že jednání za hranicí zákona je přípustné, pokud ho nelze později nezvratně prokázat. Tato informace by nás měla bytostně zajímat, neboť kriminologické studie ukazují, že odhalení delikventi při anamnestických rozhovorech často tvrdí, že jejich chyba nespočívala ve vlastním nevhodném chování či jednání, ale v tom, že se nechali při činu přistihnout, nebo neučinili dostatečná opatření k tomu, aby jim nebylo možno nic dokázat.

Ke všem těmto údajům je ovšem třeba podotknout, že o správnosti či nesprávnosti zákonné úpravy v této oblasti se nezmínilo celých 89 % dotázaných mladých lidí, tedy že závěry z těchto zjištění lze činit s velkou opatrností, a to spíše v tom smyslu, že mladí lidé o této právní normě buď dosud neuvažovali, nebo mají v této oblasti rozporuplné názory, případně své názory nechťejí nebo neumějí formulovat do písemných odpovědí.

Celkový dojem z volných odpovědí je pak spíše takový, že si naši mladiství respondenti jsou v drtivé většině vědomi nedovolenosti pohlavního styku s osobou mladší 15 let, nicméně okolnosti celého případu je vedou k přesvědčení, že jestliže jde o dobrovolnou soulož mezi aktéry, jež se z minulosti relativně delší dobu znali a kteří se měli rádi, pak je jejich chování omluvitelné (nikoliv však doporučované). Proto také 23 % dotázaných nesouhlasí s Leošovým odsouzením (v předchozím výzkumu je to obdobně 25 %) a nejčastěji (15 %) argumentují tím, že oba aktéři pohlavního styku s ním dobrovolně souhlasili či že v případě bylo přítomno mnoho polehčujících okolností. V této skupině je také dalších 7 % respondentů, kteří míní, že se celá věc vůbec neměla dostat k soudu. A tak pouze 6 % respondentů souhlasí s tím, že byl Leoš za protiprávní jednání ve finále odsouzen, tedy prosazují rigorózní stanovisko.

Zabývali jsme se též rozborem, kdo je respondenty obviňován za to, že došlo na letním táboře k pohlavnímu styku mezi účastníky. K této otázce se vyslovila pětina respondentů, častěji ze středních škol než z učilišť. Nejčastěji je vina za průběh událostí kladena Leošovi (10 %), který je nejpřísněji hodnocen studenty průmyslovek, 4 % respondentů (tj. 21 studentů a studentek) pak soudí, že vina spočívá na obou aktérech pohlavního styku rovným dílem.

„Leoš si má dávat bacha a rozmyslet se jestli mu to za to stojí. Alkohol nic neomlouvá“

„Je to tak podle zákona, když je jednomu pod patnáct let a druhý je starší. I když je to někdy hloupé když se mají rádi a chtějí to oba. To pak ten starší musí k soudu“

Z genderového hlediska je zajímavé, že nezletilá Dita je označena za hlavního viníka nastalé situace sice pouze 3 % dotázaných, nicméně všechny hlasy v tomto směru získala od dotázaných dívek. Na okraj lze zmínit, že 3 % respondentů si povšimlo okolnosti příběhu, že odbourání zábran bylo spolupodmíněno požíváním alkoholu.

Jak ukazuje tabulka, rozdíl v zjištěních předchozího a současného výzkumu spočívá především v tom, že je v současnosti za viníka právně zakázaného pohlavního styku častěji považován mladistvý muž. Zdá se, že mladá generace již v současné době přijala zásadu, která se běžně užívá při posuzování sexuálního zneužívání, že nezletilec musí být při sexuálním útoku za všech okolností vždy považován za oběť sexuálního útoku, a to i tehdy, když by bylo reálně prokázáno, že byl fakticky subjektem provokujícím útok.

Tabulka č. 9: Přisouzení viny za pohlavní styk – porovnání 1991 a 2006 (v %)

	1991	2006
mladistvý muž (Leoš)	4	10
nezletilá žena (Dita)	5	3
Leoš a Dita	6	4
jiná odpověď	3	2
nezjištěno	82	81

Obrátíme nyní pozornost k dalšímu aktérovi, který vystupuje ve výše uvedené podnětové povídce. Je jím mladík Zdeněk, který byl svědkem pohlavního styku Dity a Leoše a oznámil vše matce Dity. Sledovali jsme, do jaké míry si respondenti myslí, že Zdeněk jednal správně či nesprávně, když matce Dity vyrazil to, čeho byl svědkem, zda měl informaci předat, nebo si ji měl naopak nechat pro sebe a nikde o ní nemluvit. Z těch, kteří na tuto otázku odpověděli (tj. 19 % dotázaných), pouze jedna dívka uvedla, že Zdeněk jednal správně, všichni ostatní (zvláště pak studentky a studenti zdravotních a pedagogických škol) považovali jeho oznámení matce za různě závažnou chybu, která zaslouží (nejlépe fyzický) trest. Za zcela nejčastější Zdeněkovu motivaci vyrazit viděné matce Dity byla dle názorů mladých lidí potřeba uškodit milenecké dvojici (24 %), pouze dva respondenti z celého vzorku (muži) se domnívali, že to byla jeho povinnost (které uposlechl) či že oznámení učinil (třeba i částečně) ze strachu o Ditu (názor dvou žen).

„Je spousta mladších lidí co měli pohlavní styk před 15. narozeninami a nikdo nic neohlásil. Hrála v tom hlavně žárlivost Zdeňka, který byl nesolidní a nechtěl jim dopřát štěstí, protože sám takové neměl a tak se chtěl pomstít...“

„Zdeněk je práskač a měl by vědět, že se to nedělá“

Z historické perspektivy musíme konstatovat zvláštní jev, totiž že respondenti se k této záležitosti vyjadřují podstatně méně často, než tomu bylo v předchozím výzkumu (viz tab. 10). Toto zjištění by se možná dalo interpretovat tak, že dnešní doba vede mladé lidi k určité názorové zdrženlivosti, což se projevuje tím, že se mladí lidé v obtížnějších otázkách vyhnou odpovědi. Může tu ovšem sehrát roli i to, že generace vyrůstající těsně po změně režimu v roce 1989 byla zcela jednoznačně přesvědčena o tom, že „donašečství“ je přežitkem předchozího režimu, a proto je v každém případě zavržením hodné.

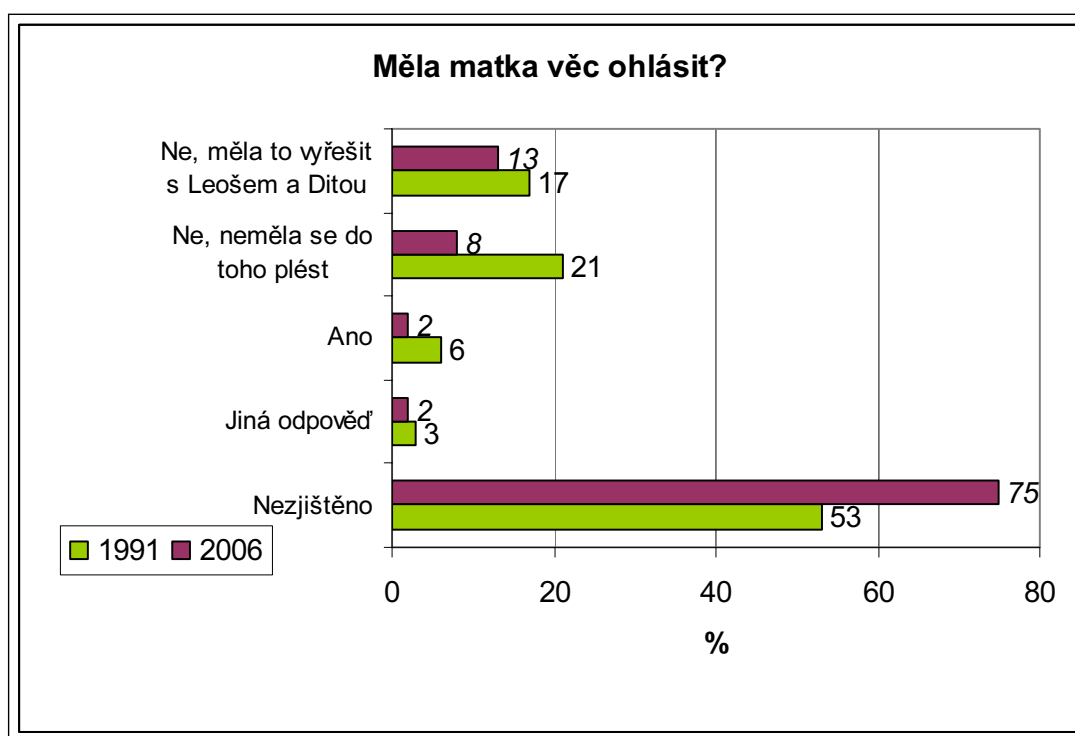
Tabulka č. 10: Jak se měl zachovat svědek vzhledem k matce oběti (v %)

	1991	2006
měl informaci ohlásit matce	2	< 1
měl si nechat informaci pro sebe	65	19
nezjištěno	33	81

Zcela nejhůř dopadlo u našich respondentů hodnocení jednání matky Dity, která Zdeňkovu informaci „zoficiálněla“ tím, že skutek ohlásila orgánům činným v trestním řízení. K této otázce se vyslovila čtvrtina dotázaných a pouze 11 respondentů (2 %) mínilo, že matka správně plnila svou povinnost (2 chlapci a 9 dívek). Největší podporu (13 %) získal názor, že by bylo nejvhodnější, aby matka sama vyřešila situaci „pohovorem“ s oběma milenci, dalších 8 % dotázaných soudilo, že se do celé situace vůbec neměla plést.

Opět zde můžeme posoudit změnu v názorech respondentů v minulém a současném výzkumu. I zde svou odpověď formulovalo méně respondentů a hlavní rozdíl spatřujeme v poklesu názoru, že matka dívky se neměla do situace plést. Znovu zde vidíme neschopnost respondentů dospět k nějakému jednoznačnému rozhodnutí, role matky se stává více spornou.

GRAF 4

Celkově lze s jistou opatrností uzavřít, že mladí lidé, kteří se v našem výzkumu vyslovili k problému, naznačují, že sexuální styk mezi mladistvými a nezletilými není v současnosti až takovou zvláštností a že norma zakazující tento druh sexuální aktivity je akceptována pouze určitou (pravděpodobně menší) částí mládeže. Mládež ve své převažující většině doporučuje snížit hranici počátku povoleného sexuálního života na nižší věk (nejčastěji na 14 let) a preferuje (v případě, že sexuální styk nebyl vynucen) řešení deliktu spíše „neoficiální cestou“. Zvláště nepřijatelným se pak jeví, aby rodiče oběti trestného činu pohlavního zneužívání použili k řešení konfliktní situace úředního postupu, a to zejména tehdy, když by to bylo proti emocionálním zájmům aktérů sexuálních aktivit tohoto typu. Respondenti též svými odpověďmi doložili, že se v rámci vrstevnických vztahů vyžaduje od případných svědků takto zaměřeného sexuálního deliktu mlčenlivost, porušení této zásady je pak většinově hodnoceno jako malevolentní akt.

3.4.5. Konopí

Tomáš začal spolu s několika kamarády z průmyslovky v necelých šestnácti kouřit marihuanu. Zpočátku celou spotřebu party pokrýval sám Tomáš tím, že pěstoval „trávu“ na poličku ukrytém za městem. Setkávali se většinou v parku nebo v altánku na zahradě u jednoho z členů party a Tomáš dával marihuanu zdarma k dispozici. Postupně však jejich spotřeba i náročnost stoupla a začali marihuanu také kupovat od Ivoše, dvacetiletého barmana z jejich oblíbeného klubu. Školní prospěch členů party se zhoršoval, jinak vše probíhalo bez problémů. Jednou však byli dva kluci z party přistiženi policejní hlídkou při kouření marihuany a podrobeni výsledku na policejní stanici. Od jednoho z nich se policisté dozvěděli, jak jim Tomáš dával „trávu“, i to, že další kupovali od Ivoše. Policie okamžitě udělala u Tomáše domovní prohlídka a našla zásobu vypěstované marihuany. Ivoš i Tomáš byli obviněni z trestného činu a Tomáše navíc vedení školy za tento přestupek okamžitě vyloučilo ze studia.

Povídka, týkající se pěstování a konzumace marihuany, byla do výzkumu zařazena jako nová; původně, na začátku devadesátých let, nebyl důvod se touto otázkou speciálně zabývat. Následujících patnáct let přineslo v oblasti návykových látek mimo jiné obrovský boom užívání konopných produktů. Podle některých epidemiologických průzkumů zaujímá ČR první místo v Evropě v zasažení mladé populace tímto typem drog⁶¹. Proto se jevílo zařazení modelové situace na toto téma jako potenciálně zajímavé. Jednání hlavního aktéra by bylo v praxi postižitelné jako nedovolená výroba a držení omamných a psychotropních látek a jedů podle § 187, § 187a) trestního zákona – zde vyvstává nutnost určení množství „většího než malého“; zároveň i jako šíření toxikomanie podle § 188 trestního zákona.

Respondenti se ve svých reakcích věnovali několika oblastem. První z nich bylo chování Tomáše jako iniciátora a „duše“ celé kuřácké skupiny; svůj názor na něj sdělila asi polovina všech dotázaných. Většinový názor, zastávaný 44 % těch, co odpověděli, je jednoduchý: předváděl se, chtěl být „in“, obdivován svými přáteli, a tudíž riskoval. Musel proto počítat s následky, resp. nemůže se jim divit. Druhý názor, poněkud mírněji akcentovaný, zní: nevdá že si pěstoval konopí, to je každého věc, ale neměl jej šířit dál, mezi své spolužáky (36 % hlasů).

Tomášovi „obhájci“ jsou mezi zveřejněnými názory ve značné menšině, je jich zhruba pětina. Větší část z nich tvrdí, že když marihuanu neprodával, nedopustil se trestného činu⁶²; ostatní Tomáše kárají za nedbalost, spočívající dle nich v tom, že si vypěstovanou marihuanu lépe neschoval, a tak si vlastně přivodil své problémy.

„Protože Tomáš s marihuanou neobchodoval, neměl by být příliš tvrdě potrestán, i když udělal chybu“

„Vyloučení Tomáše je nespravedlivé, jelikož se člověk ze svých chyb poučí (např. schovat trávu, jinde než doma)“

⁶¹ Viz. např. Průcha, V.; Kučera, F.: Mladí Češi kouří více marihuany než mládež v EU. In *Prevence sociálně patologických jevů* 11/ 2003.

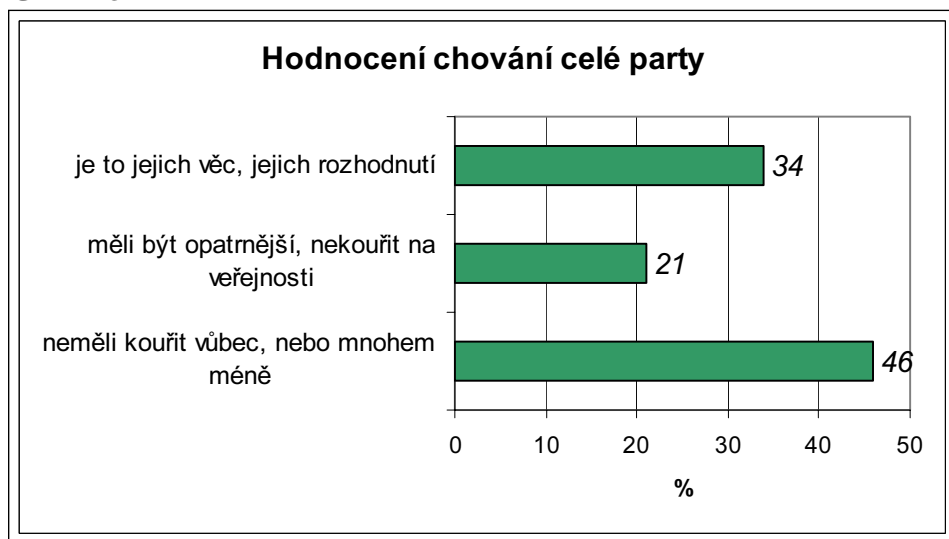
⁶² Což samozřejmě neodpovídá platné právní úpravě – viz úvodní odstavec.

Některé názory jsou pronášeny i s určitým nadhledem – „patří to k věku“, „byla to jen frajeřina“... Zajímavý je i náhled asi 12 respondentů, podle nichž měl Tomáš vypěstovanou marihuanu prodávat, tedy nerozdávat zadarmo („aspoň by z toho něco měl“). Několik odpovídajících se také zamýšlí nad rolí Tomášovy rodiny v příběhu a soudí, že došlo pravděpodobně k nějakému výchovnému selhání.

Jednání jeho kamarádů bylo hodnoceno ze dvou pohledů. Samotné jejich zaujetí kouřením „trávy“ komentovalo 175 respondentů (tedy 38 % souboru). Z nich 46 % usoudilo, že chlapani neměli kouřit buď vůbec, nebo rozhodně mnohem méně, než jak činili. Tyto dva názory lze obtížně oddělit, protože jsou často obsaženy v jediném vyjádření. Nezřídka se objevují vyjádření jako „je to jejich právo, ale nevěděli kdy přestat“, „sváteční kouření je ok, ale oni to přeháněli“ a podobně. Samozřejmě mnozí respondenti jakoukoli konzumaci marihuany striktně odsuzují.

Třetina odpověděvších, 59 respondentů, naopak říká, že konzumace marihuany zkrátka byla jejich věc, jejich rozhodnutí. Pětinu z komentářů (8 % celého vzorku) tvoří opět zastánci „lepší konspirace“ – mladíkům vyčítají to, že byli neopatrní, kouřili na veřejných místech, a tím zbytečně poutali pozornost. Celkově se zdá, že když už někdo chování skupinky hodnotil, zastával k nim spíše smířlivý postoj.

GRAF 5

N=175

To však neplatí v případě policíí dopadeného člena party, jehož přiznáním a výpovědí vlastně celá aféra vznikla. Více než čtyři pětiny dotázaných, kteří se k věci vyslovili (což je zároveň 35 % z celého vzorku), takové jednání neschvalují. Dá se říci, že odsudek byl často velmi příkrý – „neměl práskat“, „nepochopitelné chování“, občas i nepublikovatelné výrazy na adresu „zrádce“. Z některých reakcí bylo téměř cítit, že udat kamaráda policii (za tento typ prohřešku) představuje pro respondenta v podstatě morální dno, zcela nepřijatelné, zbabělé a neomluvitelné jednání. Poukazováno bylo i na to, že dotyčný uvedl do těžkých problémů člověka (navíc kamaráda), z jehož mimozákonné činnosti předtím dlouhou dobu těžil.

„Dělali sice nelegální věc, ale byli kamarádi a ty by se neměli zrazovat. Čin ostatních je mnohem horší než Tomášův ... přesto co pro ně dělal ho hned napráskali“

Zbytek, tedy asi 19 % respondentů (z těch, kteří se zamysleli nad chováním dopadených kuřáků), k jejich jednání zaujalo méně odmítavý postoj. Vesměs vcelku realisticky namítali, že dotyčný „denunciant“ jednal ve velkém stresu, bál se policie a následků, a proto lze jeho chování vcelku pochopit. Někteří dotázaní s tím však nesouhlasí a nabízí protřelé rady, jak policii obelhat, aby nebyl kamarád uveden do nebezpečí – buď že „trávu“ vypěstovali sami, našli, či dostali od neznámého člověka. Poté měli Tomáše o všem informovat, aby stihl drogu ukrýt.

Důležitou postavou příběhu byl také mladý barman Ivoš, v jehož postavě byl vymodelován „typický dealer“ lehkých drog. Tedy nikoli odpudivá postava muže v dlouhém plášti postávající před školou, ale o jen něco starší vrstevník svých zákazníků, pracující na „strategickém místě“. Přesto nebyli, dlužno říci poměrně překvapivě, k jeho jednání respondenti nikterak shovívaví. Jeho roli komentovala asi třetina z nich, drtivá část negativně.

„Ivoš je dýloš a patří do vězení když prodává marihuanu mladým studentům“

Jen 20 odpovědí vyznívalo v jeho prospěch nebo alespoň smířlivě. Takové názory potom zněly „měl smůlu na zákazníky“, „byl neopatrný, prodával špatným lidem“, „neměl prodávat neopatrným dětem“ apod.

„Ivoš jim vůbec neměl prodávat „trávu“ radši jí měl prodávat někomu o hodně staršímu než byly tihle kluci“

Drtivá většina (87 % odpovědí) hodnotí Ivoše jako dealera, člověka vydělávajícího na drogách, který trest jednoznačně zaslouží. Silně zaznívala výčitka, že prodával drogy mladistvým. Jiní dokonce při kritice chlapce, který oznámil policii jméno svého kamaráda Tomáše, konstatují, že měl klidně udat „dealera“ Ivoše. Jednoznačně lze říci, že ač zdaleka ne všichni respondenti mají výhrady ke konzumaci marihuany a k jejímu kupování, člověka, který tuto službu poskytuje, jsou ochotni nemilosrdně poslat přes palubu. Takové jednání není přijímáno jako morálně závadné, dealer je chápán jako profesionál, který nese veškerá rizika svého počínání.

„Dealeři to odskáčou vždy nejvíc, nedalo se čekat nic jiného“

Velké množství reakcí (respondenti k nim byli přímo vybídnuti na konci textu) patřilo zásahu školy proti Tomášovi. Sešlo se 413 podnětů na toto téma (odpovědělo tedy 89 % všech dotázaných). Výsledky se jeví jako velmi zajímavé, především pro nečekaně vysokou míru souhlasu s vyloučením Tomáše ze školy v souvislosti s jeho proviněním. Celých 30 % respondentů to považuje za bezvýhradně správné, za logický očištný zásah školy „proti drogám“. Jsou to totiž lidé, kteří zároveň mají marihuanu a její užívání za škodlivé a špatné. Některé odsudky jsou formulovány velmi tvrdě:

„proč vzdělávat nějakou bandu vyhulů, když to stejně je k ničemu“

Další čtvrtina odpovědí je nesena v tónu „je to právo školy, škola byla oprávněna to udělat“ apod. Celkově tedy 55 % těch, kteří vynesli svůj verdikt ohledně tohoto problému (a zároveň téměř polovina všech oslovených respondentů), souhlasí s vyloučením Tomáše ze školy za přechovávání marihuany. Někdy dodávají „u nás ve škole by to dopadlo úplně stejně“.

„Je to logický, nechcou mít prodavače drog na škole“

Ve zdůvodnění tohoto postoje se opakovaně objevuje poukaz na to že „drogy nepatří do školy“, „škola se musí chránit“ nebo „Tomáš mohl dealovat mezi spolužáky“, což je velmi zajímavé vzhledem k tomu, že o takovém jednání není v textu povídky žádná zmínka. Velká část respondentů tedy jaksi automaticky předpokládá (nebo vychází ze zkušenosti?), že člověk užívající s kamarády marihuanu ji zároveň šíří ve své škole.

Terčem kritiky je ale fakt, že potrestán byl pouze Tomáš. Ostatní členy party „nikdo ke kouření nenutil“, „jsou stejní jako Tomáš“; proto by i oni měli být školou potrestáni. Celkem 54 respondentů, tedy 12 % z celého souboru, prosazuje názor, že škola měla vyloučit i ostatní členy kuřácké party.

„Ti dva práskači měli být také vyhozeni“

Následuje skupina hlasů, zhruba 26 %, které považují okamžité vyloučení ze školy za přehnaně přísný trest. S nutností potrestat Tomáše jsou tito respondenti srozuměni, ale zastávají názor „měl by dostat ještě šanci“. Za přiměřený by považovali menší trest – nejčastěji hovoří o podmíněném vyloučení nebo o snížené známce z chování.

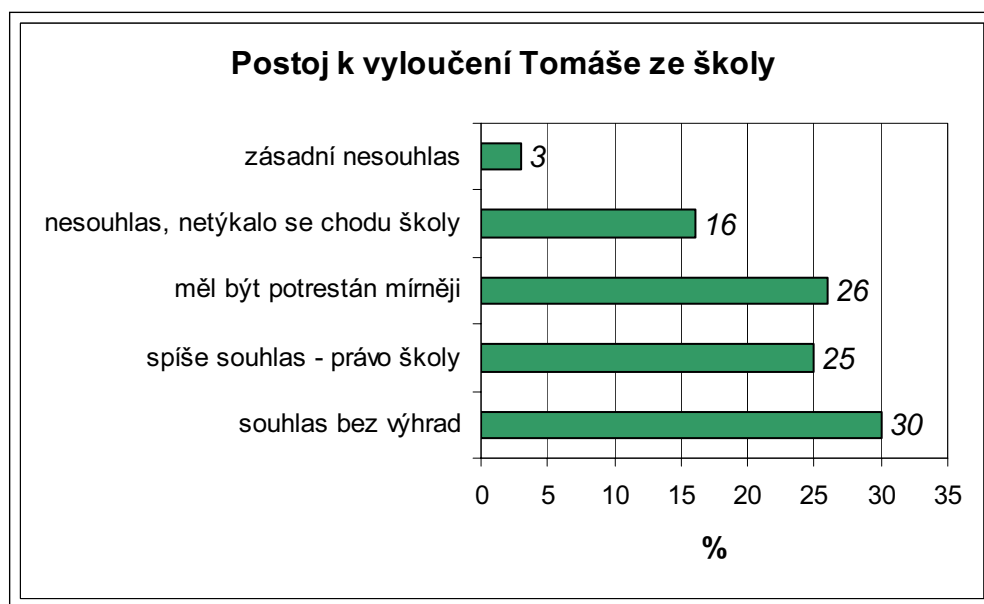
„Škola měla nařídit podmíněčné vyloučení ze studia a až kdyby se věc opakovala, tak by teprve mohlo následovat vyloučení ze studia“

Jen necelá pětina dotázaných rozhodnutí školy považuje za jednoznačně chybné. Většinou argumentují tím, že k provinění došlo mimo vyučování i školní budovu, a škola tudíž nemá důvod ani právo zakročit. Skupina čtrnácti respondentů z této skupiny kritizuje postup vedení školy velmi zásadně, někdy až emotivně. Nepřekvapí, že kritici přístupu školy zároveň vesměs považují jednání Tomáše i celé party za pouze jejich soukromou věc. Opakovaně se objevil i názor, že Tomáš byl potrestán již policejním vyšetřováním, hrozí mu soud a jistě neunikl ani trestu ze strany rodičů – proč jej tedy znovu trestat ve škole? Podle těchto názorů měla škola spíše než (nemístně) přísný trest poskytnout Tomášovi v jeho problému pomoc. Také riziko „zkažené budoucnosti“ a sníženého uplatnění ve společnosti neuniklo některým glosátorům.

„Kdyby ho vyhodili, možná by do žádné školy už nenastoupil a pak by si pěkně zkažil život, protože by neměl žádné uplatnění...“

Z hlediska pohlaví zde nacházíme drobný rozdíl – muži poněkud častěji zásadně nesouhlasí s vyloučením, dívky by naproti tomu více volily mírnější, podmíněný trest.

GRAF 6

N= 413

Sporadicky byly zaznamenány i poznámky k počinání policie. Jen 4 respondenti její postup kritizovali („nemají nic jiného na práci?“), dalších 11 projevilo k policejnímu postupu naopak větší či menší pochopení.

Řada dotázaných (konkrétně 102, 22 % souboru) využila prostoru také ke sdělení svého obecnějšího názoru na marihuanu nebo drogy jako takové. Největší podíl (40 %) zde zaujímají odmítavá stanoviska typu „je to startovní droga“, „je to škodlivé“, „je to zbytečné“ apod. Dalších 13 % představuje postoje vysloveně nepřátelské, označující kouření marihuany (nebo obecně braní drog) za hnusné, špatné, zlé...

„Dealery drog bych zavřel do vězení na stejnou dobu, jako by prodávali např. heroin. Uživatele drog bych odsoudil minimálně na dva roky veřejně prospěšných prací 4 hodiny denně 5 dní v týdnu + 1x měsíčně kontrola krve“

28 % výroků na téma konzumace marihuany je neneseno v neutrálním duchu – „je to každého věc“, „kdo chce kouřit, ať si kouří“ atd. Výslovných obhájců marihuany je mezi názory jen 19, necelá pětina. Ti hovoří o nezávadnosti této drogy, uvádějí, že je méně škodlivá než alkohol, že je „v pohodě“ a podobně. Někteří respondenti doporučují legalizaci či dekriminalizaci užívání marihuany. Tento názor zformulovalo 22 dotázaných, tedy asi 5 % ze všech zúčastněných⁶³. Objevil se i návrh na legalizaci pro lékařské účely. Vyhraněně liberální názor pak říká:

„Když chce člověk fetovat, proč mu v tom bránit? Stejně tak byste mohli někomu zakazovat chodit do kina.... Jsem pro legalizaci drog, ale zároveň s tím by měla běžet neustálá tvrdá protidrogová kampaň“

Nemálo respondentů (celkem 50, tedy více než každý desátý), se zmínilo o široké rozšířenosti užívání marihuany. Ojedinele se zamýšleli i nad příčinami tohoto stavu.

⁶³ Naopak 55 (12 %) výslovně uvedlo, že se jedná o nelegální, zakázanou látku.

„Děti v pubertálním věku, konopí působí jako antidepresivum a člověk pak nevnímá realitu tak, jak by měl .... Za to může především stres, škola, zkoušky, vzdělání, budoucnost, rodiče...“

„Drogy jsou problémem celé společnosti, to tito hoši nemohli ovlivnit a neodolali“

Na téma masové rozšířenosti kouření marihuany mezi mládeží se objevují i poznámky, formulované poněkud sarkasticky:

„Škola udála dobře. Já bych je vyhodila všechny ale to by ve školách zůstalo tak 10 lidí“

Některá vyjádření však vyznívají jako, mírně řečeno, rozporná. Tři příklady za mnohé další:

„Tomáš a Ivoš se stali dealery.... Za „dealování“ by měli skončit ve vězení. Sem pro legalizaci marihuany!“

„Jinak na Tomášovy jsem nic špatného nepostřehl kromě toho že vědomě porušoval zákon“

„Tomášovi kamarádi se vůči němu nezachovali moc dobře když na něj všechno prozradili, ale je to morálně správné. Asi měli strach z policie“

Celkový dojem, který ze získaných výsledků vyvěrá, je poněkud překvapující. Mladí lidé sice berou marihuanu jako samozřejmou součást kultury svých vrstevníků a její užívání vesměs považují za osobní věc. Jako u dalších postojových povídek celého cyklu se zdá, že hlavním prohřeškem hrdinů příběhu byla v očích jejich vrstevníků neopatrnost, tedy to, že se „nechali chytit“ při protiprávním jednání. Zároveň jsou respondenti vcelku srozuměni s riziky, které sebou toto chování nese, a neprojevují žádnou zvláštní lítost nad případným postihem těch, kteří tuto drogu užívají a šíří. Velká část souhlasí s trestem vyloučení ze školy za marihuanové excesy, a potrestání „profesionálního“ dealera je přijímáno zcela kladně.

3.4.6. Bratr

Marek byl zábavný, pohledný a společenský mladík, a tak není divu, že měl štěstí u dívek. Kdykoli se přišel pobavit na sobotní párty, mohl si vybírat mezi řadou hezkých tanečnic. Jednou se v klubu seznámil s Jitkou, několik hodin s ní tancoval a bavil se; netušil, že Jitka se velmi líbí Igorovi. Igor byl zdatný sportovec a známý rváč, a právě pro jeho násilnickou povahu se mu dívky spíše vyhýbaly - i Jitka ho znala jen od vidění. Když Jitka odešla domů a Marek ještě zůstal v klubu, Igor posilněný alkoholem si na něj počkal v chodbě, bez varování ho napadl a šeredně zřídil. Marek se sotva dovlékl domů, umyl se a šel spát, ale ráno ho viděl jeho starší bratr Lukáš a vytáhl z něj, co se stalo. Marek nechtěl jít k lékaři ani na policii, vše se stalo beze svědků, ale jeho vyražený zub, pohmožděné oko a naštiplá žebra nedala bratrovi Lukášovi spát. Domluvil se se svým kamarádem, který měl s Igorem nevyřízené účty z minulosti, počkali si na Igora druhý den večer u jeho domu a ztrestali ho tak, že dopadl podobně jako předtím Marek.

Jak již bylo řečeno, v porovnání s výzkumem z roku 1991 byl seznam povídek poněkud upraven – čtyři povídky byly vynechány, jiné tři naopak přibyly. Jednou z nových je krátký text, zabývající se častým fenoménem fyzické agrese mezi mladými muži. Zároveň je zde nastíněn obvyklý přístup k podobným událostem, tedy řešení odvetou, bráním spravedlnosti do vlastních rukou bez zapojení státního aparátu. Takové jednání by však zřejmě naplnilo skutkovou podstatu trestného činu ublížení na zdraví podle § 221 trestního zákona⁶⁴.

Jak se tedy k podobné události staví dnešní středoškoláci? Hodnocení agresivního jednání Igora, který v opilosti ze žárlivosti napadl a zranil Marka, je pochopitelně téměř bezvýhradně negativní. 26 % všech respondentů jeho jednání výslovně odsoudilo, z těch, kteří tuto postavu zmínili, to bylo 86 %. Objevují se názory, že šlo o ubohost, zamindrákovanost apod.; také příčina útoku připadala řadě respondentů nanicovatá.

„Prát se kvůli holce, i když je fakt hezká je blbost, můžete mít jinou, zapomeňte na ni a najděte si jinou lásku“

Často bylo také Igorovo jednání výslovně označeno za trestný čin.

Pouze 19 odpovídajících mělo názor jiný než striktně negativní. Většinou to byli muži, kteří poněkud relativizovali Igorovu agresi poukazem na vliv alkoholu. Přibližně 5 % odpovídajících také celou záležitost bagatelizuje, rvačky (zvláště kvůli dívce a pod vlivem alkoholu) podle nich nejsou ničím zvláštním, je to prostě věc, která „se stane“.

Zhruba desetina respondentů naznačila, jak mohl Igor postupovat jinak, nebo jak by měl své chování propříšně změnit. Nejčastěji soudili, že měl místo napadení s Markem promluvit a vyjasnit si stanoviska, deset respondentů (výhradně dívek) doporučovalo promluvit s Jitkou a zeptat se jí, zdali je volná. Stejný počet hlasů radil Igorovi vyhledat nějakou formu odborné pomoci („měl by se léčit“). Dal se nalézt i zajímavý psychologický rozbor:

---

⁶⁴ O způsobení případné těžké újmy na zdraví podle § 222 trestního zákona (viz § 89, odst. 7 trestního zákona) se rozhoduje na základě posudku lékaře - znalce.

„Marek na první pohled vypadá jako jasná oběť, ale co když byl Igor deprimován, ponížen.... Co když právě ono vybití agresivity bylo jeho jediným únikem od společnosti, která se mu vyhýbala?“

Značnou pozornost věnovali respondenti chování oběti, tedy Marka; jeho postavu jich zmínilo přes 40 %. Dvě třetiny z nich (128 osob, 28 % z celého souboru) soudí, že měl jít minimálně k lékaři, lépe však k lékaři i na policii. Významně častěji tak hovořily ženy (celá třetina všech dotázaných žen). Objevil se však i zcela opačný názor, tedy že je dobře, že Marek policii nekontaktoval (někdy s dovětkem „stejně by nic nevyřešila“, případně také „kdyby věc ohlásil, dostal by potom ještě víc“). Soudila tak desetina celého výzkumného souboru (46 osob).

„Marek to měl nahlásit na policii, i když nevím co ta by s tím udělala, když se to odehrálo beze svědků“

Na to však měl odpověď respondent, nepochybně pilný divák televizních krimiseriálů:

„Nějaké otisky a i možná částečky kůže Marka by zůstala Igorovi za nechtami, takže by se napadení mohlo prokázat“

A konečně 12 odpovědí se přiklání k tomu, že se buď měl aktivně bránit, nebo Igora následně ztrestat sám.

Centrální postavou všech reakcí na tento „příběh o krevní mstě“ je pochopitelně bratr Lukáš. Člověk, který vzal spravedlnost do svých rukou a potrestal násilníka stejnou metodou, jakou ten užíval sám. Jak takovéto jednání současní mladí lidé posuzují?

Lze říci, že reakce byly naprosto rozdílné. Předně: celá třetina (34 % všech respondentů) drsnou formu dosažení „nápravy“ jednoznačně podpořilo. K tomu další 4 % souhlasí se zbitím Igora, akci jen vytykají „neférovost“, spočívající v přesile Lukáše a jeho kamaráda. Často se objevuje populární úsloví „oko za oko“, stejně jako přesvědčení, že nic jiného si Igor nezasloužil a dostal přesně to, co mu patřilo.

„Když silnější Igor bezdůvodně napadl Marka, Lukáš měl právo ho potrestat dvojnásob“

Významně častěji variantu přímé konfrontace podpořili žáci učňovských oborů, a to celých 45 %; studenti gymnázií naopak „jen“ ve 23 %.

17 respondentů (4 %) dokonce vyjádřilo naději, že to Igora napraví, resp. že si dá příště pozor (další však měli zcela opačný názor – po zmlácení podle nich Igorova agresivita ještě vzroste a celé dění se změní v začarovaný kruh). Odplata stejnou mincí je nezřídka prohlašována za běžnou metodu řešení sporů.

Zcela opačný názor zaujalo necelých 30 % dotázaných, kteří takové jednání označili za špatné, chybné či nepřípustné. Větší část z nich argumentovala především praktickými, právními důvody - Lukáš svým jednáním sám porušil zákon, a riskoval tak postih, choval se nelegálně.

„Stačilo aby Igor vznesl obvinění a Lukáš by byl obviněn z ublížení na zdraví“

Menší část argumentace se nesla více v duchu „násilí plodí násilí“, „násilí nic neřeší“ apod. Každý dvacátý respondent Lukášův zásah odsoudil s tím, že se vůbec do celé věci neměl plést, že měl řešení nechat na svém bratrovi.

„Není veřejný činitel, tudíž nemá právo brát spravedlnost do svých rukou“

Zbývající necelá třetina odpovědí (30 %) vyzněla méně jednoznačně. Polovina z těchto nevyhraněných názorů je k násilné akci spíše smířlivá (typicky „není to sice správné, ale udělal bych to asi také“), druhá polovina trochu kritičtější („je to jednání lidsky pochopitelné, ale nesprávné“). Anebo, juristickou terminologií jednoho z respondentů:

„...je to legitimní ale ilegální“

Velmi obvyklé bylo tedy určité pnutí mezi deklarováním nesprávnosti Lukášova počínání a zároveň jeho faktickou obhajobou. Jeden takový výrok za všechny:

„Lukáš se nezachoval správně, ale někdy je lepší dát pořádnou účinnou nakládačku než jít na policii, která stejně všechno odloží“

Někteří z odpovídajících také při rozhodování „zbít nebo nahlásit“ zvažují závažnost poranění a vůbec následků. Menší rvačky jsou podle nich řešitelné odplatou, u „vážnějších věcí“ by teprve měla přijít ke slovu policie. Někdy také bylo navrhováno jít nejdříve na policii, a teprve pokud ta by věc nevyřešila, vyrukovat s fyzickou odplatou.

Tabulka č. 11: Hodnocení jednání bratra Lukáše – srovnání podle pohlaví (v %)

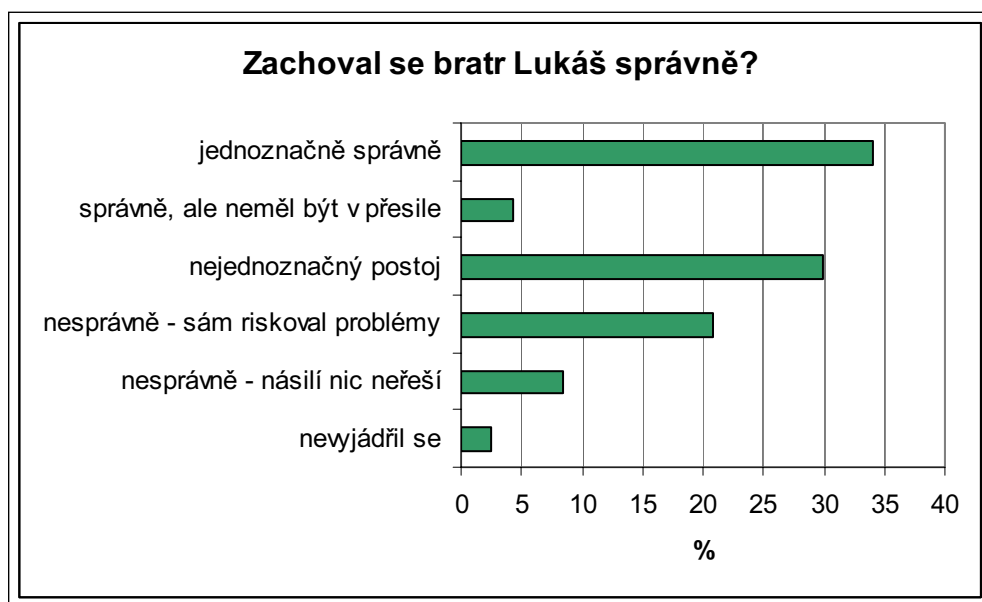
	muž	žena	celkem
jednoznačně správné řešení, oko za oko, potrestání viníka	38	31	34
správné řešení, ale měl udělat sám, bez kamaráda	6	3	4
je to řešení nesprávné, ale lidsky pochopitelné, možná by to respondent udělal také	30	30	30
nesprávné řešení – sám riskoval problémy, porušil zákon	17	24	21
nesprávné řešení – násilí nic neřeší	6	10	8
neodpovědělo	3	2	3

Celkově lze shrnout, že prosadit potrestání násilníka použitím fyzického násilí není pro velkou část mladých respondentů ničím nepřijatelným. Čtyři z deseti se k této metodě otevřeně hlásí, dalších minimálně 15 % si je sice vědomo nelegálnosti takového chování, přesto ho spíše podporuje. V této oblasti nenacházíme rozdíl mezi muži a ženami – muži sice o trochu častěji schvalují fyzickou odplatu, rozdíl je to však nesignifikantní. Několik žen přímo celou kauzu sarkasticky označilo za „typicky mužské chování“.

Někteří z respondentů, nesouhlasících s Lukášovým jednáním, také uvedli alternativu, jak se měl podle nich starší bratr zachovat. Ze 132 odpovědí jich 115, tedy 87 % (čtvrtina celého souboru), doporučovalo vzít zraněného bratra Marka k lékaři a na policii, v případě jeho nesouhlasu jít na policii a věc nahlásit sám. Častěji tuto variantu uvedly dívky.

„Od Lukáše jsem jako od staršího očekával .... že ohlásí věc rodičům a půjde s bratrem

GRAF 7

Celá čtvrtina odpovídajících neopomněla zdůraznit sourozenecký vztah mezi „obětí“ a „mstitelem“. Tedy, šlo-li o bratra, nemohl to Lukáš tak nechat; nejednou v hodnocení zazněl osobní tón - i sporný zásah pro nejbližšího příbuzného je jaksi více ospravedlnitelný.

„Lukáš se zachoval jako pravej bratr“

„Možná to nebylo správné ale co byste dělali vy? Kdyby se něco takového stalo ve vaší rodině?“

Posledním, ale nikoli nejméně podstatným postřehem je, že velká část úvah nad chováním staršího bratra byla značně rozporuplná. Zdá se, že si respondenti vesměs dobře uvědomují nelegálnost a riskantnost násilné odvety, přesto se jejich „vnitřní smysl pro spravedlnost“ k tomuto jednání často přiklání. Zde jeden zajímavě zformulovaný názor, který tento rozpor dobře ilustruje:

„Oko za oko je v některých případech odpovídající trest. Jednal bych stejně. Má to však háček. Zítřka může počkat Igor na Lukáše. Např. Gándhí řekl: „Kdyby platil zákon oko za oko, celý svět by oslepl“. Jenže na druhou stranu má člověk svou čest a měl by ji bránit.“

V reakcích nalezneme i řadu někdy až bizarních postřehů a názorů, někdy nepochybně míněných spíše humorně. Například několik hlasů radilo Lukášovi, aby při odvetném bití Igora dal dobrý pozor, aby ho nikdo neviděl. Podle jiných měl Marek přímo v klubu sehnat pomoc a útočníka potrestat na místě. Několik velmi prakticky uvažujících respondentů zdůraznilo, že Marek mohl od Igora za svá zranění získat finanční kompenzaci. Smysl pro efekt projevil muž, jehož radou bylo sehrát na Igora, že Marek je mrtvý, a tím na něj nápravně působit. K Igorovu osobnímu životu se vážala řada, vesměs dehonestujících poznámek o nízké inteligenci, zamindrákovanosti a podobně. Jeden respondent měl však po ruce i radu:

„Igor by si měl najít kulturistku“

3.4.7. Pavlova pomsta

Pavel byl student, který svým prospěchem patřil na střední škole k průměrným žákům. Jeho situace se však změnila, když ve třetím ročníku přišel nový matikář. Hned první písemná práce, kterou třídě zadal, se Pavlovi na rozdíl od většiny jeho spolužáků vůbec nepovedla. V očích nového učitele byl tak rázem za nejhoupějšího žáka ve třídě. Na Pavla si od té chvíle dokonale zasedl a ačkoli se Pavel snažil špatný dojem napravit sebevíc, matikář s ním jednal jako s absolutně nechápavým a beznadějným studentem. Pavla to velmi znervózňovalo, tím spíše, že si z něj dokonce matikář před celou třídou opakovaně tropil legraci. Jeho výsledky v matematice se tak zákonitě zhoršovaly. Těsně před Vánoce učinil poslední pokus situaci změnit. Naučil se pracně všechnu látku a nechal se vyzkoušet, aby si před pololetím známku přeci jen vylepšil. Učitel mu však dal naschvál tři velmi záhudné příklady, které byly naprosto odlišné od všech, jaké kdy v hodinách probírali. Nebylo proto žádným překvapením, že od tabule odešel s další pětkou. Cítil se velmi poníženy a měl chuť se učiteli nějak pomstít. Když pak odpoledne vyšel ze školy a uviděl za rohem zaparkované matikářovo auto, neubráníl se vzteku, vzal klíče od domu a vyryl jimi do kapoty několik hlubokých škrábanců.

Tato povídka je další z těch, které se v celém souboru příběhů objevily poprvé, tudíž názory respondentů zde bohužel nelze srovnávat s míněním jejich vrstevníků, které mapoval předchozí výzkum. Téma povídky bylo nicméně voleno i s ohledem na další dílčí výzkumnou sondu, která se zaměřila na problematiku viktimizace učitelů a která je rovněž součástí této studie (kapitola 4). Právě v této souvislosti nás zajímalo, jak se respondenti postaví k výše popsané situaci, v níž se jejich vrstevník rozhodl pomstít učiteli, který si na něj zjevně neprávem zasedl, poničením jeho osobního majetku. U této povídky jsme se neptali pouze na celkový názor na chování hlavního hrdiny, ale i na to, jak by se na jeho místě zachovali respondenti sami. Trestní zákon by Pavlovo jednání (pokud by způsobená škoda dosáhla minimálně 5000 Kč) hodnotil jako poškozování cizí věci podle § 257⁶⁵.

Jak je vidět z grafu č. 8, k jednoznačnému nesouhlasu a odsouzení daného skutku v obecné rovině se přiklonilo pouze něco přes polovinu našich respondentů. Pro čtvrtinu bylo Pavlovo jednání za daných okolností celkem pochopitelné, a tak ačkoli se jim pomsta na majetku učitele v zásadě nelíbila a nesouhlasili s takovým chováním, dokázali pro pachatele najít určitou omluvu. Statisticky významně to platilo více pro dívky (29 %) než pro chlapce (18 %). Faktor školy, z níž daný respondent pocházel, nehrál naopak při posuzování činu roli.

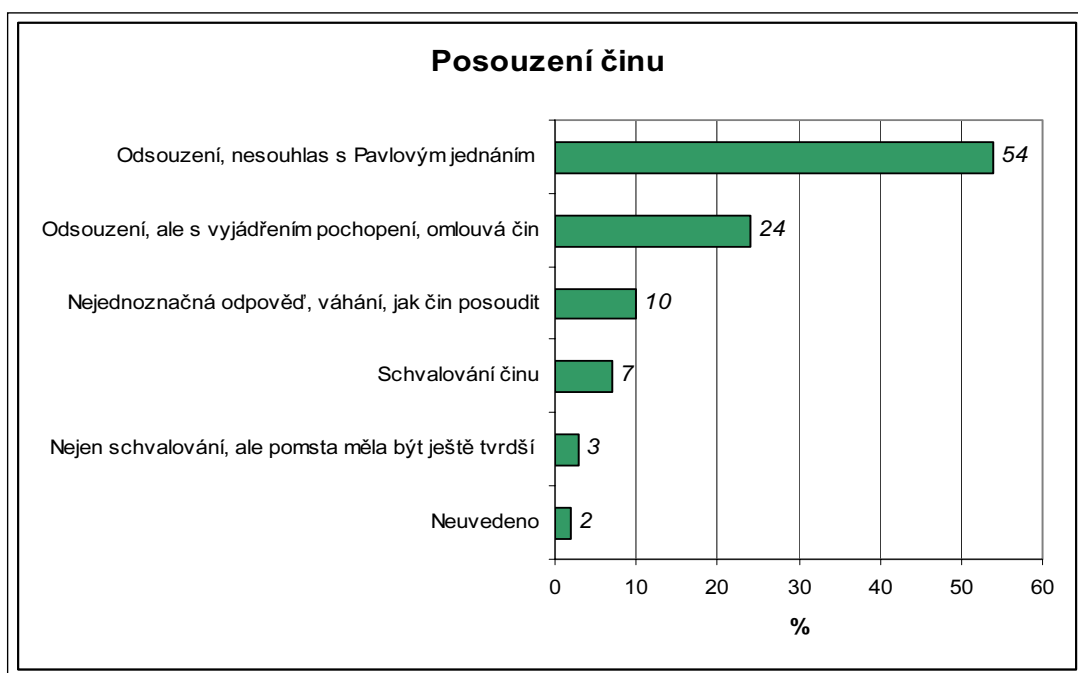
„Nebylo správné, že matikářovi poškodil auto, ale na druhou stranu se mu nedivím, když ho takhle tyranizoval a zesměšňoval“

„Učitel si o to sám říkal. Ani se Pavlovi nedivím. Nevím, jestli bych měla odvahu na to, poškrábat někomu auto, ale určitě by mě to napadlo“

---

⁶⁵ Pod pětistícovou hranicí by šlo o přestupek podle § 50 odst. 1 písm. a) zákona č. 200/1990 Sb. o přestupcích.

GRAF 8

Dále se ukázalo, že každý desátý respondent měl pro chlapcovo chování nejen pochopení, ale pomstu na kantorově autě dokonce otevřeně schvaloval. A co více, pro 3 % oslovených osob bylo poškrábání kapoty málo, a nabízeli ve svých odpovědích dokonce takové nápady, jako učitelovo auto raději zapálit, propíchat či vypustit mu pneumatiky, hodit do něj výbušniny, rozbít okénko kamenem, případně si s matikářem jeho nespravedlivé chování vyřídit ručně („dát do rypáku, omlátit hlavu o katedru“). I zde byly statisticky významné rozdíly mezi pohlavími, kdy častěji byly podobné návody v odpovědích chlapců (5 %) než dívek (1 %).

„Pavel se zachoval správně. Já bych se zachoval tak, že bych to nešel říct, to nemá v ČR cenu, ale dělat činy. Poslal bych na něj nějakýho bouchače, aby si zkusil, jaký to je být hadrovej panák“

„Dobře udělal. Takový matikář, který si řeší své komplexy tím, že takhle studentovi znepříjemňuje život, nezaslouhuje nic lepšího. Já bych mu navíc rozbila zpětné zrcátko! Ten by koukal. A jako bonus bych mu propíchlá aspoň dvě pneumatiky“

Troufáme si předpokládat, že většině z uvedených odpovědí nelze rozumět jako nezvratnému důkazu o brutalitě či zvýšené agresivitě dané skupiny respondentů, jako spíše pokusům poněkud si zpestřit vyplňování dotazníků. V mnoha ohledech zajímavější než tyto tipy na důmyslnou demolici učitelova majetku se nám proto jeví například podíl respondentů, kteří ve svých odpovědích výslovně připustili možnost, že by se ze stejných okolností zachovali jako Pavel, tedy že by se ani oni neubránili vzteku a nabízející se příležitosti pomstít se na matikářově autě rovněž využili. Takových respondentů byla téměř pětina (19 %), přičemž i zde statisticky významně převládali chlapci (24 %) nad dívkami (15 %), zatímco faktor školy se ani zde neprojevil.

„To má za to, že si zasedává na žáky, to nemá absolutní právo učitel dělat. Já bych to udělala taky, protože takovej teror je hnus a nevím, proč by to učiteli mělo projít“

Poměrně vysoký podíl takových upřímných doznání je patrně dán i tím, že povídka výrazně navozovala situaci křivdy a nespravedlivého hodnocení ze strany učitele vůči studentovi, což je zřejmě situace, na níž jsou studenti citliví a mnozí z nich ji i sami znají, ať již z vlastní zkušenosti, či ze zkušenosti kamarádů nebo spolužáků (to ostatně přímo vyjádřilo 7 % dotázaných, kteří zmínili, že se s podobným případem, kdy si učitel takto zasedne na žáka, setkali). Vcelku časté bylo také výslovné kritizování matikáře a poukazování na to, že by lidé, jako je on, neměli ve školství vůbec pracovat. Takto se vyjádřilo 31 % respondentů, tedy bezmála třetina z celkového počtu všech respondentů.

„Učitelé bývají hodně odporní a dělají hnusné věci, který každý nezvládne a taky nemají žádný postih“

„Učitelé by měli podstupovat alespoň psychotesty, jinak bude české školství zaplaveno neschopnými mamlasy, jako je třeba tento matikář“

Jak již bylo naznačeno výše, u tohoto příběhu jsme se studentů neptali pouze na jejich názor na skutek daného hrdiny, ale chtěli jsme vyzvědět i to, jak by podobný případ, tedy pokud by si stejným způsobem zasedl někdo z učitelů na ně samotné, řešili sami. Náměty, které jsme obdrželi, shrnuje následující tabulka. Vzhledem k tomu, že někteří respondenti udávali i více možností a jejich různé kombinace, řídili jsme se podle toho, kterou z variant ve své odpovědi uvedli jako první.

Tabulka č. 12: Jak by respondenti řešili problém s učitelem (v %)

obrátili by se na někoho dalšího z pedagogického sboru (třídního učitele, ředitele, jiného učitele)	52
obrátili by se na vlastní rodiče	15
osobní konfrontace s učitelem (vyříkat si to s ním)	11
stěžovali by si na učitele (bez uvedení komu)	2
nechali by se přeřadit do jiné třídy či školy	1
strpěli by matikářovo chování (nepodnikli by nic)	1
neuveďeno	18

Lze konstatovat, že více jak polovina odpovědí se nesla v optimistickém duchu v tom smyslu, že respondenti dali najevo přesvědčení o šanci řešit danou situaci prostřednictvím mechanismů, které si pro podobné záležitosti vytváří sama škola. Šlo o možnost oslovit další členy pedagogického sboru, ředitele školy, výchovného poradce či požádat o komisionální přezkoušení. Menší část studentů by se o postupu nejdříve poradila s rodiči, a ještě o něco menší počet věřil v pohovor s učitelem mezi čtyřma očima, který by podle nich mohl celou záležitost vyřešit. Jen zřídka by dotázané osoby volily ústupové strategie typu přeřazení na jinou školu. Zajímavé přitom je, že signifikantně více se oproti jiným skupinám v tomto smyslu vyjádřili respondenti z řad studentů gymnázií (4 %). Z hlediska školy, z níž respondenti pocházeli, byly statisticky významné a zajímavé rozdíly shledány i ve větším zastoupení studentů učilišť mezi těmi, kdo žádné řešení neuvedl (24 %, průměr 19 %). Z hlediska pohlaví respondentů pak naopak žádné zásadnější rozdíly v názorech na tuto otázku vyzorovat nešlo.

V obecné rovině je možno podotknout, že oproti některým jiným příběhům, které jsme v našem dotazníku předložili, se chování hrdiny této povídky zdálo respondentům pochopitelnější, a zřejmě i proto pro něj častěji dokázali najít omluvu. Bezpečně pětina z nich

dokonce upřímně přiznala, že by se možná za podobných okolností zachovala stejně. Za pozitivní pak můžeme považovat zjištění, že nadpoloviční většina studentů byla přesvědčena o možnosti řešit případ tohoto typu konstruktivně, a to nejčastěji s jinou osobou z pedagogického sboru.

3.4.8. Diskotéka

Téměř vždy, když se místní diskotéky zúčastnila skupina Romů z blízké ubytovny, došlo k nějakému incidentu. Místní mladíci je slovně provokovali, „bílé“ dívky s nimi odmítaly tancovat. Romové na to reagovali většinou dle svého temperamentu a docházelo ke rvačkám a ničení zařízení v podniku. Majitelé objektu proto rozhodli, že žádní Romové nebudou mít na diskotéky přístup. Když přišel na diskotéku Rom ze slušné rodiny se svojí dívkou, pořadatelé mu odmítli vstup.

Podnětová povídka s názvem „Diskotéka“ uvádí respondenty do situace aplikace kolektivní viny a zároveň demaskuje sociální distanci s rasovým podtextem. Respondentům bylo k posouzení předloženo kontroverzní rozhodnutí majitelů objektu o zákazu vstupu Romů⁶⁶, na němž trvali i v případě, když na zábavu přišel Rom, který s předchozími výtržnostmi neměl nic společného („ze slušné rodiny“). V povídce bylo naznačeno, že na výtržnostech v klubu nesou svou vinu i mladí lidé z majoritní společnosti. Smyslem otázky „Co si myslíte o zákazu vstupu Romů na diskotéku a o jednání majitelů“ byla jednak snaha postihnout přesvědčení našich respondentů o (ne)přípustnosti aplikace kolektivní viny, jednak úsilí zmapovat hloubku distance od romské minority. Vzhledem k tomu, že současné znění povídky i formulace otázky byly shodné s formulacemi původního výzkumu v roce 1991, můžeme při interpretaci provést i některá srovnání.

Postoj respondentů k zákazu vstupu Romů na diskotéku v současném a předchozím výzkumu přehledně ukazuje graf č. 9. Je možno konstatovat, že téměř polovina respondentů (47 %) soudí, že generální zákaz vstupu Romů na diskotéku je nesprávný. Tento názor vyjadřují častěji dívky (52 %) než chlápci (41 %), o málo více gymnazisté (54 %) a středoškoláci humanitního zaměření (53 %) než studenti průmyslových škol (48 %); učni pak pouze ve 40 % případů.

„Majitelé nejednali správně. Mají jednat na základě současnosti a ne minulých konfliktů. To je jako nepovolovat vstup německým turistům na některé památky, protože jsou národ esesáků“

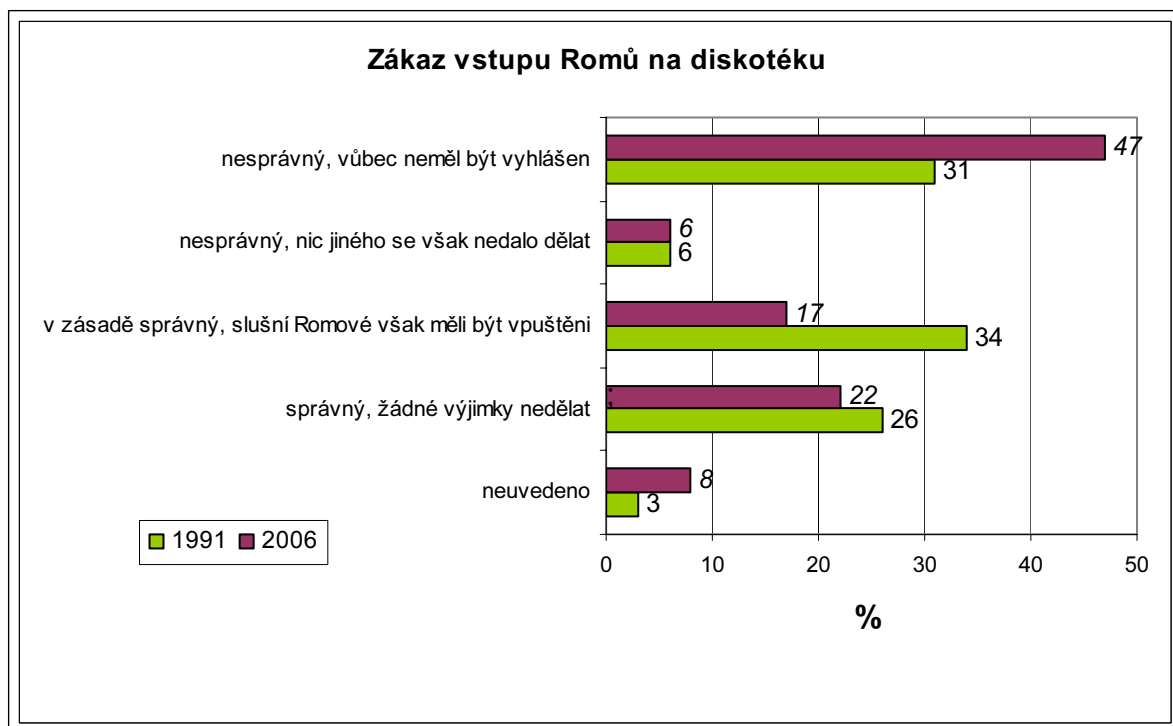
„Je pravdou, že Romové to v naší zemi nemají lehké. Snaží se chovat slušně a vycházet s ostatními, pak jim to ale pokazí někdo, koho ani neznají! Vstup měli zakázat pouze jmenovitě, ne všem“

---

⁶⁶ V tomto případě by připadalo v úvahu stíhání podle § 198a) trestního zákona pro podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod; ovšem tento trestný čin je třeba spáchat veřejně (např. tedy spíše výzvou majitelům restaurací, aby do nich zakázali přístup Romům).

Obecně je možno konstatovat (oproti původnímu výzkumu) výrazný pozitivní posun – tehdy totiž jasný názor na nepřijatelnost aplikace kolektivní viny akceptovalo pouze 31 % dotázaných. V současném výzkumu téměř čtvrtina respondentů (24 %) zdůraznila nutnost aplikace občanského principu, který nerozlišuje aktéry konfliktů podle příslušnosti k určitému etniku a vyžaduje stejný přístup pro všechny.

GRAF 9

Na problematiku je ovšem třeba podívat se i z druhé strany – o správnosti nekompromisního vyloučení skupiny obyvatel z možnosti účasti na veřejné akci (diskotéce), a to na základě etnického principu, je dosud přesvědčena více jak pětina dotázaných (22 %).

„Jo myslím si že je to v pořádku. Když tam dělají bordel, ať tam nechodí. A myslím si že spíš ti Romové provokovali, jak už to tak dělávají. Ať chodí na své diskotéky a tam si to ničí. No a ten jeden má holt smůlu. Prostě občas se najde bílá vrána, ale ta musí bohužel trpět za většinu“

Tento výsledek je sice o něco lepší než v předchozím výzkumu (tam tento tvrdý postoj zastávala více jak čtvrtina respondentů – 26 %), nicméně i tak je třeba se nad ním zamyslet. V současném výzkumu zaujímají signifikantně častěji tento „vylučující“ postoj muži (28 %) než ženy (17 %), učni (33 %) než studenti netechnických středních škol (16 %); průměru celého výzkumného vzorku se přibližují frekventanti průmyslovek. Souhrnně řečeno, vůbec nejméně tedy zastávají tento postoj studentky humanitně orientovaných škol.

Některá vyjádření byla formulována až výrazně nepřátelsky:

„Já nemám Rómy rád a nepustil bych je vůbec na ulici a už vůbec ne na diskotéku. Ať si postaví nebo zařídí svoji někde na antarthidě. Takový prasata a gráslové tady totiž nemají co dělat. Špína jedna“

„Je to správné pokud se neumí chovat tak vyhodit a Romové jsou tím známý a náš blbej stát je v tom ještě podporuje nedělaj mají kupu dětí a žití z našich peněz svině“

„Cikáni nemaj mezi bílejma co dělat a majitelé se zachovali super!! Žádněj cikán se nebude roztahovat u bílé ligi (bělochů)“

Samostatnou kategorií respondentů vytváří ti, kteří by sice schvalovali oprávněnost zavedení zákazu vstupu Romů na diskotéku, nicméně z jejich výpovědí vyplývá spíše to, že nechtějí primárně zabránit vstupu Romů (proto, že jsou Romové), ale asociálů či narušovačů zábavy, a že se proto – více či méně ochotně – nebrání výjimce ze zákazu (doporučují vpustit „hodného“ Roma na diskotéku).

„Zní to hrozně, ale taky bych to brala, kdyby měli zákaz, protože opravdu vyvolávají jen problémy. Nechci soudit je všechny stejně, ale bohužel mě po mnohých zkušenostech se setkáním s Romy přesvědčili. Takže majitele zcela chápu. Ale určitě bych dělala výjimky“

„Když by někdo ničil v podniku zařízení a vznikaly by zbytečné incidenty už by na diskotéku nemohl, ať je to Rom nebo Čech nebo kdokoliv jiný. Ale když přijde Rom ze slušné rodiny tak nevidím důvod mu vstup na diskotéku odmítnout“

Výše dokumentovaný postoj (zákaz je v zásadě správný, je však vhodné udělat výjimku pro „prověřeného“ Roma) vyjadřuje ve svých odpovědích 17 % respondentů (v předešlém výzkumu dvakrát tolik, 34 %), přičemž tento způsob hodnocení situace akceptují nejčastěji frekventanti jiných středních škol (tj. zdravotních a pedagogických) – 22 %.

S předchozí kategorií úzce souvisí i postoj respondentů, kteří zaujímají „pragmatický postoj“; vědí, že ostrakizace skupiny obyvatelstva je z principu nesprávná, mají však pocit, že přítomnost Romů na diskotéce natolik narušuje klidný průběh akce, že je takové opatření – často s dovětkem „bohužel“ - nezbytné. Tento postoj zaujímá v současném i historickém výzkumu zhruba 6 % dotázaných.

Lze tedy zobecnit, že současné výzkumné šetření ukázalo jisté pozitivní tendence, které spočívají zejména v tom, že si podstatně větší množství mladých lidí uvědomuje nepřijatelnost aplikace kolektivní viny a kolektivního trestu, nicméně stále přibližně dvě pětiny dotázaných považuje aplikaci zákazů opřených o kolektivní vinu za možnou.

Jak ukázalo další vyhodnocení odpovědí, nejméně 20 % respondentů (jak v současném, tak v předešlém výzkumu) vyjádřilo vůči Romům spontánně negativní postoje (viz následující tabulka), 10 % až tak vyhraněně, že považují všechny Romy beze zbytku za špatné. Objevovali se zde výroky typu „ať jdou tam, odkud přišli“, „můžou si za zákaz sami“, „kde jsou Romové, tam jsou problémy“ a jejich stereotypní negativní hodnocení typu „nepracují“, „nic neumí“, „jen si pořizují děti a my na to platíme“, „jsou konfliktní, rvou se v přesile“, „neumí se chovat“ atp. V souboru se našlo celkem 30 respondentů (tj. necelých 7 % dotázaných), kteří navrhovali nezakrytě segregační přístup vůči Romům. Zde je vhodné poznamenat, že ne všichni zastánci tohoto názoru vyslovili segregační návrhy jednoznačně. Někteří z takto smýšlejících mladých lidí halili své návrhy do zdánlivě prosociálního hávu,

jenž skrýval snahu Romy vyloučit z „našich“ diskoték za ideu vytvoření diskoték jen pro Romy, aby se mohli „bavit dle svých představ“.

„Souhlasím s majitelem, pokud cikáni začnou dělat výtržnosti tak bych vstup zakázal. Slušný cikán se nepozná na první pohled... to samé platí i o ,bílých, lidech o těch si však myslím, že nevyvolávají tolik potíček. Ať si otevrou své vlastní ,černé, podniky a zakazují vstup ,bílým, lidem“

„Jednání majitelů je zcela pochopitelné, chtěli zabránit rvačkám a násilí. Zákaz vstupu pro Romy není zrovna fér vůči ostatním Romům. Mohly by se přímo pro ně vyhradit speciální místa, kde by se bavili a nebyli přitom diskriminováni“

Tabulka č. 13: Vyjádření postoje respondentů k Romům - srovnání 1991 a 2006 (v %)

	1991	2006
rasistický postoj	19	20
diferencující postoj	25	24
protirasistický postoj	12	43
nevedl	44	13

Zde uvedená tabulka dokumentuje, že mezi zjištěními současného a předchozího výzkumu je hlavní rozdíl v posílení protirasistického postoje za cenu snížení počtu respondentů v kategorii „nevedl“. Zdá se, že tón veřejné debaty posledních let, označující rasistické postoje jako nepřijatelné, se u rasisticky smýšlejících mladých lidí míjí účinkem a zasahuje spíše ty, kteří v minulosti neměli na tuto problematiku žádný názor, a to především z okruhu studentů středních škol. Vyhraněně protirasistický postoj tak v současném výzkumu vyjádřilo 43 % dotázaných, z nich 16 respondentů (3 %) považovalo dokonce za nutné sdělit, že má s Romy dobré zkušenosti, že je považuje za osobní přátele a že si váží jejich vlastností. *„Nemám slov ...Některé Romy znám, a jsou o hodně lepší než kluci kteří mají holé hlavy“*

Nejsilněji zaznívala protirasistická vyjádření od studentů „jiných středních škol“ (53 %) a gymnázií (50 %), respondenti z průmyslových středních škol a učebních oborů byli v tomto hodnocení zdrženlivější (38 % a 35 %). Výše uvedené typy škol pak napovídají další zjištění, a to že dívky signifikantně častěji zaujímají k lidem z romského etnika smířlivější postoje než chlapci.

Při vyhodnocení jsme se zaměřili též na otázku, zda si respondenti při rozboru situace, která vedla k zákazu alespoň okrajově všimli okolnosti, že „místní mladíci Romy slovně provokovali a bílé dívky s nimi nechtěly tančit“, tedy že v příčinách konfliktu figuruje provokace či - z romského pohledu - urážlivé jednání ostatních účastníků diskotéky. Celkově se touto okolností konfliktu zabývalo 14 % respondentů, přičemž toto téma se objevilo v každé čtvrtém až pátém rozboru studentů gymnázia a jiných středních škol (učňové si této stránky problému téměř vůbec nevšíмали) a na tuto záležitost poukázala každá pátá žena (19 %), ale pouze 8 % mužů. Zdá se tedy, že dívky z humanitněji zaměřených typů škol uvažují o navození situaci komplexněji, více zvažují různé aspekty problému.

„Rozhodně bych Romům vstup nezakázala. Místní mladíci se neměli pošklebovat, proto i oni mají na rvačkách podíl“

V odpovědích našich respondentů zazněly i spontánní návrhy na řešení konfliktních situací na diskotéce. Na využití zásahu policie k zklidnění situace na taneční zábavě si vzpomněla pouze 3 % dotázaných, na využití služeb pořadatelů pak 7 %. Zvýšení bezpečnosti na diskotéce místo plošného zákazu nejvíce doporučovali gymnazisté.

Celkově lze na základě rozboru odpovědí na tuto podnětovou povídku uzavřít, že se u mladých lidí zlepšuje pozitivní vnímání etnické odlišnosti na základě občanského principu. Na druhé straně však je mezi mladými lidmi, především v učňovských oborech, stále poměrně hodně jednotlivců, kteří se nejsou schopni zbavit předsudků a kteří neváhají aplikovat princip kolektivní viny. Jedna z odpovídajících na jejich adresu poznamenává:

„Jsem odmala romka a udělala bych podnik jenom pro černý, kde by nepouštěly bílí. Jsou to resistističtí kozlové. Ať si všímají svých býlých koz a políbí mi mou černou ...“

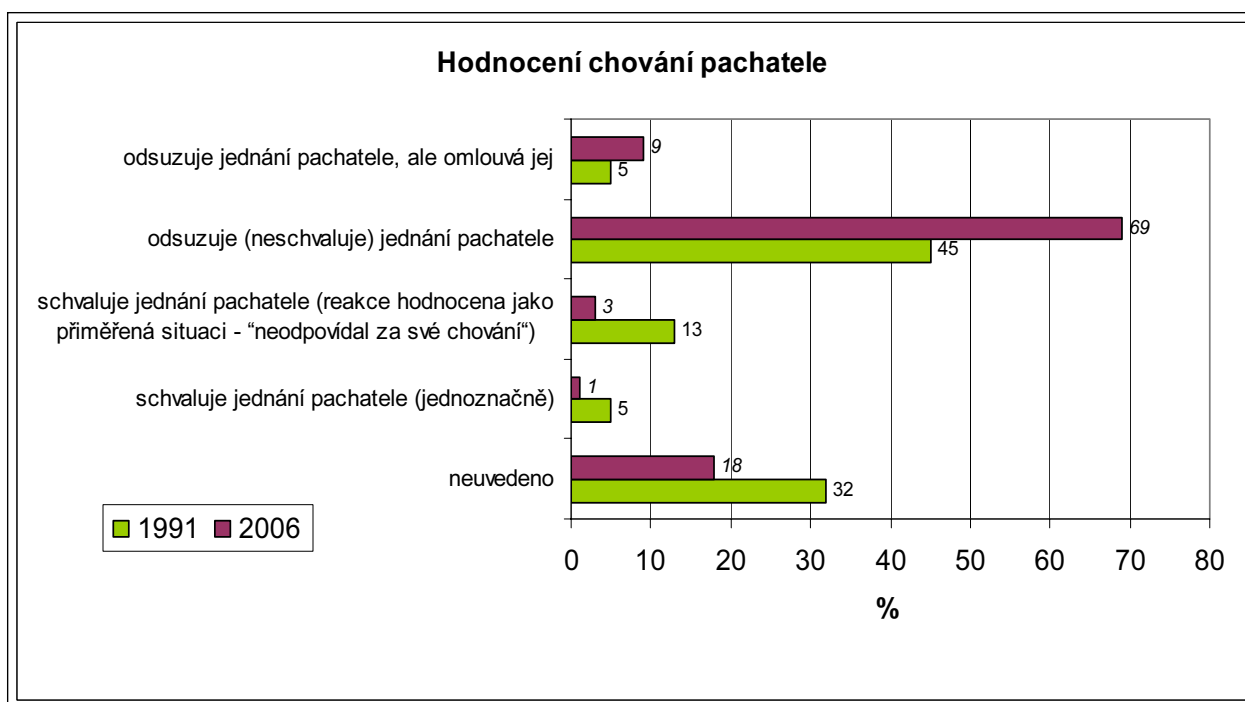
3.4.9. Taneční striptýz

18letý Mirek a 16letá Lenka spolu chodili už několik týdnů. Jednou v létě je pozval Mirkův starší kamarád na mejdan, kde se promítaly erotické filmy a popíjel se alkohol. Lenka se při tom dost nudila, Mirek se ale bavil výborně a nevídal si jí. Lenku to mrzelo, proto se rozhodla, že ho nějak vytrestá. Když ji pozdě večer doprovodil před jejich vilku, začala Lenka v zahradě před domem s jakýmsi tanečním striptýzem, který viděla v jednom z promítaných filmů. Ve chvíli, kdy byl Mirek vzrušením bez sebe, Lenka naráz skončila svoji taneční kreaci, sebrala svoje odložené oblečení a chtěla rychle zmizet domů. To už Mirek situaci nezvládl, vrhl se na ni a přes její fyzický odpor ji znásilnil. Lenka poté utekla domů a s pláčem vyprávěla o tom, co se jí stalo, svému bratrovi Pavlovi.

Problematiku mravnostní delikvence se pokouší mapovat poslední povídka, která byla respondentům předložena ve stejném znění jako při předchozím výzkumu. Z právního pohledu zde šlo o znásilnění dle § 241 trestního zákona, navíc s možným použitím vyšší trestní sazby dle odst. 2, neboť bylo spácháno na osobě mladší 18 let.

Při analýze jednotlivých odpovědí našich respondentů jsme se nejdříve zaměřili na problematiku, jak mladí lidé hodnotili chování pachatele („Co soudíte o chování Mirka?“). Tedy jak mladí lidé přistupovali k hodnocení trestného činu znásilnění na začátku devadesátých let a v dnešní době. Srovnání přináší následující graf:

GRAF 10

Zatímco při minulém dotazování chování pachatele odsoudila polovina dotázaných, v dnešní době tento negativní postoj k jednání mladíka zaujala výrazná většina adolescentů (78 %). Někteří hodnotili Mirkovo jednání velmi kategoricky:

„Mirek je úchylný prase“

„Je to svinstvo“

V této souvislosti je třeba poznamenat, že při současném výzkumu mladí lidé častěji uvedli, že byl spáchán trestný čin, tedy že chování Mirka je trestné; aktuálně se jednalo o 44 osob, tedy skoro desetinu souboru, v roce 1990 to byla pouhá 2 %. Mnohem méně osob (než v předchozím výzkumu) také čin jednoznačně schvaluje (v roce 1990 to bylo 5 %, v roce 2006 se jednalo pouze o 1 %):

„chtěl si užít, tak co“

“chudák Mirek; v takové situaci nemohl jako muž dělat nic jiného“

Za povšimnutí též stojí, že ve srovnání s výsledky předchozího výzkumu bylo více osob „ochotných“ se k chování pachatele vyjádřit (při minulém šetření neodpověděla téměř třetina respondentů, v současné době šlo pouze o 18 % respondentů). Při komparaci jednotlivých odpovědí dle pohlaví respondentů se (možná překvapivě) neobjevily signifikantní rozdíly. Pouze odpověď typu „odsuzuje, ale omlouvá chování pachatele“ (9 % z celého souboru respondentů) uváděly spíše respondentky - ženy.

„...no neovládl se, ale asi za to nemohl, to ten alkohol“

Jaké „příčiny“ události respondenti předkládali ve svých volných odpovědích? V současné době mladí lidé častěji zmiňovali „vnější okolnosti“ jako příčinu a motiv pozdějšího chování pachatele (v roce 1990 to bylo přes 6 %, nyní se jednalo o dvojnásobek).

„byl prostě celej pryč z těch erotických filmů“

Pětina respondentů při minulém výzkumu (22 %) měla potřebu zdůraznit, že důvody a motivy jednání pachatele byly obsaženy ve „vztazích aktérů příběhu“, případně v chování dívky a její „neuvážené provokaci“. V roce 2006 se v tomto smyslu vyjádřilo 28 %.

„když se měli rádi a chodili spolu, tak to neměl dělat“

„neměla ho provokovat, když pak dál nic“

V současném průzkumu uvedl zhruba každý osmý respondent také svůj názor na „původní příčinu“ celé události. Ve srovnání s minulým šetřením podstatně méně osob nabízelo jako odůvodnění dalšího vývoje situace „nevšímavost chlapce k dívce na večítku“ - v roce 1990 to bylo 23 % odpovědí, v současné době pouze 9 %. Toto stanovisko častěji zastávali chlapci.

Druhým okruhem, který jsme se pokusili povídkou zmapovat, byly odpovědi mladých lidí k osobě oběti. Obdobně jako u „prapříčiny“ události, i u postavy oběti komentoval její účast na večítku (případně „co měla udělat jinak“) přibližně každý devátý respondent. Nejčastěji zmiňovali, že „měla z večítku sama odejít“ (9 %); při minulém výzkumu to bylo 12 %.

V tabulce jsou uvedeny varianty názorů mladých lidí na chování dívky z příběhu. Při předchozím výzkumu více jak polovina dotázaných považovala za nutné v odpovědi zdůraznit, že dívka jednala před znásilněním „nevhodně“ (tedy, že způsob jejího jednání nebyl vhodnou reakcí na situaci, která mezi partnery nastala po večítku). Tuto variantu v současné době zmiňuje pouze 37 % osob; i zde tedy můžeme konstatovat posun. Mezi nejčastěji doporučovaná řešení pro Lenku bylo, podobně jako při minulém výzkumu, „promluvit si s ním“ (nyní to doporučuje 9 %, při minulém šetření 6 % respondentů).

„měla si s ním promluvit a né dělat strip“

Při aktuálním dotazování se objevil větší podíl mladých lidí (37 %), kteří „nezaujali stanovisko“ (tedy nehodnotili chování oběti, nezmínili svůj postoj); významně častěji se komentáře zdrželi chlapci. Při předchozím dotazování se nevyjádřila k chování dívky pouze pětina dotázaných (21 %).

Tabulka č. 14: Chování dívky vůči pachateli (v %)

	1991	2006
neměla to dělat - nezvolila dobrý postup	52	37
měla právo ho potrestat, ale jinak	13	8
měla se s ním rozejít	2	1
měla si s ním o tom promluvit	6	9
souhlas s chováním dívky - jednala dobře	3	6
pochopení pro Lenčino chování (nemohla tušit, že to tak dopadne)	4	3
neuveďeno	21	37

V minulém i současném výzkumu se v komentářích mladých lidí objevily tendence „najít viníka“ (viz tab. 15), přičemž nyní „našlo a označilo viníka“ více osob než při minulém šetření (34 % oproti 19 %). Výraznější posun se zdá u jednoznačné identifikace pachatele (Mirka), méně respondentů naopak, v porovnání s minulým výzkumem, vidí viníka v dívce - oběti.

„*mohla si za to sama*“

„*Mirek se chovat odporně, měl by jít do vězení*““

„*Mirek je čuně, Lenka je blbá*“

Tabulka č. 15: Kdo nese hlavní vinu (v %)

	1991	2006
pachatel	1	16
oběť	15	11
oba	3	7
nezmínilo/neuvedeno	81	66

Druhá část otázky, související s chováním dívky, směřuje k zmapování situace, jaké následné aktivity by mladí lidé v takové situaci podnikli, jak by si poradili a zda „vědí, jak se zachovat“. V aktuálním šetření 23 % respondentů doporučuje (statisticky významně častěji ženy), aby oběť kontaktovala policii. V předchozím dotazování by na pachatele podala trestní oznámení pouze desetina mladých lidí. O něco méně osob než minule by zvolilo variantu „říct to, svěřit se rodičům“ (nyní se jednalo o 6 %, při minulém výzkumu 8 %). Anebo, šířeji - „*svěřit se někomu, komu věří*“

Posledním okruhem našich dotazů k této povídce bylo uvážit, jak by se měl zachovat bratr oběti. Většina mladých lidí (80 %) se v současné době domnívá, že by bratr do vzniklé situace zasáhnout měl; odpovídají zcela obdobně jako při minulém výzkumu. Pouze 12 osob (3 %) by nyní zůstalo v roli bratra pasivní (tedy že „zasahovat nemá; je to jejich věc“).

V další tabulce je uvedeno, jaké varianty řešení nabízejí mladí lidé z pozice sourozence - bratra oběti směrem k pachateli. Při své „fiktivní intervenci“ jako nejvhodnější reakci na událost popsanou v příběhu povídky považuje 30 %, podobně jako v předchozím výzkumu, fyzické napadení pachatele.

Tabulka č. 16: Aktivity ve vztahu k pachateli tr. činu znásilnění (v %)

	1991	2006
fyzický útok („zbít ho“) - agresivní řešení	31	30
verbální agrese („vynadat mu“)	3	2
promluvit si s ním - konstruktivní řešení	10	7
říct to jeho rodičům	0,1	0,6
jednat s ním dle přání Lenky	3	2
nekontaktovat ho	-	0,2
neuvedeno-nezjištěno	53	58

Ve vztahu k oběti trestného činu (k blízké osobě - sestře) respondenti, opět podobně jako při minulém šetření, často zmiňovali možnost řešení: „promluvit si s ní, poradit“ (14 %). Někteří dotázaní by na bratrově místě volili verbální agresi – sestře „vynadat“ za to, že se do této situace dostala. Zatímco v původním výzkumu takto uvažovalo 16 % respondentů, v současnosti jich byla pouze 4 %. Fyzickou agresi („zbít ji“), jako řešení situace vůči oběti trestného činu (sestře), zmínilo pouze 5 osob (necelé 1 %, v předchozím šetření to bylo 7 %); ve všech případech to byly dívky. Zajímavě „kombinovanou“ variantu nabídli dva respondenti:

„zbít ji a pak si s ní promluvit“

Dvě pětiny respondentů nabízejí v rámci svých návrhů možných intervencí ze strany bratra variantu kontaktovat policii (požadují zásah justice). Osob, které se nevyjádřily - nevedly nějaké možnosti „zásahu“, bylo v současné době více než v minulém výzkumu.

Z analýzy odpovědí vyplývá, že by v současné době adolescenti iniciovali spíše konstruktivní řešení vzniklé situace, nabídli pomoc či podporu (45 % dotázaných). Čtvrtina by směřovala k odplatě, pomstě, tedy k agresivnímu / destruktivnímu řešení (v této variantě významně častěji skórovali studenti odborných učilišť). Zůstat „pasivní“ či „neutrální“, tedy nechat řešení situace na aktérech (a nezasahovat), zvolila 3 %; zbylých 27 % se nevyjádřilo.

3.4.10. Některé další souvislosti a shrnutí poznatků

Metoda, zvolená k prozkoumání názorů dnešní mládeže na některé typy protiprávního jednání, měla bezpochyby své přednosti i svá omezení. Především bylo nutno zajistit srovnatelnost s původním výzkumem z roku 1991; dále pak mohou volné odpovědi zachytit co možná nejpřirozenější, předem formulovanými otázkami nezdeformované postoje respondentů k problematice. I to, kterým aspektům jednotlivých situací se dotázaní rozhodli věnovat a které jim nestály za zmínku, má svou vypovídací hodnotu. Problémem zvolené metody je pak především pracná kvantifikace dat a omezené možnosti statistického porovnávání „výsledků“ jednotlivých podnětových povídek.

Přesto jsme se o takové porovnání pokusili, neboť je zřejmé, že napříč odpověďmi na různá témata lze vysledovat některé společné trendy, tedy sklon k určitým způsobům uvažování o morálních a právních souvislostech lidského jednání. Přinejmenším to může potvrdovat, že respondenti vtiskli do odpovědí své skutečné názory a neodpovídali nahodile.

Prvním takovým příkladem může být tendence obrátit se v krizové situaci na státní moc, konkrétně policii. Ti respondenti, kteří v povídce Bratr doporučují, že se zbitý mladík měl obrátit na policii, zároveň signifikantně častěji soudí v povídce Taneční striptýz, že bratr znásilněné dívky měl postupovat stejně. Zároveň můžeme říci, že tento názor byl častěji doménou dotázaných žen.

Obdobně se podívejme například na vztah k narušení cizího majetku či objektu. Ten, kdo v příběhu o vniknutí do cizího bytu pro svůj majetek (povídka Počítačové hry) soudil, že „nejednali správně, ale nic jiného jim nezbylo“, zároveň v povídce Kolo sice jednání pachatele odsuzuje, ale zároveň ho omlouvá, má pro něj pochopení. Ti, kdo krádež kola přímo schvalují, častěji jednoznačně podporují narušení cizího bytu („nic jiného nemohli dělat“).

Zcela markantně lze vysledovat u některých respondentů tendenci k silovému až agresivnímu řešení problémů „na vlastní pěst“. Vezmeme-li si již zmíněnou povídku Bratr, zjistíme, že příznivci fyzické odplaty za napadení mladšího bratra („oko za oko“ a podobné úvahy) zároveň souhlasí s rozbitím učitelova auta a považují dokonce toto řešení za příliš „měkké“ (povídka Pavlova pomsta); platí i opačný vztah u odpůrců násilných řešení. Stejně tak by zastánci msty a agrese po znásilnění sestry v příběhu Taneční striptýz na místě sourozence oběti řešili stejným brachiálním násilím příběh Bratr; logicky tito „mstitelé“ mnohem častěji souhlasili se zdemolováním matikářova vozu. Je ale pravděpodobné, že spíše než jako kladný vztah k násilí musíme tyto poznatky vnímat jako sklon brát spravedlnost do svých rukou; svědčí pro to fakt, že existuje průkazná vazba mezi obhajobou vniknutí do cizího domu (povídka Počítačové hry) a fyzického potrestání útočníka (povídka Bratr).

Jako poměrně zajímavý třídící znak se ukázal postoj respondenta k romské minoritě, vplynuvší z hodnocení děje v povídce Diskotéka. Respondenti, jejichž postoje lze označit za rasistické, se vyznačují například zřetelně vstřícnějším vztahem k použití násilí a odplaty, ať už v povídce Bratr (53 % z nich jednoznačně schvaluje zbití pachatele), Pavlova pomsta (častěji schvalují agresi proti věci a také připouštějí, že by se zachovali stejně) nebo Počítačové hry (získat svůj majetek zpět použitím fyzického násilí). Naproti tomu respondenti hodnotící Romy bez rasových předsudků častěji inklinovali k tomu, že napadený hoch (povídka Bratr) měl navštívit lékaře a policii; jeho bratr ho k tomu měl přimět a neřešit

konflikt odplatou. Tato skupina rovněž spíše soudí, že hajný (Parohy a brokovnice) neměl proti zloději hned použít zbraň.

Prověřovali jsme rovněž hypotézu, podle které se k rasistickým názorům hlásí převážně pravicově a konzervativně (až intolerantně) laděné osobnosti, které se tudíž budou zároveň vyznačovat i odporem k marihuaně jako nelegální droze. To se však neprokázalo - mezi negativními postoji k Romům a k marihuaně jsme nenalezli žádnou signifikantní vazbu. Potvrzuje to i nenalezení podstatnějšího vztahu mezi rasistickými postoji a hodnocením vyloučení mladíka ze školy pro drogový delikt. Dokonce platí, že jedinci s předsudky vůči Romům hodnotí častěji jednání party kuřáků marihuany ve smyslu „je to jejich věc, jsou-li připraveni nést následky“.

Za zmínku stojí i poznatek, že kritici rozhodnutí školy vyloučit aktéra marihuanové kauzy zároveň například souhlasí se mstou „šikanujícím“ matikáři (povídka Pavlova pomsta). Jde tedy zřejmě o respondenty, zaměřené proti autoritě školy jako takové. Podobné drobné souvislosti, jichž je možno v datech nalézt celou řadu, svědčí o tom, že dotazovaní vesměs vtiskli do svých reakcí skutečné názory a postoje, a je proto možno získané poznatky (při vědomí limitů použité metody) považovat za nenáhodné a validní.

Závěrečné shrnutí:

- Respondenti jednoznačně odsuzují jednání pachatelů majetkových deliktů. Oproti předchozímu výzkumu stoupl počet těch, kdo se k celé věci takto jednoznačně postavili a nepřihlédli k žádným „polehčujícím okolnostem“. Nejsou ale spokojeni s tím, jaké má okradený člověk prostředky, jak se domoci spravedlnosti.
- V oblasti sexuálního života platí, že pohlavní styk mezi mladistvými a nezletilými není v současnosti až takovou zvláštností, norma toto zakazující je akceptována omezeně. Je doporučováno snížit hranici počátku povoleného sexuálního života na nižší věk (nejčastěji na 14 let). Sexuální násilí je odsuzováno razantněji, než tomu bylo na počátku devadesátých let.
- Marihuanu berou mladí lidé jako samozřejmou součást kultury svých vrstevníků a její užívání vesměs považují za osobní věc. Zároveň jsou vcelku srozuměni s riziky, které sebou toto chování nese; velká část souhlasí s trestem vyloučení ze školy za marihuanové prohřešky.
- Potrestat agresora za použití individuálního fyzického násilí není pro velkou část mladých respondentů ničím nepřijatelným. Vesměs si přitom uvědomují nelegálnost a riskantnost násilné odvety, považují však podobné řešení za efektivnější než zapojení státní moci.
- U mladých lidí se poněkud zlepšuje pozitivní vnímání etnické odlišnosti na základě občanského principu. Na druhé straně však jsou, především u dětí v učňovských oborech, stále silně zakořeněny protiromské předsudky a je schvalován princip kolektivní viny.
- Obecně platí, že jedná-li se o normy s nízkou mírou akceptace (např. sexuální styky mezi nezletilými, kouření marihuany), hlavním prohřeškem je v očích vrstevníků neopatrnost - „nechat se chytit“ při protiprávním jednání. Od případných svědků podobných deliktů je v rámci vrstevnických vztahů očekávána mlčenlivost.
- Ubylo (oproti předešlému výzkumu) osob, které by požádaly o pomoc „autoritu“ (policii nebo dospělou osobu). Podobnou tendenci (řešit záležitost na vlastní pěst) je možno vysledovat v různých typech problémových situací: v případě fyzického napadení, podvedení nebo šikanování ze strany učitele.

4. Viktimizace učitelů

4.1. Úvod

Jedním z témat, jemuž věnuje kriminologie již tradičně značnou pozornost, je agresivita dětí a mládeže. Měřeno počtem odborných článků, publikací či této problematice zasvěcených konferencí, jedná se u nás i v zahraničí o jednu z nejsledovanějších otázek vůbec. Přesto platí, že i v této oblasti existují určité specifické problémy, které jsou kriminologickým výzkumem až dosud spíše opomíjeny, a to navzdory skutečnosti, že celospolečenská poptávka po relevantních empirických datech je u mnoha z nich poměrně značná. Do této kategorie nepochybně patří i násilí vůči pedagogickým pracovníkům.

Zájem naší odborné i laické veřejnosti o tuto problematiku rozvířila především tragická událost z března roku 2004, kdy šestnáctiletý učeň ze Svitav ubodal přímo během vyučování svého učitele. O útocích na pedagogické pracovníky, byť nikoli s takto vážnými následky, již nicméně naše média informovala dříve⁶⁷, stejně jako byly známy mnohé obdobné případy ze zahraničí (mimo jiné z USA či ze sousedního Německa, kde v roce 2002 zemřelo třináct učitelů erfurtského gymnázia poté, co se jim přišel se střelnou zbraní v ruce pomstít za své předchozí vyloučení bývalý student této školy). Vnucuje se tak otázka, nakolik se pedagogická profese stává díky zvyšující se agresivitě mládeže profesí rizikovou. Lze nepochybně namítnout, že výše uvedené případy představují extrémní a spíše výjimečné incidenty, avšak jak naznačují dostupné prameny, nemalá část učitelů se poměrně často setkává s takovými projevy, jako jsou hrubé urážky a nadávky studentů, vyhrožování fyzickým násilím či zastrašování ze strany rodičů. Ani takové formy agrese by neměly uniknout naší pozornosti, a to i přes to, že bezprostředně neohrožují zdraví či život obětí. Má-li dnešní škola plnit úkoly, které před ní v klíčové oblasti výchovy a vzdělávání společnost klade, musí představovat prostředí, v němž se nejen žáci, ale i pedagogové cítí bezpečně. Zmiňované jevy mohou takový stav výrazným způsobem ohrožovat, a mimo jiné tak odčerpávat lidské či jiné zdroje, které byly původně určeny k dosažení ryze pedagogických cílů⁶⁸. Ukazuje se navíc, že pro řadu učitelů jsou právě zkušenosti s násilným chováním žáků podnětem pro předčasné ukončení pedagogické kariéry⁶⁹.

Jak jsme již poznamenali výše, problematika viktimizace pedagogických pracovníků zůstává až dosud bohužel spíše stranou zájmu výzkumníků. To má mimo jiné za následek, že veškerá diskuse, která se na toto téma v posledních letech vede, je nadále stavěna spíše na dohadách o skutečných podobách a rozsahu zmíněného problému, neboť empirická data až na výjimky k dispozici nejsou. Platí přitom, že bez znalosti reálného stavu nelze uvažovat ani o

---

⁶⁷ Medializován byl mimo jiné incident z roku 1998, kdy šestnáctiletý žák soukromého gymnázia v Rajci-Jestřebí zaútočil při vyučování železnou tyčí na učitelku německého jazyka, či z roku 2002, kdy své kantorce vyhrožoval smrtí, a později se ji i pokusil napadnout čtrnáctiletý žák ostravské základní školy. V roce 2003 pak pro změnu zaútočil psychicky nemocný student královehradecké univerzity na svého učitele baseballovou pálkou.

⁶⁸ Srov. Boxford, S.: *Schools and the problem of crime*. Cullompton, Willan Publishing 2006.

⁶⁹ Srov. např. Bendl, S.: *Jak předcházet nekázni aneb kázeňské prostředky*. Praha, ISV 2004.

hledání vhodných prostředků a opatření, jak danému jevu čelit. Rozhodli jsme se proto, že násilí vůči učitelům zařadíme do našeho širěji koncipovaného výzkumu, týkajícího se aktuálních otázek trestné činnosti dětí a mládeže, respektive nového Zákona č. 218/2003 Sb. Domníváme se, že se jedná o téma, které je v uvedeném kontextu mimořádně významné, neboť instituci školy je možno nahlížet jako jeden ze zásadních prvků v procesu socializace dospívající generace, a otázku bezpečnosti těch, kdo se na realizaci výchovně vzdělávací procesu v praxi podílejí, tak bezesporu nelze přehlížet. Výzkumné šetření, které jsme provedli na náhodně vybraném vzorku českých škol, stejně jako níže citované poznatky z některých zahraničních studií, by mohly podle našeho názoru poskytnout alespoň základní orientaci v uvedené oblasti.

4.2. Násilí vůči učitelům z pohledu zahraničních a domácích výzkumů

V kriminologii jsou otázky agrese vůči pedagogickým pracovníkům zpravidla diskutovány v rámci širší problematiky tzv. násilí na pracovišti⁷⁰, přičemž podle některých autorů je právě učitelská profese jednou z těch, u nichž lze vysledovat zvýšené riziko viktimizace. Uvedené konstatování platí podle nich zejména o učitelích, kteří pracují na školách sídlících v oblastech, kde je obecně větší míra zločinnosti, neboť situace ve škole logicky odráží situaci v celé komunitě⁷¹. Jak poznamenává C. Mayhewová⁷², vůbec nejvyšší míru rizika vykazují školy, kde je nízká disciplína, pouze formální kontrola dodržování pravidel, špatný ředitel a velký počet žáků, kteří nemají ambice pokračovat ve studiu na vyšších stupních vzdělávání. Typičtější formou násilí na školách jsou sice případy, kdy jeden student napadne druhého, avšak například ve Velké Británii se podle citované autorky zhruba 10 % učitelů setkává každý týden s hrubými nadávkami žáků a řada z nich má i zkušenosti s napadením ze strany bývalých studentů či rodičů studenta.

Tradičně velká pozornost je problematice násilí na pracovišti věnována v USA, přičemž učitelé zde v rámci takto zaměřených viktimologických studií tvoří jednu ze sledovaných profesních skupin. Jak na základě takto získaných dat uvádí D. Duhart⁷³, na 1.000 pedagogů připadalo v letech 1993-1999 průměrně každý rok zhruba 7 obětí násilí na pracovišti v rámci zařízení předškolní péče, 17 obětí v rámci nižších stupňů základního vzdělávání, 54 v rámci stupňů vyšších, 38 na středních školách a 2 na univerzitách (stojí za zmínku, že univerzitní profesori se dokonce z hlediska míry viktimizace na pracovišti umístili na posledním místě ze všech sledovaných povolání). Kromě toho byla k dispozici i data z oblasti speciálního vzdělávání, kde míra činila přibližně 68 obětí na 1.000 učitelů na daném typu škol. Srovnáme-li tyto údaje s údaji o míře viktimizace na pracovišti u jiných profesí, jednalo se například o 261 obětí z 1.000 pracovníků mezi policisty, 128 obětí mezi taxikáři, 82 mezi pracovníky restaurací, 69 mezi zaměstnanci čerpacích stanic či 22 mezi zdravotními sestrami. Z obdobných zdrojů, ovšem v tomto případě z výsledků britského celonárodního výzkumu obětí zločinu, čerpá T. Budd⁷⁴. Ten se obecně domnívá, že ve srovnání s profesemi typu policisty, sociálního pracovníka či probačního úředníka, nepatří učitelé mezi skupinu, u níž by bylo možno hovořit o zvýšeném riziku viktimizace. Přesto je nepochybně na místě poznámka, že 1,8 % učitelů základních, středních či vysokých škol se ve sledovaném období (jednalo se o výsledky uvedeného výzkumu z let 1994-1998) stalo v práci obětí napadení a 2 % přiznala přímou zkušenost s tím, že jim bylo vážným způsobem vyhrožováno.

⁷⁰ Viz. např. Bowie, V.: Defining violence at work: a new typology. In Gill, M.; Fisher, B; Bowie, V. (eds.). Violence at work. Causes, patterns and prevention. Cullompton, Willan Publishing 2002.

⁷¹ Viz. např. Di Martino, V.: Work-Related Violence. In Heitmeyer, W., Hagan, J. (eds.). International Handbook of Violence Research. Dordrecht, Kluwer Academic Publishers 2003, str. 885-902.

⁷² Mayhew, C.: Occupational violence in industrialized countries: types, incidents patterns and at risk groups of workers. In Gill, M.; Fisher, B; Bowie, V. (eds.): Violence at work. Causes, patterns and prevention. Cullompton, Willan Publishing 2002.

⁷³ Duhart, D.: Violence in the Workplace, 1993-99. Washington, U.S. Department of Justice 2001.

⁷⁴ Budd, T.: Violence at work: findings from the British crime surveys. London, Home Office 1999.

Kanadská studie autorů D.R. Lyona a K.S. Douglase se týká zkušeností pedagogů s násilím v provincii Britská Kolumbie⁷⁵. Násilí, na nějž byli respondenti dotazováni, zde bylo definováno jako „jakákoli výhrůžka, pokus či skutečně způsobená škoda osobě či osobám“, přičemž jeho jednotlivé formy byly rozděleny do celkem 13 kategorií, zahrnujících jak agresí slovní, tak fyzickou (mimo jiné osobní urážky, obscénní gesta, úmyslné poškozování majetku, výhrůžky, pokusy o fyzické napadení se zbraní či beze zbraně, skutečné útoky se zbraní či beze zbraně apod.). Výsledky hovoří o tom, že celkem 49,5 % učitelů se s některou z daných forem násilí setkalo během školního roku 1997/1998 a 81,3 % během své profesionální kariéry. Méně často šlo o případy fyzického násilí (uvedlo 9,8 % v daném školním roce a 28 % během kariéry) než o násilí verbální či psychické (43,3 % v daném roce, 76,4 % během kariéry). Z hlediska možného rozdělení násilí na instrumentální a reaktivní⁷⁶ je možno prohlásit, že zde výrazně převažovalo reaktivní (74,6 % případů) nad instrumentálním (25,4 %). Zbraň se objevila v 5,5 % případů.

Jako rizikový faktor, spojený s viktimizací, se ukázalo pohlaví (častější zkušenost s násilím měli muži, ovšem s výjimkou případů se sexuálním podtextem), a dále například typ pracovního kontraktu (větší riziko u učitelů se smlouvou na omezenou dobu), lokalita školy v rámci země (rizikové byly regiony severního a jižního pobřeží) i z hlediska charakteru okolního prostředí (rizikovější školy ve městech), typ školy z hlediska věku žáků (nejvíce nižší ročníky středních škol) či z hlediska jejich převažujících sociálně-ekonomických charakteristik (čím horší sociálně ekonomické podmínky, z nichž žáci pocházejí, tím bylo riziko vyšší). Pozitivní roli hrál naopak dobře zpracovaný školní řád, formálně kvalitně ošetřený systém evidence násilných incidentů či existence školního programu prevence.

Co se pachatelů týče, většinou jimi byli muži (73,6 %), a to zpravidla přímo studenti, které daný učitel – oběť vyučoval (61,1 %). Zajímavým se bezesporu jeví poznatek, že 59 % pachatelů představovaly osoby, u nichž se učitelé již dříve setkali s nejrůznějšími výchovnými problémy, přičemž u 50,4 % šlo o zkušenost s jejich agresivním chováním, a to ať verbálním (33,9 %), fyzickým (3,6 %) či kombinací obou (13 %). K samotným útokům docházelo nejčastěji přímo ve školní třídě (56,3 % případů), zpravidla přímo během vyučovací hodiny (74,5 % případů). Zhruba 5 % útoků z těch, které učitelé uvedli za školní rok 1997/1998, skončilo podle jejich vyjádření fyzickým zraněním, přičemž 3,9 % útoků si následně vyžádalo pracovní neschopnost. Celkem 70,6 % případů bylo oběťmi nahlášeno (řediteli školy, školní radě, policii apod.) a 61,6 % obětí vyjádřilo uspokojení nad tím, jak byla celá záležitost následně řešena.

Z výzkumů, které vznikly na obdobné téma v Evropě, stojí rozhodně za povšimnutí výzkum realizovaný ve Finsku, a to konkrétně na několika základních školách v Helsinkách⁷⁷. Získané údaje se shodou okolností týkají stejně jako výše citovaná kanadská studie školního roku 1997/1998. Autoři se zaměřili na celkem pět typů negativních forem chování studentů vůči učitelům, a to slovní urážky, sexuální „harašení“ (ve smyslu obscénních gest se sexuálním podtextem, nemravných návrhů či pokusů o osahávání), obtěžování (anonymní telefonáty učitelům domů, ničení majetku pedagogů, obtěžování jejich dětí), výhrůžky fyzickým násilím a fyzické násilí jako takové. Zvláště přitom byly takové případy sledovány na nižších stupních (žáci ve věku 7-12 let) a vyšších stupních základních škol (žáci ve věku

⁷⁵ Lyon, D.R.; Douglas, K.S.: Violence against British Columbia teachers. Burnaby, Simon Fraser University 1999.

⁷⁶ Viz. např. Kuchta, J. aj.: Základy kriminologie a trestní politiky. Praha, C.H.Beck 2005.

⁷⁷ Kivivuori, J.; Tuominen, M.; Aromaa, K.: Mä teen mitä mä haluun. Opettajiin kohdistama häirintä ja väkivalta Helsingin kouluissa 1997-1998. Helsinki, Helsingin Kaupungin Tietokeskus 1999.

13-15 let). Ukázalo se, že s hrubými verbálními urážkami se alespoň jednou v daném školním roce setkala 48,3 % učitelů na nižším stupni školy a 53,4 % na stupni vyšším. Co se výše specifikovaného „sexuálního harašení“ týče, mělo s ním zkušenost 2,3 % pedagogů na nižším a 5,3 % na vyšším stupni. Obětí některé z uvedených forem obtěžování bylo alespoň jednou 8 % učitelů na nižším a 5,7 % na vyšším stupni, s výhrůzkami fyzickým násilím se setkala 15,6 % na nižším a 10,9 % na vyšším stupni. Konečně s přímým fyzickým násilím vůči vlastní osobě mělo v daném školním roce zkušenost 10,1 % pedagogů na nižším a 4,0 % na vyšším stupni. Z těchto údajů mimo jiné vyplývá, že učitelé na nižším stupni základních škol museli častěji čelit hrozbám fyzickým násilím i fyzickým útokům samotným. Autoři citované studie nicméně zdůrazňují, že konflikty, které do takových situací vyústily, se svým charakterem na jednotlivých stupních školy výrazně lišily. Zatímco na nižším stupni se učitelé zpravidla stali obětí násilí v situaci, kdy se pokoušeli jednat se žáky aktuálně projevujícími znaky náhlého záchvatu hněvu či zlosti, na stupni vyšším se s násilím setkávali spíše tehdy, když se vůči žákům snažili prosadit pravidla a normy školy. Jinými slovy, viktimizace v tomto druhém případě pramenila z tradičního sporu mezi pedagogy a dětmi v pubertálním věku o to, jaké chování je ve škole přípustné a jaké již nikoli.

Kromě stupně školy zvyšovaly riziko viktimizace i některé další faktory. Jednalo se zejména o věk učitele, neboť bylo zjištěno, že na nižším stupni škol se s viktimizací častěji setkávali učitelé mladší, naopak na vyšším stupni učitelé starší (zde však již rozdíly nebyly statisticky příliš významné). Porovnáme-li získaná data s některými staršími celonárodními výzkumy, které ve Finsku proběhly, jsou podle autorů učitelé v Helsinkách obětí násilí a výhrůžek násilí o něco častěji než v jiných městech, a dokonce výrazně častěji než učitelé na školách venkovských.

O výzkumu, který zahrnoval vzorek 399 pedagogů, působících na druhém stupni základních škol v Lucembursku, informuje ve své práci E. Steffgen⁷⁸. Zjistil, že 23,9 % z nich čelilo v posledním školním roce hrubým slovním urážkám. Obdobně častou zkušeností byly pomluvy, s nimiž se setkala 19,4 % učitelů, naopak méně již bylo mezi pedagogy obětí krádeží (9,3 %), sexuálního obtěžování (7 %), obtěžování prostřednictvím telefonu (5,8 %) a poškozování osobního majetku (4,5 %). S přímým fyzickým napadením se pak setkala 4 % dotázaných osob. Statisticky významné rozdíly se ukázaly ve vztahu k pohlaví respondentů, neboť ženy byly častěji než muži obětmi poškozování majetku, krádeže i fyzického útoku. Zajímavá jsou i zjištění, že se obecně projevily určité souvislosti mezi viktimizací daného jedince na jedné straně, a úrovní školního prostředí, respektive subjektivně vnímaným pracovním stresem na straně druhé.

Rozsáhlejší výzkum, který by obdobným způsobem mapoval míru viktimizace pedagogů na školách v České republice, až doposud realizován nebyl⁷⁹. Ve studiích, zabývajících se pracovní zátěží učitelů, bylo nicméně již opakovaně zaznamenáno, že jedním z největších zdrojů stresu současných pedagogů je narůstající problémové chování studentů vůči nim, a to včetně vulgárního vyjadřování a neurvalého jednání, kdy míra agresivity začíná učitele vážně

---

⁷⁸ Steffgen, E.; Ewen, N.: Teachers as victims of school violence: the influence of strain and school culture. In: International journal on violence and schools, 2/2007.

⁷⁹ Takové konstatování bohužel platí o problematice násilí na pracovišti obecně. Světlou výjimkou je studie Institutu zdravotní politiky a ekonomiky z roku 2004, která se zabývá otázkami násilí na pracovišti v oblasti zdravotnických a sociálních služeb (viz. Háva, P. aj.: Násilí na pracovišti v oblasti zdravotnických a sociálních služeb v ČR. Kostelec nad Černými lesy, Institut zdravotní politiky a ekonomiky 2004).

ohrožovat⁸⁰. Na vzorku učitelů základních, středních i vysokých škol tuto skutečnost empiricky doložil Paulík. Podle něj se rovněž prokázalo, že rušivé vlivy tohoto typu se přímo promítají do pracovní spokojenosti pedagogů⁸¹. Bendlův výzkum⁸² z poloviny devadesátých let dvacátého století, realizovaný na vzorku učitelů druhého stupně základních škol a zaměřený na subjektivní prožívání obtížnosti jednotlivých činností během vyučování, pak pro změnu poukázal na to, že učitelé vnímají své působení v sociální oblasti jako výrazně náročnější než v oblasti didaktické. Přibližně jedna čtvrtina učitelů uvedla, že jí činí problémy řešení kázeňských problémů, a pro bezmála polovinu je obtížné udržení kázně při vyučování.

Posledně jmenovaný autor nabídl v jiné ze svých prací i podrobnější obraz toho, s jakými konkrétními formami sociálně patologických jevů se na základních školách učitelé i žáci setkávají⁸³. Obou těchto skupin respondentů se přitom tázal, jaké závažnější kázeňské přestupky se na jejich škole ve školním roce 1995/1996 častěji vyskytly (zpracovány byly odpovědi bezmála 200 učitelů a 1.000 žáků). Vybírat přitom mohli nejen z jevů, jako jsou drogy, alkohol, krádeže, šikana, drzost, vulgárnost, vandalismus či záškoláctví, ale v rámci volné odpovědi měli možnost uvést i další, do dotazníku přímo nezařazené problémy. Ukázalo se, že učitele nejvíce trápí drzost žáků (uvedlo 85,2 % respondentů) a vulgárnost žáků (83,7 %). S mírným odstupem se pak v konečném pořadí objevil vandalismus (51,5 %), šikana (48,0 %), rvačky žáků (42,9 %), krádeže (33,2 %), kouření (24,0 %), záškoláctví (21,4 %), alkohol (11,7 %). Pouze 6,1 % respondentů zvolilo odpověď, že z nabízeného seznamu problémů se v daném školním roce častěji nevyskytl žádný. Nikdo z učitelů pak neuvedl drogy ani hazardní hry.

Co se týče samotných žáků, i v jejich odpovědích dominovala drzost (uvedlo 90,2 % z nich) a vulgárnost (74,9 %), následována šikanou (54,0 %), rvačkami (52,3 %), vandalismem (50,9 %), kouřením (38,8 %), krádežemi (31,9 %), záškoláctvím (17,5 %), alkoholem (10,6 %), a na rozdíl od vzorku učitelů i drogami (7,1 %). Pouze necelé jedno procento žáků (0,7 %) se domnívalo, že z daného seznamu problémových jevů se na škole častěji nevyskytuje žádný. Tato nepřilíš optimistická zjištění přivedla citovaného autora mimo jiné ke konstatování, že učitele je svým způsobem nutno považovat za hrdiny, neboť jsou nuceni se sebezapřením udržet nervy na uzdě, projevit chladnou hlavu a mnohdy i osobní statečnost v situacích, kdy čelí těmto negativním jevům.

---

⁸⁰ Srov. např. Blížkovský, B. aj.: Středoevropský učitel na prahu učící se společnosti 21 století: vzdělávací situace, profesní činnosti a podmínky učitelů České, Slovenské a Polské republiky. Brno, Konvoj 2000.

⁸¹ Srov. Paulík, K.: Co obtěžuje učitele různých typů škol. In: Řehulka, E.; Řehulková, O.: Učitelé a zdraví. Brno, Psychologický ústav AV ČR a nakladatelství Pavel Křepela 1998.

⁸² Bendl, S.: Dotazníkové šetření o subjektivní obtížnosti učitelských činností. In: Pedagogika 1/1997.

⁸³ Bendl, S.: Percipování kázně ve škole učitelů a žáků. In: Pedagogika 2/2001.

4.3. Empirické šetření k viktimizaci českých středoškolských učitelů

Jak bylo zdůrazněno výše, hlavním cílem naší studie bylo nabídnout do diskuse, která se u nás již několik let vede na téma násilí vůči učitelům, výzkumem získaná empirická data. Za tímto účelem jsme se rozhodli realizovat dotazníkové šetření na náhodně vybraném vzorku pedagogů, koncipované tak, aby svým zaměřením pokud možno pokrylo celou šíři problémů, které s tímto společensky nežádoucím jevem souvisejí. Soustředili jsme se přitom na učitele, působící v rámci středoškolského vzdělávání. K této volbě nás vedly dvě skutečnosti. Jednou z nich byl fakt, že zatím vůbec nejzávažnější případ napadení pedagoga studentem, k němuž u nás došlo, se odehrál na tomto vzdělávacím stupni (viz. v úvodu vzpomínaný případ ze Svitav). Neméně důležitým aspektem však také bylo, že jsme se snažili pro srovnání využít jiného šetření, s nímž se čtenáři seznámili v předcházející kapitole této publikace, tedy výzkumu právního a mravního vědomí mládeže. V jeho rámci respondenti z řad středoškolské mládeže posuzovali příběh, týkající se právě násilí vůči učiteli (respektive útoku na jeho osobní majetek – viz povídka „Pavlova pomsta“), a tak jsme se za účelem následující komparace poznatků i v tomto případě zaměřili na respondenty ze stejného stupně a typu škol.

Na každou z 200 náhodně vybraných škol⁸⁴ jsme zaslali dva typy dotazníků. První z nich byl určen učitelům (celkem tři respondenti na každé škole), přičemž jeho cílem bylo zmapovat jejich přímé osobní zkušenosti s problémovým chováním vůči své osobě. Druhý byl adresován řediteli školy. Ačkoli se některé otázky částečně shodovaly s otázkami pro učitele, v tomto případě jsme doufali, že se nám podaří získat širší a ucelenější pohled na zkoumaný jev, reprezentující danou školu jako celek. Od ředitelů jsme totiž zjišťovali, zda se na ně jako na své nadřízené se zkušenostmi s násilím již někdy učitelé obrátili. Současně jsme se obou skupin respondentů dotázali také na názor na několik problémových okruhů. Výzkumné šetření bylo pojato jako anonymní, z čehož vyplývá, že nebylo možné porovnávat, nakolik si odpovídají zkušenosti učitelů a ředitele ze stejné školy. Obě části šetření proto také v dalším textu shrneme samostatně. S ohledem na návratnost dotazníků je možno prohlásit, že z celkového počtu 800 zaslaných dotazníků (600 pro učitele a 200 pro ředitele) se nám řádně vyplněných vrátilo 493, tedy 61,6 %. Z toho se ve 127 případech jednalo o dotazníky určené pro ředitele škol (návratnost u tohoto typu dotazníku byla 63,5 %), ve 366 případech pak o dotazníky vyplněné učiteli (návratnost 61,0 %).

Sběr dat probíhal v měsících dubnu a květnu 2007.

---

⁸⁴ Školy byly vybírány pomocí PC-generátoru náhodných čísel ze seznamu všech středních škol v České republice (celkem 1.522 škol), který nám poskytl Ústav pro informace ve vzdělávání (jednalo se o údaje dle stavu k 13.12.2006, tedy k právě probíhajícímu školnímu roku).

4.3.1. Zkušenosti učitelů s násilím vůči vlastní osobě

Metodologie

Při tvorbě dotazníku pro respondenty z řad učitelů jsme se inspirovali některými z výše citovaných zahraničních výzkumů. Byli jsme si přitom vědomi, že u jednotlivých forem agrese, které jsme do našeho šetření zahrnuli, je podstatná informace nejen o tom, zda s nimi daný pedagog má, či nemá praktickou zkušenost, ale současně i o tom, kolikrát se s nimi případně setkal (tedy zda šlo o situaci zcela výjimečnou, nebo opakovanou)⁸⁵. Proto jsme se u každé ze zkoumaných podob násilí ptali na přibližný údaj, kolikrát jí námi oslovená osoba čelila v kariéře a kolikrát v právě probíhajícím školním roce (dotazníky učitelé vyplňovali v době, kdy se v té době aktuální školní rok chýlil ke konci). Údaje o aktuálním školním roce pak byly důležité i z toho důvodu, že například z hlediska věku a délky praxe respondentů by poznatky za celou kariéru respondenta mohla zkreslovat skutečnost, že s přibývajícím roky, strávenými ve škole, pravděpodobnost viktimizace logicky stoupá.

V obecné rovině jsme vycházeli z širšího pojetí násilí, které k jeho projevům neřadí pouze násilí fyzické, ale stejně tak násilí typu vyhrožování, zastrašování či poškozování osobních věcí. Co se týče osob, o nichž jsme uvažovali jako o potenciálních pachatelích, kromě studentů školy jsme se zaměřili i na jejich rodiče či jiné příbuzné. Vyloučeny však v zásadě nebyly ani další okruhy potenciálních pachatelů, neboť dotazník obsahoval volnou otázku, kde mohli učitelé uvést zcela libovolnou situaci, při níž si v souvislosti s výkonem svého povolání připadali jakkoli poškozeni nebo ohroženi.

Jako určité pomyslné měřítko pro situaci v oblasti bezpečnosti na našich školách jsme do dotazníku zařadili otázku, zda již respondent kvůli agresivnímu chování svých studentů vážně uvažoval o tom, že své povolání opustí. Obdobně jsme se zajímali také o jeho názor na kázeň ve třídách, na dostatečnost či nedostatečnost současných pravomocí učitelů (respektive škol) při jednání s problémovými studenty a také na často diskutovanou otázku případného uzákonění postavení učitele jako veřejného činitele.

Co se přímých zkušeností učitelů s vlastní viktimizací týče, pokrývalo naše výzkumné šetření celkem 13 problémových okruhů, a to:

- hrubé slovní urážky či nadávky ze strany studenta při vyučování,
- hrubé slovní urážky či nadávky ze strany studenta mimo dobu vyučování,
- hrubé slovní urážky či nadávky ze strany rodičů či jiných příbuzných studenta,
- výhrůžky studenta tím, že se učiteli pomstí poničením majetku,
- úmyslné poškození osobní věci,
- výhrůžky studenta zneužitím známostí za účelem ohrožení učitelovy kariéry,
- výhrůžky rodičů či jiných příbuzných zneužitím známostí za účelem ohrožení kariéry,
- výhrůžky studenta fyzickým násilím,
- výhrůžky rodičů či jiných příbuzných studenta fyzickým násilím,
- přímý fyzický útok studenta (či pokus o něj),
- přímý fyzický útok rodiče či jiného příbuzného studenta (či pokus o něj),

⁸⁵ V tomto směru pokládáme za velmi inspirativní práci S. Farrala a D. Gadda, která dokazuje, že zaměřením se na frekvenci zkoumaného jevu u problémů tohoto typu můžeme často dojít ke zcela odlišným výsledkům, než dotazujeme-li se pouze na jejich výskyt. Autoři sice konkrétně rozebírají problém tzv. strachu ze zločinu, nicméně jsme přesvědčeni, že tatáž námitka platí i pro naše téma (srov. Farral, S., Gadd, D.: Research Note: The Frequency of the Fear of Crime. In: British Journal of Criminology 1/2004).

- strach z konkrétního studenta či studentů (úmyslné vyhýbání se konfliktů s ním z důvodu obav z jeho či jejich možné agresivní reakce),
- obtěžování či ohrožování bývalým studentem.

U dvou nejzávažnějších forem násilí (tedy u přímého fyzického útoku studenta či jeho rodičů) jsme respondenty, kteří uvedli přímou zkušenost s takovým jednáním, poprosili, aby nám danou situaci stručně popsali, zejména pak s ohledem na charakteristiku pachatele a na okolnosti, za nichž k útoku došlo. Několik podrobnějších informací (tedy v podstatě jakýchsi stručných kasuistik) jsme získali i díky již vzpomínané volné otázce. Ukázalo se totiž, že právě tuto část dotazníku využili někteří pedagogové k tomu, aby nám své negativní zážitky ze škol vylíčili.

Výsledky šetření

Shrneme-li zkušenosti našich respondentů se všemi třinácti výše uvedenými jevy, ukazuje se, že alespoň s jedním z nich se již ve své kariéře setkala bezmála polovina z nich (43,4 %). Nejčastěji se nicméně jednalo o zkušenost pouze s jedním z těchto jevů (44,7 % respondentů z těch, kdo obecně uvedli některý z daných typů viktimizace), případně dvěma (20,1 %) nebo třemi (13,2 %). Maximálně se učitelé setkali s devíti z námi sledovaných forem agrese (uvedl jeden respondent), pět pedagogů mělo zkušenost se sedmi jevy (3,1 %) a šest pedagogů s jevy šesti (3,8 %). Pokud jde o aktuálně probíhající školní rok (tedy 2006/2007), měla zkušenost alespoň s jedním z jevů zhruba čtvrtina pedagogů (26,8 %).

Podrobnější pohled na zkoumanou problematiku nabízí následující tabulka, v níž jsou jednotlivé jevy uvedeny zvlášť. Zohledněn je v ní jak podíl viktimizovaných respondentů v rámci jejich celé kariéry, tak v rámci školního roku 2006/2007.

Tabulka č. 17: Zkušenosti učitelů s jednotlivými formami agrese vůči vlastní osobě (respondenti v %)

Forma agrese	zkušenost v kariéře	zkušenost v akt.šk.roce
Hrubé slovní urážky či nadávky studenta při vyučování	21,9	11,9
Hrubé slovní urážky studenta mimo dobu vyučování	6,6	1,9
Hrubé slovní urážky rodiče či jiného příbuzného	12,3	3,8
Výhrůžky studenta poničením majetku	4,6	0,3
Úmyslné poškození osobní věci	7,9	2,5
Výhrůžky studenta zneužitím známostí	9,6	2,8
Výhrůžky rodičů či jiného příbuzného zneužitím známostí	10,7	1,4
Výhrůžky studenta fyzickým násilím	4,6	0,8
Výhrůžky rodičů či jiných příbuzných fyzickým násilím	1,6	0,0
Přímý fyzický útok studenta či pokus o něj	2,2	0,8
Přímý fyzický útok rodiče či jiných příbuzných (včetně pokusu)	0,5	0,0
Strach z agresivního studenta či studentů (vyhýbání se konfliktům)	Nesl.*	16,8
Obtěžování či ohrožování bývalým studentem	4,1	1,1

* Otázka na strach z konkrétních studentů, u nichž se učitel v obavě z agresivní reakce záměrně vyhýbá konfliktům, se týkala výhradně aktuální situace na škole, kde respondent působí.

N=366

Z tabulky je patrné, že zdaleka nejčastější bylo osobní setkání s verbální agresí studenta v době vyučování. S takovou situací se ve své kariéře setkal již každý více jak pátý respondent. Zhruba desetina pedagogů se ve své kariéře setkala s hrubými urážkami ze strany rodičů či jiných příbuzných studenta, stejně jako s výhrůzkami zneužitím vlivných známostí, a to jak ze strany samotných studentů, tak opět ze strany rodičů nebo jiných příbuzných. Méně časté, avšak rozhodně nikoli zanedbatelné, byly zkušenosti s dalšími formami agrese. Patřilo mezi ně i osobní setkání s vůbec nejzávažnější formou, a to s přímým fyzickým útokem, který ze strany žáků zažilo přibližně 2 % učitelů, ze strany rodičů pak 0,5 % učitelů. Za pozornost nepochybně stojí také skutečnost, že takřka 17 % respondentů se na škole, kde v současné době působí, vědomě vyhýbá konfliktům s některým konkrétním studentem či studenty, a to ve strachu z jeho či jejich agresivní reakce.

Z hlediska zkoumaného problému je podstatnou informací, kolikrát k incidentu daného typu v respondentově kariéře, respektive v aktuálním školním roce došlo. Tyto poznatky shrnují následující dvě tabulky. V nich je uveden absolutní počet respondentů, kterých se daná zkušenost týká (N), maximální počet incidentů, který někdo z nich uvedl (Max)⁸⁶, a dále procentuální podíl z takto viktimizovaných respondentů (tedy z příslušného N), kteří uvedli jednu, dvě, případně tři a více zkušeností (viz. sloupce 1x; 2x; 3x a více). Poslední dva sloupce pak obsahují průměrný počet incidentů a hodnotu standardní odchylky (opět vypočítáno pouze pro takto poškozené pedagogy, nikoli pro celý výzkumný soubor). Do tabulek není zahrnuta otázka na strach z agresivních studentů, které se vzhledem k jejímu poněkud odlišnému charakteru budeme věnovat samostatně.

---

⁸⁶ Upozorňujeme, že respondentů jsme se ptali pouze na „přibližný“ počet případů daného typu, a tak je nutno brát uvedené údaje spíše jako orientační (při formulování otázky jsme předpokládali, že zejména u nejméně závažných forem agrese by se požadavek na přesný údaj mohl respondentům jevit jako přehnaný).

Tabulka č. 18: Frekvence zkušeností učitelů s jednotlivými formami agrese (údaje za celou kariéru respondenta)

Forma agrese	N	Max	1x (%)	2x (%)	3x a více (%)	prům.	st. odch.
Hrubé urážky studenta při vyučování	73	90	26,0	23,3	50,7	5,32	11,967
Hrubé urážky studenta mimo vyučování	24	5	50,0	20,8	29,2	2,04	1,367
Hrubé urážky rodiče či jiného příbuzného	44	10	52,2	29,5	18,3	2,00	1,698
Výhrůžky studenta poničením majetku	15	3	80,0	6,7	13,3	1,33	0,724
Úmyslné poškození osobní věci	29	5	65,5	20,7	13,8	1,62	1,115
Výhrůžky studenta zneužitím známostí	32	30	53,1	31,3	15,6	2,50	5,080
Výhrůžky rodičů zneužitím známostí	36	5	61,6	16,7	21,6	1,72	1,111
Výhrůžky studenta fyzickým násilím	17	3	70,6	23,5	5,9	1,35	0,606
Výhrůžky rodičů fyzickým násilím	6	1	100,0	0,0	0,0	1,00	0,000
Fyzický útok studenta či pokus o něj	8	5	87,5	0,0	12,5	1,50	1,414
Fyzický útok rodiče či jiných příbuzných	2	1	100,0	0,0	0,0	1,00	0,000
Obtěžování bývalým studentem	15	5	75,1	12,5	12,4	1,50	1,095

Tabulka č. 19: Frekvence zkušeností učitelů s jednotlivými formami agrese (údaje za aktuální školní rok)

Forma agrese	N	Max	1x	2x	3x a více	prům.	st. odch.
Hrubé urážky studenta při vyučování	43	10	55,8	14,0	30,2	2,19	2,073
Hrubé urážky studenta mimo vyučování	7	2	85,7	14,3	0,0	1,14	0,378
Hrubé urážky rodiče či jiného příbuzného	14	3	71,4	21,4	7,2	1,36	0,633
Výhrůžky studenta poničením majetku	1	1	100,0	0,0	0,0	1,00	xxx
Úmyslné poškození osobní věci	9	2	88,9	11,1	0,0	1,11	0,333
Výhrůžky studenta zneužitím známostí	10	2	70,0	30,0	0,0	1,30	0,483
Výhrůžky rodičů zneužitím známostí	5	1	100,0	0,0	0,0	1,00	0,000
Výhrůžky studenta fyzickým násilím	3	1	100,0	0,0	0,0	1,00	0,000
Výhrůžky rodičů fyzickým násilím	0	0	0,0	0,0	0,0	0,00	xxx
Fyzický útok studenta či pokus o něj	3	1	100,0	0,0	0,0	1,00	0,000
Fyzický útok rodiče či jiných příbuzných	0	0	0,0	0,0	0,0	0,00	xxx
Obtěžování bývalým studentem	4	1	100,0	0,0	0,0	1,00	0,000

Ukázalo se, že opakovaná zkušenost je u většiny z námi zkoumaných forem násilí spíše ojedinělá, neboť respondenti se v převážné většině setkali vždy pouze s jednou situací daného druhu. Výjimkou byla v tomto směru verbální agrese studentů v době vyučování, jíž naopak polovina respondentů čelila ve své kariéře již více než dvakrát (údaj o standardní odchylce nicméně napovídá, že zkušenosti respondentů byly v daném směru poměrně rozdílné). Opakované zkušenosti téhož druhu pak byly častější i u hrubých nadávek studentů mimo dobu vyučování, hrubých nadávek rodičů a u výhrůžek studenta zneužitím známostí.

Následující tabulka se již týká problematiky strachu z konkrétních agresivních studentů na škole, kde učitelé v současné době působí. Uveden je vždy procentuální podíl respondentů, kteří uvedli příslušný počet studentů (upozorňujeme, že procenta jsou opět vypočítána jen pro ty pedagogy, kterých se tato zkušenost týkala). Maximálně uvedl jeden respondent 120 studentů (!).

Tabulka č. 20: Studenti, vzbuzující strach

Počet studentů	respondenti (v %)
1	34,0
2	20,8
3	13,2
4	7,5
5	9,4
6	1,9
7	0,0
8	3,8
9	1,9
10 a více	7,5
Celkem	100,0

N=61

Jak naznačila následná podrobnější analýza získaných dat, zkušenosti s jednotlivými formami agrese nebyly v našem souboru učitelů rozšířeny rovnoměrně. Porovnáme-li míru viktimizace mezi jednotlivými skupinami respondentů (tedy tříděných podle pohlaví, věku, typu školy apod.), projeví se určité rozdíly. Co se týče slovních útoků studentů během vyučování, roli zde očividně hrálo pohlaví respondenta, a to konkrétně u zkušeností učitelů za aktuální školní rok. V této době se totiž s uvedeným jednáním setkal dvojnásobný počet žen než mužů (13,9 % žen, 6,9 % mužů), což je rozdíl blízký hranici statistické významnosti. Zkušenosti s verbální agresí za celou kariéru však byly u obou pohlaví prakticky totožné (ženy 21,8 %, muži 21,2 %). Vzhledem k tomu, že patrně nelze o školním roce 2006/2007 uvažovat jako o v daném směru jakkoli odlišném oproti rokům předcházejícím, nabízí se vysvětlení, že ženy z našeho výzkumného souboru pouze projevíly určitou tendenci být k aktuálním zážitkům tohoto typu o něco citlivější. Takový závěr by nicméně bylo nutno dále ověřovat.

Požadovaná pětiprocentní hranice statistické významnosti pak byla jen velmi těsně překročena u rozdílů mezi jednotlivými typy škol. Ukázalo se, že zdaleka nejméně jsou verbální agresí během vyučování vystaveni učitelé na gymnáziích, největším problémem je tento typ chování studentů naopak na středních odborných učilištích. Podrobnější údaje nabízí následující tabulka.

Tabulka č. 21: Verbální agrese studentů podle typu školy (respondenti v %)

Kategorie		má zkušenost v kariéře	má zkušenost v akt.šk.roce
Typ školy	Gymnázium	12,8	7,1
	Střední odborná škola	22,5	13,1
	Střední odborné učiliště	30,0	17,4
	Integr. SŠ a SOU	25,0	6,5

Jako poměrně významný se ukázal také faktor velikosti školy. Verbální agresi zažilo 16,8 % pedagogů na školách s méně než 300 žáky, zatímco 25,1 % na školách s více než 300 žáky. Menší školy se tak jeví v daném ohledu jako o něco bezpečnější prostředí. Skutečnost, zda se jednalo o školu soukromou či školu zřizovanou krajem nebo obcí, naopak podstatnější roli nehrála, byť o něco více případů verbální agrese v aktuálním školním roce hlásili učitelé ze škol „státních“ (12,9 %) než soukromých (9,7 %).

Vliv pohlaví respondenta bylo možno konstatovat u verbální agrese mimo dobu vyučování, a to zejména s ohledem na údaje za celou dobu kariéry respondenta. Během ní se obětí takového chování stalo 10,2 % mužů, zatímco pouze 4,2 % žen. Zkušenosti našich respondentů za aktuální školní rok pak byly v zásadě shodné (muži 1,7 %, ženy 2,1 %). Za pozornost stojí vyšší míra viktimizace mezi staršími učiteli, kdy v aktuálním školním roce uvedlo slovní útok studenta mimo dobu vyučování 5,9 % učitelů starších 60-ti let, naopak žádný učitel mladší než 30 let. Z hlediska celé kariéry pak nejvíce negativních zkušeností tohoto typu uváděli respondenti v kategorii 40-49 let, kdy takový zážitek přiznal každý zhruba desátý z nich (10,7 %). Tyto rozdíly však nebylo možné považovat ze statistického hlediska za významné.

Zajímavě se u verbální agrese mimo vyučování jeví srovnání z hlediska školy, na níž učitel působí. Nešlo přitom pouze o její typ, ale rovněž o otázku velikosti (respektive počtu žáků, kteří ji navštěvují). Tyto poznatky shrnuje tabulka č. 22. I zde se potvrdilo, že učitelé na gymnáziu jsou problémům daného typu vystaveni méně než jejich kolegové na jiných školách, a to zejména, srovnáme-li jejich situaci se situací na odborných učilištích a integrovaných středních školách. Co se týče počtu studentů, signifikantně více zkušeností mají zjevně pedagogové z těch vzdělávacích institucí, které navštěvuje větší počet žáků. To má podle našeho názoru svou logiku nejen v tom, že s počtem studentů stoupá pravděpodobnost takového útoku, ale zároveň může platit, že čím více studentů do dané školy dochází, tím snadnější je pro ně uvedeným způsobem na učitele mimo vyučování zaútočit, neboť vzrůstá šance, že je kantor bezprostředně nepozná, a tím pádem pro ně nebude mít jejich jednání žádné negativní dopady (například formou disciplinárního postihu). Ze statistického hlediska spíše zanedbatelné byly naopak rozdíly mezi školami soukromými a „státními“ (v aktuálním školním roce bylo takto viktimizováno 1,8 % učitelů ze „státních“ škol a 2,7 % ze škol soukromých).

Tabulka č. 22: Verbální agrese mimo dobu vyučování (respondenti v %)

Kategorie		má zkušenost v kariéře	má zkušenost v akt.šk.roce
Typ školy	Gymnázium	3,5	0,0
	Střední odborná škola	5,6	1,1
	Střední odborné učiliště	10,0	4,3
	Integr. SŠ a SOU	12,5	6,3
Počet žáků na škole	Do 100 žáků	0,0	0,0
	101-300 žáků	1,6	0,0
	301-500 žáků	11,7	3,6
	nad 500 žáků	7,8	2,6

Hledisko zřizovatele školy se jako poměrně podstatné ukázalo u poslední z námi analyzovaných podob verbální agrese, a to té, jíž jsou učitelé vystaveni ze strany rodičů či jiných příbuzných studenta. Větší výpovědní hodnotu tu pochopitelně mají opět údaje za aktuální školní rok (z hlediska kariéry nevíme, na jakém typu daný respondent působil v minulosti). Platilo, že na soukromých školách bylo v uvedeném období obětí takové formy agrese bezmála třikrát více učitelů než na školách zřizovaných krajem či obcí (8,2 %, respektive 2,8 %). Tyto rozdíly byly navíc velmi blízko požadované hladině významnosti. Stojí zřejmě za teoretickou úvahou, zda ty školy, kde rodiče přispívají na výuku svých dětí, a mohou se proto cítit v jednání s učiteli jako silnější partner, nepředstavují v daném ohledu pro pedagogy obecně rizikovější prostředí.

Další ze zkoumaných forem agrese byly útoky proti osobnímu majetku učitelů. Zkušenost s poškozením či poničením osobní věci ve škole mělo v rámci své kariéry signifikantně více mužů než žen, a to dokonce v takové míře, že viktimizován byl tímto způsobem již přibližně každý sedmý muž (14,4 %), zatímco pouze každá zhruba dvacátá žena (4,7 %). Rozdíly byly v uvedeném směru patrné i z hlediska aktuálního školního roku (5,1 % mužů a jen 0,9 % žen). Hledat vysvětlení není snadné, ačkoli nabízí se úvaha, zda takový útok na majetek není projevem pachatelova strachu z přímé konfrontace s učitelem-mužem, a tím pádem i výsledkem snahy nalézt „bezpečnější“ způsob, jak si negativní pocity vůči kantorovi „vybít“. Je totiž možné, že je-li v roli takového pedagoga žena, student obavy tohoto druhu nemá, a v případě konfliktu s ní tak patrně snadněji sklouzne například k hrubé verbální agresi.

Rozdíly na hranici statistické významnosti se projevily u faktoru typu školy. Jak naznačuje následující tabulka, závažnější jsou zde především zkušenosti učitelů, působících na středních integrovaných školách. Sluší se doplnit, že podstatnější rozdíly naopak nelze konstatovat ve vztahu ke zřizovateli školy, kdy v aktuálním roce utrpělo škodu tohoto typu 2,7 % respondentů vyučujících na soukromé škole a 2,1 % respondentů ze škol zřizovaných krajem či obcí.

Tabulka č. 23: Útoky proti osobnímu majetku (respondenti v %)

Kategorie		má zkušenost v kariéře	má zkušenost v akt.šk.roce
Typ školy	Gymnázium	8,1	1,2
	Střední odborná škola	4,5	1,1
	Střední odborné učiliště	11,4	2,9
	Integr. SŠ a SOU	18,8	12,5

Ohledně výhrůzek studenta útokem na učitelův osobní majetek je možno prohlásit, že častěji byli tímto způsobem během své kariéry zavražďováni mladší respondenti (10 % v kategorii 20-29 let), méně naopak respondenti starší (žádný v kategorii 60 a více let). Podobně měli takovou zkušenost spíše muži (5,9 %) než ženy (4,3 %). Tyto rozdíly ovšem nelze označit za statisticky významné, což platí i o faktorech souvisejících s typem školy. Zde již tradičně platilo, že nižší míra viktimizace byla mezi pedagogy na gymnáziích (pouze 1,2 % z nich), a to v porovnání s učilišti (8,6 %) a se středními integrovanými školami (6,3 %).

Jednou z nejčastějších forem agrese bylo zastašování zneužitím vlivných známostí, a to jak ze strany studentů, tak ze strany jejich rodičů či jiných příbuzných (obojí zažil každý zhruba desátý učitel z našeho výzkumného souboru). V aktuálním školním roce studenti spíše vyhrožovali pedagogům starším než mladším (žádný respondent v kategorii 20-29 let, ale již 6,3 % respondentů v kategorii 60 a více let). Pohlaví zde významnější roli nehrálo (v kariéře zažilo 8,5 % mužů a 9,9 % žen). Z hlediska školy, na níž respondent působí, stojí jistě za povšimnutí nižší míra viktimizace mezi učiteli gymnázií (v aktuálním roce dokonce neuvedl nikdo) a středních odborných škol (2,3 %), a to oproti učitelům ze škol integrovaných (6,3 % v aktuálním roce) a odborných učilišť (5,8 %). Zajímavě se jeví rozdíl mezi školami soukromými (v aktuálním školním roce 4,2 % respondentů) a školami zřizovanými obcí či krajem (2,5 % respondentů). Obdobně jako u některých jiných otázek se tu totiž nabízí ona myšlenka, zda podílení se na chodu školy formou platby školného nemůže u některých studentů vyvolávat dojem větší moci ve vztahu k pedagogickému sboru, než je tomu na školách „státních“. Tento hypotetický vztah nás pochopitelně vedl ke stejné analýze i u případů, kdy učitelům vyhrožoval rodič či jiný příbuzný žáka. V tomto ohledu však zkušenost v aktuálním školním roce shodně uvedlo 1,4 % učitelů z obou zmiňovaných typů.

U výhrůžek rodičů zneužitím známostí se hraniční hodnoty statistické signifikance projevíly ve vztahu k délce praxe, respektive k věku respondentů. S takovým jednáním se totiž zdaleka nejčastěji setkali učitelé s praxí 21-30 let (a ve zhruba tomu odpovídajícím věku 50-59 let), a to nejen z hlediska celé kariéry, ale i z hlediska aktuálního školního roku. V této skupině bylo v období právě probíhajícího školního takto viktimizovaných osob 3,2 %, zatímco mezi staršími pedagogy (věk více jak 60 let) a pedagogy nejmladšími (do 30 let) nebyl poškozen nikdo, a mezi mladšími výrazně méně jedinců (1,3 % v kategorii 30-39 let; 0,7 % v kategorii 40-49 let). Obdobné zkušenosti měli muži (11,9 % v kariéře) jako ženy (9,9 % v kariéře), a spíše minimální rozdíly byly zjištěny rovněž u typu školy.

S výhrůžkami studenta fyzickým násilím se v rámci našeho souboru setkal dvojnásobný počet mužů (6,8 %) než žen (3,4 %). Věk či délka praxe výraznější roli nehrály. Za pozornost stojí, že statistické signifikanci se zde blížily rozdíly mezi jednotlivými typy škol. Na odborných učilištích měl danou zkušenost již každý desátý učitel (tedy 10 %), zatímco na gymnáziích jen 1,2 %, na středních odborných školách 3,9 % a na integrovaných škol 6,3 %. V zásadě nevýrazné byly naopak rozdíly mezi soukromými školami a školami zřizovanými krajem či obcí (4,1 %, respektive 4,9 %).

Pro dokreslení uvedeného jevu můžeme uvést dvě stručné kasuistiky, které jsme od našich respondentů obdrželi.

„Jednou se stalo (asi před čtyřmi lety), že mě student slovně napadl: 'dáte-li mi tu pětku na vysvědčení, pak se nedivte, když vám někdo rozbije hubu a nebo něco' ...“ (muž, 50-59 let)

„Jednomu studentovi jsem řekla, že jestli nebude nic dělat, tak může dostat z hudební výchovy i známku 4, on na to (s úsměvem), že by mě potom upálil jako čarodějnici. Dostal ředitelskou důtku...“ (žena, 30-39 let)

Výhrůžky rodičů či jiných příbuzných násilím se rovněž týkaly spíše mužů (z 6 respondentů, kteří tuto zkušenost uvedli, šlo o ženu pouze v jediném případě). Dva takto viktimizovaní učitelé působili na škole zřízené krajem či obcí, zatímco zbylí čtyři na škole

soukromé. Z hlediska typu vzdělávací instituce bylo jednou zastoupeno gymnázium, dvakrát odborné učiliště a třikrát střední odborná škola.

Není nejmenších pochyb o tom, že nejzávažnější formou agrese, kterou jsme zahrnuli do našeho empirického šetření a která již představuje bezprostřední ohrožení zdraví či v extrémních případech dokonce života oběti, je agrese fyzická. Přímý útok studenta zažilo osm respondentů z našeho výzkumného souboru, a to 5 žen a 3 muži. Ve třech případech šlo o pedagogy ve věku 40-49 let, po dvou případech ve věku 20-29 let a 50-59 let, a v jednom bylo takto viktimizovanému respondentovi více než 60 let. Tři z takto poškozených pedagogů jako své aktuální působiště uvedli soukromou školu, pět pak školu zřizovanou krajem či obcí. Jedním respondentem byly zastoupeny gymnázium a střední odborná škola, zatímco odborné učiliště a střední integrovanou školu reprezentovali vždy tři respondenti. Fyzický útok rodiče či jiného příbuzného zažili dva respondenti (muži), a to ve věku 40-49 let. Jeden z nich působí na soukromé škole, druhý na škole „státní“. Z hlediska typu školy šlo o gymnázium a střední integrovanou školu.

Jak jsme již upozornili výše, u přímých fyzických útoků jsme usilovali o získání podrobnějších informací o daných incidentech. Ze zmíněných osmi pedagogů, napadených studentem, nám takto vyhovělo šest, byť jejich výpovědi bohužel byly v některých případech velmi stručné. Co se útoku rodičů či jiných příbuzných týče, získali jsme jeho popis od jednoho z takto poškozených pedagogů. Zdá se, že poměrně příznačnou může být situace, kdy se učitel snaží studenta proti jeho vůli ukáznit, tedy prosazuje-li vůči němu nárok na dodržování formálních, ale i neformálních norem chování. Nelze přehlédnout, že udržování kázně a dohlížení na dodržování takových pravidel je jednou ze základních povinností pedagoga, kterou upravují i příslušné legislativní normy⁸⁷. V našem výzkumném souboru se zmíněné okolnosti týkaly dvou případů, přičemž v jednom přišla agresivní reakce bezprostředně po kázeňském napomenutí, ve druhém pak šlo o jakousi pomstu studentů za to, že je daný pedagog pro neslušné chování vykázal z jídelny.

Případ č. 1 – oběť žena, 50-59 let

Napadení předcházelo nevhodné chování studenta, který si podle výpovědi respondentky v její bezprostřední blízkosti silně říhmul. Poté, co ho napomenula, se daný student rozčilil a začal ji fyzicky i slovně ohrožovat, a to tak, že se musela začít bránit – odstrkávat ho od sebe rukou. Za tu ji následně chytil, přiblížil svůj obličej k jejímu a řval na ni. Jak respondentka doslova přiznala, strachy se raději ani nehýbala.

Případ č.2 – oběť žena, 20-29 let

Učitelka vykázala skupinu studentů z jídelny, neboť se chovali neukázněně. Ti si pak na ni následně počkali cestou ze školy, aby ji podle jejích slov hrubě srazili z chodníku do silnice v okamžiku, kdy je mījela. Jak sama respondentka uvedla, žádnou fyzickou újmu při tom neutrpěla, nicméně případ byl řešen pedagogickou radou a studenti obdrželi ředitelské důtky.

---

⁸⁷ Ucelený přehled těchto norem viz Bendl, S.: Neukázněný žák : cesta institucionální pomoci. Praha : ISV, 2004.

Pro jiné dva případy platilo, že v nich hrál určitou roli alkohol či omamné látky, respektive podezření na jejich užití u studenta. Jejich možný vliv na agresivitu jedince je častým námětem odborných diskuzí⁸⁸, stejně jako nelze opomíjet znepokojující fakta o oblíbenosti těchto látek mezi současnou mládeží⁸⁹, a to včetně žáků základních škol⁹⁰. Za povšimnutí stojí i celkové vyznění druhé z níže uvedených kasuistik, kde je situace na škole líčena skutečně jako ona pověstná „džungle před tabulí“. Utěšovat se můžeme tím, že takto silně negativní zkušenost byla v celém našem souboru zcela ojedinělá

Případ č.3 – oběť žena, 40-49 let

Jeden ze studentů mazal tabuli a kopem ji zavřel. Vyučující přitom stála velmi blízko. Existovalo podezření, že student byl pod vlivem omamných látek.

Případ č.4 – oběť muž, 50-59 let

V konkrétním případě, který nám pedagog stručně popsal, se jednalo o napadení v opilosti. Podařilo se mu ho naštěstí eliminovat slovně. Daný respondent byl ale podle svých slov terčem fyzického útoku ze strany studentů již vícekrát, vždy je však naštěstí „díky své kondici“ zvládl. Současně uvedl, že do fyzického násilí, na které jsme se v této části dotazníku tázali, už ani nepočítá házení svazků klíčů, po nichž zůstaly v tabuli znatelné stopy, případně pet-lahvi s nápoji.

Poslední situací, u níž se zkušenosti dvou našich respondentů podobaly a která se opět může do jisté míry krýt se situacemi předchozími, je agrese studenta, projevujícího nedostatky v chování dlouhodobě. Jinými slovy, shodným rysem těchto případů je samotná osobnost studenta, o jejíž „problémovosti“ škola či daný pedagog ví, a samotný fyzický útok učitele je proto chápán jako další z mnoha kázeňských prohřešků dané osoby.

Případ č.5 – oběť žena, 60 a více let

K napadení došlo před třiceti roky. Student byl „pacifikován“ za pomoci ředitele školy. Jednalo se podle respondenta o „problémového žáka“.

Případ č.6 – oběť žena, 20-29 let

Útok se odehrál ze strany studentky, která měla „kázeňské problémy“ nejen při vyučování vedeném naší respondentkou, ale i u jiných učitelů. K samotnému incidentu došlo na chodbě během přestávky, kdy dotyčná studentka podtrhla učitelce nohu. Ta naštěstí pouze zakopla a nespadla. Studentku podle svého vyjádření okamžitě odvedla do ředitelny a spolu s nadřízeným ji slovně napomenuli. Jak respondentka dále uvedla, vše se bohužel odehrálo beze svědků, žádný z kolegů, který by nepřijatelné chování studentky potvrdil, na místě nebyl.

---

⁸⁸ Z poslední doby srov. např. South, N.: Drugs, alcohol, and crime. In: Maguire, M.; Morgan, R. a Reiner, R. (eds.): The Oxford handbook of criminology. Oxford, University Press 2002, str. 914-944. Nebo Dingwall, G.: Alcohol and Crime. Cullompton, Willan Publishing 2006.

⁸⁹ K situaci u nás viz např. Černíková, V. aj.: Prekriminalita dětí a kriminalita mladistvých, kterým byla uložena ochranná opatření: trestně právní, sociálně psychologické, pedagogické a léčebné aspekty. Praha, Policejní akademie ČR 2002. Nebo Csémy, L. aj. Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD). Výsledky průzkumu v České republice v roce 2003. Praha, Úřad vlády České republiky 2006.

⁹⁰ Viz např. Miovský, M. aj.: Užívání alkoholu u dětí 5.-7. tříd základních škol: výsledky kvaziexperimentální evaluační studie. In Adiktologie, 2/2006.

Následující kasuistika se již týká fyzického útoku ze strany nikoli studenta, ale jemu blízké osoby. Také zde je vhodné zdůraznit vliv alkoholu na chování útočníka, byť ze strany oběti pouze odhadovaný.

Případ č.7 – oběť muž, 40-49 let

K incidentu došlo na maturitním plese školy. Učitele zde napadl známý jedné z bývalých studentek, který byl podle mínění našeho respondenta zřejmě pod vlivem alkoholu. Újma nevznikla žádná, pedagog se dokázal ubránit. Věc ani nebyla dále řešena.

Poslední z kasuistik naznačuje, že u některých jedinců se může zášť vůči konkrétním pedagogům, ale i vůči škole jako takové, přenést i do období, kdy formální vztah mezi učitelem a žákem skončil. Setkání s takovým člověkem pak může být za určitých okolností pro učitele nejen nepříjemné, ale v zásadě i potenciálně rizikové, je-li pro takového „ex-studenta“ typické agresivní chování⁹¹. Ukázalo se, že více zkušeností s obtěžováním bývalým studentem měli v našem souboru muži (6,8 %) než ženy (3,0 %), byť tento rozdíl není možno považovat za signifikantní. Více takto poškozených pedagogů bylo i mezi respondenty s delší praxí (například 6,7 % u pedagogů s 21-30 lety praxe, zatímco jen 2,0 % s praxí do 5 let), nicméně v tomto ohledu mohou být pochopitelně údaje za celou kariéru zkreslující do té míry, že s přibývajícímí lety strávenými ve školství roste počet potenciálních útočníků. Pozoruhodné nicméně je, že respondenti s nejdéší praxí (nad 30 let) nepatřili k nejvíce zatíženým kategoriím (jen 2,3 % takto viktimizovaných v dané skupině). V rámci našeho výzkumného souboru se lišily i zkušenosti učitelů z gymnázií (uvedeným způsobem poškozeno 2,3 % respondentů) a středních odborných škol (3,4 %), a to od učitelů z odborných učilišť (5,8 %) a integrovaných středních škol (dokonce 9,7 %).

Zvláštní pozornost jsme v našem šetření věnovali otázkám obav pedagogů z konkrétních agresivních žáků, s nimiž se na škole setkávají. Jak zdůrazňují mnozí kriminologové, v souvislosti s možnými dopady na kvalitu života jedince se nelze ve studiích, obdobně orientovaných jako tato, zaměřovat pouze na následky skutečných násilných útoků, ale je třeba věnovat se rovněž otázce subjektivně prožívaného strachu z takových situací. Ukazuje se totiž, že lidé, kteří se cítí nebezpečím tohoto typu silně ohroženi, často mění své zvyky a mají tendenci vyhýbat se určitým jinak běžným činnostem, což pochopitelně negativním způsobem mění jejich život⁹². Není navíc zřejmě pochyb, že obává-li se pedagog určitého studenta či studentů, a cítí-li se z jejich strany reálně ohrožen, musí se tento fakt logicky promítnout nejen do jeho celkové psychické pohody, ale stejně tak do samotného pracovního výkonu v rámci vyučování, a to minimálně v rovině chování či vztahů k dotyčným žákům.

Zjistili jsme, že uvedené obavy neprožívají jednotlivé skupiny našich respondentů stejně. Podstatné rozdíly bylo možno konstatovat především ve vztahu k pohlaví učitele, neboť ženy uváděly strach z konkrétního studenta či studentů signifikantně častěji než muži, a to v takové míře, že zatímco u žen se jednalo o více než každou pátou respondentku (21,5 %), u mužů jen o zhruba každého třináctého (7,6 %). Nabízí se otázka, nakolik tyto údaje odrážejí skutečný stav, a nakolik jsou zkresleny faktem, že do hry tu může vstupovat i jistá neochota či ostych ze strany mužů přiznávat obavy tohoto typu. Z hlediska věku respondentů se jako tímto

⁹¹ V této souvislosti připomeňme, že v úvodu této práce vzpomínáný tragický případ z německého Erfurtu, při němž zemřelo třináct učitelů, spáchal právě bývalý student této školy, který se přišel pomstít za své předchozí vyloučení.

⁹² Srov. např. Hale, C.: Fear of crime: a review of the literature. In International Review of Victimology, 4/1996.

problémem nejzatíženější kategorie jeví kategorie nejmladší (tedy do 30 let), v jejímž rámci strach přiznalo 26,7 % učitelů (v kategorii nad 60 let už například jen 17,6 %). Tyto rozdíly se však nejevily jako signifikantní.

Výraznější roli hrál typ školy. Strach z konkrétních studentů komplikuje pedagogickou činnost především učitelům na středních odborných učilištích (uvedlo 27,1 %), méně již na školách integrovaných (18,8 %), středních odborných školách (14,8 %) či gymnáziích (11,8%). Příliš se naopak nelišily školy soukromé (19,2 %) a školy zřizované krajem či obcí (16,4 %).

Úvahy na téma strachu z konkrétních agresivních studentů můžeme zakončit další ze stručných kasuistik, které se nám v rámci našeho dotazníkového šetření podařilo získat.

„První rok praxe jsem měla problémy s jedním studentem – měla jsem z něj velmi nepříjemný pocit a bála jsem se mu cokoli říci. Ovšem jednou už to nešlo, 'seřvala' jsem ho a trochu se bála, co bude. Nestalo se nic, zmlknul a poslechl. Od té doby, i když na první pohled z něj mám respekt (takoví další byli asi tři), 'zpacifikuji' je a zatím je vše v pořádku, ale spíš jen na mě působili takovým dojmem, než že by asi něco provedli...“ (žena, 20-29 let)

Není pochyb, že vnímání toho, zda se člověk v určité situaci cítí jako oběť násilí, souvisí vždy do značné míry s jeho subjektivním prožíváním. I proto jsme si byli velmi dobře vědomi, že námi zohledněné formy problémového chování nemusí ani zdaleka vyčerpávat všechny zkušenosti, které mohly v respondentech během jejich profesní kariéry vzbudit nepříjemné pocity strachu či ohrožení. Do dotazníku jsme tak zařadili volnou otázku, umožňující překonat výše nastíněné metodologické úskalí. Šlo v zásadě o popis jakékoli další situace, která nebyla výslovně zmíněna v našem dotazníku, ale při níž se naši respondenti cítili v přímé souvislosti s výkonem svého povolání poškození či ohrožení chováním ze strany žáků nebo jiných osob. Na tuto výzvu reagoval zhruba každý desátý respondent (10,7 %).

Nejčastěji bylo uváděno neuctivé, drzé či vulgární chování studentů, a to jak vůči pedagogům samotným (uvedlo celkem 14 respondentů), tak vůči sobě navzájem (uvedli 2 respondenti). Učitelé nejednou podotýkali, že v případech tohoto typu se nejedná o přímé urážky, na něž jsme se v našem dotazníku ptali, ale že studenti spíše okázale projevují silný despekt a neuctu k učiteli, a že v mnoha případech navíc nerespektují ani obecná pravidla slušného chování. Obdobně se v odpovědích objevily i stížnosti na hrubou nekázeň či soustavné rušení vyučovacích hodin ze strany studentů (uvedli 2 respondenti). Jako ohrožující však někteří učitelé neprožívají pouze arogantní chování studentů, ale stejně tak i dalších osob. Nejčastěji jde o rodiče žáků (uvedlo 5 respondentů) či o jejich kamarády (1 respondent), nicméně zdrojem negativních zkušeností mohou být také nadřízení či dokonce kolegové (zážitky tohoto druhu nám svěřili hned 4 respondenti). V některých případech nabývá problémové chování druhých lidí forem pomluv či falešných obvinění (uvedli 3 respondenti), v jiných pak snahy o korumpování učitele (1 respondent). Jednomu z pedagogů vadí hanlivé nápisy na lavicích.

Současně se ukázalo, že k poškozování učitele může docházet i prostřednictvím moderních technologií. Tuto skutečnost dokládají následující dva citáty, které navíc velmi dobře dokumentují fakt, že studenti jsou poměrně vynalézaví a dokáží využít prakticky jakékoli nabízející se příležitosti, aby si s neoblíbeným kantorem „vyřídili účty“.

„Za velmi problematickou považuji současnou podobu www stránek spoluzaci.cz – v seznamu učitelů je ke každému učiteli připojen komentář, kde mohou žáci anonymně hodnotit svého učitele. Anonymita často povzbuzuje k vulgárnímu vyjadřování, což může značně poškodit pověst daného učitele. Na stránky tříd a do školních debat se dostane spousta lidí, kteří si komentář mohou přečíst. Myslím, že tady je jednoznačně porušena ochrana osobnosti...“ (žena, 40-49 let)

„Omylem jsem předala studentům e-mail kolegyně s klasifikací, na kterém bylo soukromé mobilní telefonní číslo, a studenti, nespokojení s hodnocením, posílali kolegyni vulgární SMS. Nepodařilo se zjistit, kdo to byl, používali jiné mobily a ty potom několik dní nepřijímaly hovory. SMS bylo několik, ale jednorázově v jednom dni...“ (žena, 40-49 let)

Jedním z důvodů, které činí z otázky násilí vůči pedagogickým pracovníkům závažný problém, je fakt, že právě agresivita studentů může být příčinou předčasných odchodů učitelů ze školství. I do našeho šetření jsme proto zařadili otázku, zda se již respondenti někdy zcela vážně zaobírali úvahami o tom, že kvůli agresivnímu chování svých studentů zanechají učitelského povolání. Jak následně vyplynulo z odpovědí, myšlenkami na odchod ze školství kvůli agresivitě studentů se již takto zaobíral každý zhruba devátý učitel z našeho výzkumného vzorku (konkrétně 10,8 % respondentů). Signifikantně častěji tak činily ženy (14,2 %) než muži (4,4 %). Věk či délky praxe naopak podstatnější roli nehrály (odchod ze školy zvažovalo například 10,3 % nejmladších a 12,5 % nejstarších učitelů), z čehož mimo jiné vyplývá, že agresivita studentů se patrně může stát podnětem k odchodu ze školství v kterékoli fázi profesní kariéry učitele. Hraniční hodnoty statistické významnosti byly zjištěny u rozdílů podle typu školy, přičemž výrazně se zde lišili především učitelé z odborných učilišť. V této skupině již agresivita žáků motivovala k výše specifikovaným úvahám 20,6 % pedagogů (tedy každého pátého z nich), zatímco na gymnáziích 8,4 %, na středních odborných školách 8,7 % a na integrovaných středních školách jen 6,7 %. Zanedbatelné byly rozdíly mezi školami soukromými (10,0 % respondentů) a školami zřizovanými krajem či obcí (10,9 %).

Téma potenciálních personálních ztrát v řadách pedagogů z důvodu agresivity studentů je však zajímavé nahlédnout i z jiného úhlu pohledu, a to nakolik hrají při výše analyzovaných úvahách roli konkrétní negativní zkušenosti s vlastní viktimizací, respektive nakolik jde v tomto směru spíše o projev obav či strachu z atmosféry v současných školách obecně (tedy bez přímých zkušeností s agresí vůči vlastní osobě). Jinými slovy, námi získaná data nabízela možnost zjistit, zda se podíl respondentů, kteří o odchodu ze školství již vážně uvažovali, lišil podle toho, zda dané osoby čelily, či naopak nečelily některé z námi sledovaných forem problémové chování.

Statistická analýza prokázala, že vztah mezi zvažováním ukončení pedagogické kariéry a zkušenostmi respondentů s vlastní viktimizací se jeví jako velmi výrazný. Zatímco mezi učiteli, kteří se dosud nestali obětí žádné z námi sledovaných forem, uvažovalo o ukončení pedagogické kariéry pouze 1,5 %, mezi pedagogy, kteří již některou z daných zkušeností měli, bylo takto uvažujících 23,2 %.

Obdobným způsobem bylo možno odděleně analyzovat i vliv jednotlivých forem násilí, které jsme se snažili podchytit. Jak naznačuje tabulka č. 24, i zde se podařilo prokázat, že osobní zkušenost s některými z daných negativních jevů zřetelně souvisí s potenciální

hrozbou odchodu ze školství.⁹³ Zdá se tedy, že námi získané poznatky v zásadě potvrzují skutečnost, že osobní prožitek viktimizace na pracovišti může mít závažný dopad na kariéru dané osoby, a může dokonce za určitých okolností vést k její rezignaci na zaměstnání samotné.

Tabulka č. 24: Podíl respondentů, kteří již uvažovali o ukončení pedagogické kariéry kvůli agresivitě studentů, podle jejich zkušeností s vlastní viktimizací (respondenti v %)

Typ situace	Zažil a uvažoval o konci kariéry	Nezažil a uvažoval o konci kariéry
Hrubé urážky od studenta při vyučování	35,1***	4,0***
Hrubé urážky od studenta mimo vyučování	26,1	9,7
Hrubé urážky ze strany rodičů	34,9	7,4
Úmyslné zničení nebo poškození věci	18,5	10,1
Výhrůžky studenta poškozením majetku	58,8	8,3
Studentovy výhrůžky zneužitím známostí	41,2	7,5
Výhrůžky rodičů zneužitím známostí	22,2	9,5
Výhrůžky studenta fyzickým násilím	47,1	8,9
Výhrůžky rodičů fyzickým násilím	33,3	10,4
Fyzické napadení studentem	25,0	10,4
Fyzické napadení rodičem	0,0	10,8
Ohrožování bývalým studentem	35,7	9,8
Obavy z agresivního studenta ve škole	41,4***	4,5***
Další typ situace, kdy se cítí poškozen	32,4	8,2

*** $p < 0,001$

Kromě samotných osobních zkušeností respondentů s vlastní viktimizací nás zajímaly i jejich názory a postoje k určitým otázkám, které se námi mapovaného problému týkají. Přednostně jsme se zaměřili na téma kázně ve školách, a dále na hodnocení pravomocí, které školy při zacházení s problémovými studenty mají, a rovněž na (v posledních letech často diskutovanou) možnost uzákonění postavení učitele jako veřejného činitele. Dotazované osoby jsme přitom požádali, aby se k daným jevům, předloženým v podobě výroků⁹⁴, vyjádřili na čtyřstupňové bodové škále (k dispozici byla i varianta „nevím“). Jejich odpovědi shrnuje níže uvedená tabulka, z níž je velmi dobře patrné, že mezi námi oslovenými pedagogy existovala u všech tří zkoumaných problémů vcelku výrazná shoda.

⁹³ Jsme si pochopitelně vědomi toho, že naše otázka ohledně úvah o ukončení kariéry omezovala problém pouze na „agresivitu studentů“, nicméně si troufáme předpokládat, že v tomto směru mohou na učitele v obecné rovině negativně zapůsobit i ostatní z námi sledovaných jevů, tedy i ty, kde za útoky stojí agresivita jiných osob (tedy rodičů a příbuzných studentů).

⁹⁴ Výroky zněly:

- 1.) „S udržením celkové kázně ve třídách má dnes učitel daleko více práce než před deseti lety“.
- 2.) „Učitelé a škola obecně by potřebovali větší pravomoci při zacházení s problémovými studenty“.
- 3.) „Uvítal bych, aby měl učitel ze zákona postavení veřejného činitele, a byl tak při práci lépe chráněn před možnými útoky ze strany studentů či jiných osob“.

Tabulka č. 25: Názory učitelů na vybrané jevy (respondenti v %)

Typ odpovědi	Udržení kázně je dnes těžší než před 10 lety	Školy by potřebovaly více pravomocí	Učitel by měl mít postavení veř. činitele
Naprosto souhlasím	56,0	62,6	44,0
Spíše souhlasím	34,6	30,2	35,2
Spíše nesouhlasím	5,0	4,7	9,4
Naprosto nesouhlasím	0,3	0,3	2,8
Nevím	4,1	2,2	8,6
Celkem	100,0	100,0	100,0

Většina našich respondentů se domnívá, že udržet kázeň ve třídách je dnes pro učitele mnohem těžší, než tomu bylo před deseti lety (celkem uvedlo 90,6 % učitelů), přičemž více jak polovina z nich má v tomto směru dokonce vyhraněný názor. Opačné názory byly spíše výjimečné. Poměrně výrazná shoda panovala rovněž u otázky na rozšíření současných pravomocí, jimiž školy při jednání s problémovými žáky disponují (92,8 % dotázaných osob by podle svého vyjádření uvítalo, aby byly větší, než jaké jsou nyní). Jako zajímavé se jeví zjištění, že pro rozsáhlejší pravomoci by bylo signifikantně více žen (96,5 %) než mužů (91,2 %). Respondenti se v zásadě shodovali i v otázce uzákonění postavení učitele jako veřejného činitele, byť ve srovnání s výše probíranými tematickými okruhy již méně výrazně. Většina učitelů (79,2 %) by postavení veřejného činitele jako záruku větší bezpečnosti pro výkon své profese uvítala, proti by naopak byla pouze zhruba desetina z nich. Opět se projevil statisticky významný rozdíl mezi ženami (89,8 %) a muži (78,6 %). Nelze také přehlédnout, že na uvedené změně zákona by se shodli učitelé bez ohledu na to, zda již mají, nebo naopak nemají vlastní zkušenost s některou ze sledovaných forem agrese. I učitelé, kteří se s násilím ze strany žáků či jejich rodičů dosud sami neseťkali, jsou tak zjevně přesvědčeni o tom, že pedagogická profese se stává profesí rizikovou, vyžadující větší zákonné ochrany. Tento fakt přehledně dokumentuje následující tabulka, porovnávající názory respondentů na výrok o veřejném činiteli se skutečností, zda se již stali obětí alespoň jedné z daných forem agrese. Je z ní patrné, že pro ustanovení pozice učitele jako veřejného činitele se vyslovil v zásadě stejný počet viktimizovaných i neviktimizovaných respondentů (80,1 %, respektive 78,3 %).

Tabulka č. 26: Názory respondentů na možnost uzákonění postavení veřejného činitele pro učitele podle toho, zda se již stali obětí některého ze sledovaných negativních jevů

Názor na postavení veř. činitele pro učitele	Stal se obětí (respondenti v %)	Nestal se obětí (respondenti v %)
Naprosto souhlasím	47,6	41,3
Spíše souhlasím	32,6	36,9
Spíše nesouhlasím	9,5	9,4
Naprosto nesouhlasím	3,3	2,5
Nevím	7,0	9,9
Celkem	100,0	100,0

Až do této chvíle jsme se zabývali zkušenostmi a názory našich respondentů z řad učitelů, působících na českých středních školách. Jak jsme však uvedli výše, součástí našeho empirického šetření bylo i dotazování ředitelů škol. Výsledky této části výzkumu shrnuje následující část textu.

4.3.2. Zkušenosti ředitelů škol s násilím vůči učitelům

Dotazník pro ředitele škol mapoval jejich zkušenosti s celkem šesti formami násilí vůči učitelům. Zajímalo nás, zda se na ně již někdy jejich podřízení obrátili s tím, že se stali obětí (v kariéře, případně v aktuálním školním roce):

- hrubých slovních urážek či nadávek studenta (tedy oproti dotazníku pro učitele bez rozlišení situace, kdy a kde k takovým nadávkám došlo),
- vyhrožování zneužitím známostí ze strany studenta,
- vyhrožování zneužitím známostí ze strany rodičů či jiných příbuzných studenta,
- úmyslného poškození osobní věci,
- vyhrožování studenta fyzickým násilím,
- fyzického napadení studentem či jeho příbuzným (včetně pokusu o napadení).

Alespoň jeden z těchto problémů muselo na své škole během kariéry řešit 61,4 % ředitelů, v aktuálním školním roce pak 46,8 %. Nejčastěji se však jednalo pouze o setkání s jediným z nich (46,2 % z těch respondentů, kdo obecně některý z nich řešili), případně se dvěma (29,5 %) či třemi (14,1 %). Se všemi šesti formami agrese vůči učitelům se setkali pouze dva ředitelé (2,6 %). Podrobnější informace o jednotlivých typech násilí a zkušenostech s nimi nabízí následující tabulka.

Tabulka č. 27: Zkušenosti ředitelů škol (respondenti v %)

Forma agrese	zkušenost v kariéře	zkušenost v akt. škol. roce
Hrubé slovní urážky či nadávky studenta	48,8	40,5
Úmyslné poškození osobní věci	18,9	5,6
Výhrůžky studenta zneužitím známostí	13,4	7,1
Výhrůžky rodičů či jiného příbuzného zneužitím známostí	27,0	11,2
Výhrůžky studenta fyzickým násilím	10,2	3,9
Fyzické napadení ze strany studenta či jiné osoby	4,7	1,6

N=127

Obdobně jako v rámci šetření mezi samotnými pedagogy, i zde jsme se zajímali o to, kolikrát k příslušným situacím došlo. Tyto poznatky shrnují následující dvě tabulky. Uveden je v nich absolutní počet respondentů, kterých se daná zkušenost týká (N), maximální počet incidentů, který někdo z nich uvedl (Max), a dále procentuální podíl respondentů, kteří uvedli jednu, dvě, případně tři a více zkušeností (tento podíl je vypočítáván pouze z příslušného N, tedy nikoli k celkovému počtu respondentů). Poslední dva sloupce tabulek pak obsahují průměrný počet incidentů a hodnotu standardní odchylky (i zde vypočítáno pouze pro dané N).

Tabulka č. 28: Frekvence zkušeností ředitelů s jednotlivými formami agrese vůči učitelům (údaje za celou kariéru respondenta)

Forma agrese	N	Max	1x	2x	3x a více	prům.	st. odch.
Hrubé slovní urážky či nadávky studenta	60	291	8,3	20,0	71,7	12,15	39,021
Úmyslné poškození osobní věci	23	9	34,8	30,4	34,8	2,70	2,305
Výhrůžky studenta zneužitím známostí	16	5	31,3	31,3	37,4	2,38	1,360
Výhrůžky rodičů zneužitím známostí	33	17	48,5	24,2	27,3	2,55	3,133
Výhrůžky studenta fyzickým násilím	13	3	53,8	38,5	7,7	1,54	0,660
Fyzické napadení učitele	6	1	100,0	0,0	0,0	1,00	0,000

Tabulka č. 29: Frekvence zkušeností ředitelů s jednotlivými formami agrese vůči učitelům (údaje za aktuální školní rok)

Forma agrese	N	Max	1x	2x	3x a více	prům.	st. odch.
Hrubé slovní urážky či nadávky studenta	51	16	49,0	27,5	23,5	2,65	3,469
Úmyslné poškození osobní věci	7	2	42,9	57,1	0,0	1,57	0,535
Výhrůžky studenta zneužitím známostí	9	2	88,9	11,1	0,0	1,11	0,333
Výhrůžky rodičů zneužitím známostí	14	3	92,9	0,0	7,1	1,14	0,535
Výhrůžky studenta fyzickým násilím	5	2	80,0	20,0	0,0	1,20	0,447
Fyzické napadení učitele	2	1	100,0	0,0	0,0	1,00	0,000

Jak je patrné z údajů za celou kariéru respondentů, na rozdíl od zkušeností samotných pedagogů je v případě ředitelů škol pro méně závažné formy agrese daleko častější opakovaná zkušenost se stejným typem násilí vůči někomu z jejich podřízených. Platí to zejména o hrubé verbální agresi studentů, kterou již dokonce musela řešit více než dvakrát většina z těch, kdo se již s tímto jevem na škole setkal. Za pozornost stojí i maximální údaj 291 incidentů tohoto druhu, který jeden z respondentů uvedl; je otázkou, jak k tomuto pozoruhodnému číslu dospěl. Nejzávažnější případy, tedy fyzické napadení učitele, představovaly naopak ojedinělou zkušenost.

Podobně jako u výše analyzovaného šetření mezi učiteli se i zde ukázalo, že zkušenosti respondentů se vcelku výrazně lišily podle toho, na jaké škole jako ředitelé působí. Signifikantní rozdíly bylo v tomto směru možno vypočítat zejména v souvislosti s hrubými nadávkami a urážkami ze strany studentů. Jak dokládá následující tabulka, podstatný tu nebyl pouze faktor typu školy, ale i jejího zřizovatele.

Tabulka č. 30: Verbální agrese studentů vůči učitelům (respondenti v %)

Faktor		Setkal se během kariéry	Setkal se v akt.škol. roce
Typ školy	Gymnázium	37,5	15,6***
	Střední odborná škola	39,6	36,5
	Střední odborné učiliště	65,0	55,0
	Integr. SŠ a SOU	72,7*	72,7***
Zřizovatel školy	Kraj či obec	55,1**	45,4*
	Soukromý subjekt	23,1**	19,2*

* p<0,05, ** p<0,01, ***p<0,001

Zdá se tedy, že na základě výpovědí našich respondentů se jako školy, kde se verbální agrese vůči pedagogům objevuje častěji, jeví střední integrované školy, naopak významně méně jsou tímto problémem zatížena gymnázia. Obdobně řeší takové případy podle vlastního vyjádření více ředitelé škol zřizovaných krajem či obcí než ti, jejichž školu zřizuje soukromý subjekt. V tomto ohledu je však zajímavé, že šetření mezi samotnými učiteli takové rozdíly z hlediska zřizovatele školy neodhalilo.

Typ školy hrál zjevnou roli také u zkušeností ředitelů s útoky na majetek pedagogů. Ukázalo se, že poměrně zajímavě se lišily zkušenosti ředitelů gymnázií (za kariéru uvedlo 18,8 %, za aktuální školní dokonce nikdo) a středních odborných škol (7,5 % a 3,8 %), a to od ředitelů škol integrovaných (31,8 % a 4,8 %) a odborných učilišť (35,0 % a 20,0 %). Skutečnost, zda jde o školu soukromou či „státní“, v tomto případě nerozhodovala.

Z hlediska výhrůžek studentů či rodičů zneužitím známostí se rozdíly mezi jednotlivými skupinami respondentů jako signifikantní nejevily. Přesto lze konstatovat, že jako problémovější se i tentokrát jevila odborná učiliště (v aktuálním školním roce řešilo výhrůžky studenta i rodiče 15,0 % ředitelů), a to zejména ve srovnání s gymnázií (výhrůžky studenta řešilo 3,1 % ředitelů, výhrůžky rodiče 6,5 %).

Výhrůžky studenta fyzickým násilím byly největším problémem pro ředitele středních integrovaných škol (za celou svou kariéru s nimi mělo zkušenost již 31,8 %, zatímco na gymnáziu jen 6,3 %, na střední odborné škole 5,7 % a na odborném učilišti 5 %). Spíše minimální rozdíly byly jistěny mezi školami soukromými (v kariéře řešilo 7,7 % ředitelů) a školami zřizovanými krajem či obcí (10,2 %).

Fyzické útoky řešilo celkem šest ředitelů z našeho výzkumného souboru, tři z nich na střední odborné škole a tři na škole integrované. Gymnázia, ani odborná učiliště zastoupena nebyla. Ke všem těmto útokům došlo na školách zřizovaných krajem či obcí, soukromé ani jiné školy (tedy církevní či zřizované ministerstvem) zastoupeny nebyly.

V rámci našeho dotazování ředitelů škol jsme se zajímali rovněž o jejich názory na problémy, spojené se sociálně patologickými jevy u dětí a mládeže (obdobně jako v dotaznících pro učitele, i zde šlo o vyjádření se k předestřeným výročkám, v tomto případě celkem šesti).⁹⁵ Poznatky, které jsme touto cestou získali, shrnují následující dvě tabulky.

Tabulka č. 31: Názory ředitelů škol na vybrané problémy I. (v %)

Typ odpovědi	Legislativa nabízí dostatek opatření	Uvítal bych postavení veřej. činitele pro uč.	Učitelé si stále více stěžují na studenty
Naprosto souhlasím	5,5	48,8	19,7
Spíše souhlasím	30,7	37,0	44,1
Spíše nesouhlasím	39,4	11,8	33,1
Naprosto nesouhlasím	24,4	2,4	3,1
Celkem	100,0	100,0	100,0

Tabulka č. 32: Názory ředitelů škol na vybrané problémy II. (v %)

Typ odpovědi	Budoucí učitelé jsou dobře připravováni	Média situaci na školách dramatizují	Jsem pro snížení hranice tr. odp. na 14 let
Naprosto souhlasím	2,4	8,7	63,0
Spíše souhlasím	7,1	40,9	24,4
Spíše nesouhlasím	51,6	41,7	10,2
Naprosto nesouhlasím	38,9	8,7	2,4
Celkem	100,0	100,0	100,0

Možnosti řešení problémů s chováním studentů, které se školám aktuálně nabízejí, považuje za dostatečné zhruba třetina našich respondentů, zbylé dvě třetiny v tomto směru spokojené nejsou. Vyšlo navíc najevo, že u spokojenosti respondenta s existujícími kompetencemi hraje roli skutečnost, zda již musel řešit některou z námi sledovaných situací. Mezi řediteli, kteří se již setkali s výše analyzovanými problémy, bylo totiž se současnou legislativou spokojených pouze 28,2 %, zatímco mezi respondenty, kteří přímou zkušenost s danými jevy dosud neučinili, bezmála polovina (49 %). Jinými slovy, musel-li již ředitel některý z daných problémů v praxi řešit, pak byla daleko větší pravděpodobnost, že současné možnosti, které se mu jako řediteli školy nabízejí, nepovažuje za dostatečné.

⁹⁵ Uvedené výroky zněly:

- 1.) Současná legislativa mi jako řediteli školy nabízí dostatek účinných prostředků, jak řešit případy studentů s výraznými kázeňskými problémy.“
- 2.) „Uvítal bych, aby měl učitel ze zákona postavení veřejného činitele, a byl tak při práci lépe chráněn před možnými útoky ze strany studentů či jiných osob.“
- 3.) „Učitelé na naší škole se na mě jako na ředitele stále častěji obracují se stížnostmi na problémové chování studentů.“
- 4.) „Budoucí učitelé jsou na pedagogických fakultách dobře připravováni na zvládání problémových situací v komunikaci se studenty.“
- 5.) „Média, informující o rostoucím násilí na českých školách, situaci zbytečně dramatizují, tak vážné to podle mě obecně není.“
- 6.) „Jsem pro, aby věková hranice trestní odpovědnosti v České republice byla snížena na 14 let.“

Z dotazníků, které jsme distribuovali samotným pedagogům, poměrně jednoznačně vyplynulo, že drtivá většina z nich by souhlasila s tím, aby měli za účelem větší ochrany před možnými útoky na svou osobu postavení veřejného činitele. Stejným způsobem se k danému problému staví ředitelé škol, mezi nimiž bylo zastánců uvedené legislativní změny dokonce 85,8 %. Jednoznačná shoda mezi oběma námi oslovenými soubory respondentů je tak vcelku zřejmým důkazem toho, že odborná pedagogická veřejnost by přivítala, aby se odpovědné instituce začaly touto otázkou zabývat.

Co se týče kázně na školách, naše šetření v zásadě potvrdilo pesimistické vize, že situace v této oblasti se postupně zhoršuje, neboť takový názor sdílela většina námi dotázaných respondentů (63,8 %). Na druhou stranu je však na místě podotknout, že daný procentuální poměr zřejmě nevyznívá až tak zlověstně, jak by patrně mnozí očekávali. Za povšimnutí stojí ostatně i to, že zcela přesvědčených respondentů („naprosto souhlasím“) zde bylo nepoměrně méně než těch, kteří nejsou rozhodnuti zcela („spíše souhlasím“). Vzhledem k tomu, že otázka se týkala proměn zkoumaného jevu v čase (zda problémů se studenty postupně přibývá, či nikoli), zajímalo nás pochopitelně, zda se budou lišit respondenti podle délky své praxe. V tomto směru se však ukázalo, že rozdíly mezi jednotlivými kategoriemi statisticky významné nejsou. Výrazně jiné konstatování platí o typu školy, kde respondent jako ředitel působí. Mezi řediteli gymnázií bylo totiž ve srovnání s ostatními typy škol signifikantně méně těch, kdo se zmíněným výrokiem souhlasili (jen 43,8 %, zatímco na středních odborných školách 66 %, na učilištích 80 % a na integrovaných školách 72,7 %). Tento poznatek je v zásadě v souladu s dalšími zjištěními, k nimž jsme v rámci našeho šetření došli, a které svědčí o tom, že na gymnáziích panuje ohledně problémových jevů obecně příznivější situace.

Není pochyb o tom, že jednou z cest, jak problémům s agresivním chováním studentů čelit, je kvalitní příprava budoucích učitelů na pedagogických fakultách. Se současným stavem je v tomto ohledu spokojen pouze zhruba každý desátý námi oslovený ředitel, více jak 90 % má k existujícímu systému výhrady. Lze konstatovat, že toto zjištění vcelku koresponduje s názorem řady odborníků, kteří na určité nedostatky v této oblasti dlouhodobě poukazují⁹⁶.

Ohledně pravdivosti obrazu, který o problematice násilí na školách podávají média, je možno prohlásit, že souhlasné a nesouhlasné názory s příslušným výrokiem v našem dotazníku zde byly v zásadě vyrovnané, přičemž u obou skupin převažovaly méně vyhraněné názory (tedy „spíše souhlasím“ „spíše nesouhlasím“). Za zajímavý považujeme poznatek, že zde nebylo možno konstatovat jakékoli souvislosti s tím, zda již respondent řešil, či naopak neřešil některý z námi mapovaných problémů. Je to patrně tím, že otázka se dotýkala daného problému spíše v obecné rovině, a proto je možné, že respondenti od vlastních přímých zkušeností s viktimizací učitelů na své škole spíše odhlíželi.

Vcelku jednoznačně se respondenti vyjádřili k často diskutované možnosti snížit hranici trestní odpovědnosti z patnácti na čtrnáct let. Pokud by o takové změně rozhodovali ředitelé středních škol, bylo by její prosazení patrně pouze otázkou času. Proti by totiž bylo pouze necelých 13 % respondentů, přičemž pro snížení uvedené hranice byli respondenti napříč námi sledovanými kategoriemi. Jedinou skupinou respondentů, kde analýza odhalila o něco menší podporu pro zmiňované opatření, byli ředitelé s praxí do 5 let (pro snížení hranice se

---

⁹⁶ Viz např. Bělohradská, J.: Jsou absolventi dostatečně připraveni pro učitelské povolání? In: Učitelství, 7/2002-2003. Nebo Šimoník, O.: Pedagogicko-psychologická příprava v pregraduálním učitelství. In: Pedagogická orientace, 4/1998. Nebo Průcha, J.: Učitel: Současné poznatky o profesi. Praha, Portál 2002.

zde vyjádřilo pouze 71,4 %, což je rozdíl na hranici statistické významnosti), zatímco například mezi řediteli s praxí delší než 21 let se pro danou úpravu vyjádřili všichni respondenti (tedy 100 %).

4.4. Závěr

Námi provedené šetření mezi učiteli a řediteli českých středních škol bylo realizováno za účelem nabídnout základní empirická data do diskuse, která se u nás v posledních letech vede na téma násilí vůči pedagogům. Ukázalo se, že tento problém na našich současných středních školách skutečně existuje a že řada učitelů má s nejrůznějšími formami agrese svou osobní zkušenost. Nejvíce to platí o agresí verbální, kdy hrubým urážkám či nadávkám ze strany studenta musel již v průběhu své kariéry čelit během vyučování každý pátý námi oslovený učitel, stejně jako je na své škole řešila již bezmála polovina všech ředitelů. Kromě toho se určitá část pedagogů setkala i s nadávkami studentů mimo dobu vyučování (v kariéře přibližně 7 % učitelů), respektive s hrubými urážkami ze strany rodičů (12 % učitelů). Relativně časté byly také zkušenosti s výhrůžkami zneužitím známostí (ze strany studentů či rodičů zažil již přibližně každý desátý námi dotázaný středoškolský učitel, mezi řediteli řešilo takový případ 27 % respondentů u výhrůžek rodičů a 13 % u výhrůžek studenta), případně útoky na osobní majetek učitelů (8 % pedagogů a takřka pětina ředitelů). Přímé fyzické násilí či výhrůžky takovým jednáním již našťastí představovaly ojedinělou zkušenost, přesto nelze přehlédnout, že napadení studentem uvedlo 2 % učitelů, a obdobně takový incident řešilo 5 % respondentů z řad ředitelů. Za pozornost rozhodně dále stojí zjištění, že takřka 17 % pedagogů pociťuje na škole, kde v současné době působí, strach z některého ze studentů, a to v takové míře, že se v obavách z jeho možné agresivní reakce úmyslně vyhýbá osobním konfliktům s ním. Každý zhruba desátý učitel navíc již zcela vážně uvažoval o tom, že kvůli agresivitě studentů rezignuje na svou pedagogickou kariéru a bude hledat uplatnění mimo resort školství.

Sluší se nicméně poznamenat, že uvedená zjištění je i vzhledem k rozsahu výzkumných souborů nutno považovat za orientační. Naše šetření navíc zůstalo pouze na samotném povrchu složitých mechanismů pedagogické interakce mezi učiteli a žáky, v jejichž kontextu je nutno danou problematiku nahlížet, stejně jako uvažovat o tom, jaké charakteristiky učitele mohou ve vztahu ke zde analyzovaným jevům sloužit coby preventivní, případně naopak rizikový faktor. Také tímto směrem by se podle našeho názoru mělo bádání v této oblasti do budoucna ubírat, neboť otázky násilí vůči pedagogickým pracovníkům je nutno zahrnout do širší diskuse o budování a rozvíjení autority učitele, stejně jako o hledání klíčových sociálních i jiných kompetencí, bez nichž se jeho působení na současných školách neobejde. Obdobně je nutno hledat takové nástroje a opatření, které školám napomohou účinně řešit případy problémových studentů, a to pokud možno v úzké spolupráci s dalšími institucemi. Není totiž nejmenších pochyb, že školu nelze vyjímát ze širší sociální komunity, v níž působí.

5. Kriminální kariéra dětí

5.1. Návaznost na minulý výzkum

Na konci devadesátých let se jedním z nejvíce alarmujících ukazatelů ve statistikách kriminality ukázal být prudký nárůst kriminality mládeže. Celkově se od roku 1989 do roku 1998 absolutní počet stíhaných dětí zvýšil přibližně dvaapůlkrát a počet mladistvých přibližně dvakrát. Proto se tým pracovníků IKSP rozhodl provést výzkum, který si předsevzal podrobně popsat věkovou skupinu dětí do 15 let, které vykazují závažné poruchy chování. Výzkumná akce probíhala v letech 1998 až 1999. Skládala se z několika subprojektů a použita byla řada metod získávání dat. Jádrem celého projektu se stal - vedle teoretických, statistických a expertních přístupů – empirický výzkum ročního vzorku maladaptovaných dětí. Kritériem pro zařazení do vzorku byl fakt, že konkrétnímu jedinci byla navržena (resp. mu byla uložena) ochranná nebo ústavní výchova, a to z důvodů poruch chování (tedy nikoli z důvodů rodinných, sociálních nebo zdravotních).

V **deskriptivní fázi výzkumu** bylo hlavním informačním zdrojem dotazníkové šetření na všech orgánech sociálně právní ochrany dětí (dříve OPD) v republice. Pracovníci těchto útvarů vyplňovali záznamový arch o všech dětech, u nichž v průběhu uplynulého roku podali návrh na uložení ústavní (v malém množství případů i ochranné) výchovy. Celkově soubor po vyčištění vzorku zahrnoval 464 jedinců⁹⁷.

Pro **intenzivní, kasuistickou fázi výzkumu** jsme se pokusili vytvořit soubor „typických dětských delikventů“, tedy klientů výchovného ústavu, pobývajících v něm pro závažnější poruchy chování. Pro tyto taxonomické účely byla zvolena metoda clusterové analýzy. Cílem clusterové analýzy bylo statistickým postupem nalézt relativně homogenní skupiny jedinců tak, aby jedinci v těchto skupinách měli určité společné charakteristiky. Z těchto skupin byli následovně vybráni a hlouběji prozkoumáni jejich zástupci, „reprezentanti“, jejichž poloha v představovaném modelu se nacházela blízko středu. Do analýzy vstoupila standardizovaná data poskytnutá OSPOD.⁹⁸ Clusterová analýza byla zpracována na základě následujících proměnných:

Léčba na psychiatrii, navštěvování zvláštní školy, záškoláctví, šikana, krádeže, fetování, skór soc. pat. jevů ve škole, kontakty s asociálními jedinci, členství v partě s asociálním chováním, výchovný skór rodiny v předškolním věku, výchovný skór rodiny v mladším školním věku, výchovný skór rodiny v současnosti, složení rodiny v současnosti, emocionální vztah matky k dítěti, míra trestání dítěte matkou, stupeň stability výchovného prostředí, atmosféra v rodině, skór sociálně patologické zátěže v rodině.

Za pomoci clusterové analýzy bylo vytvořeno 10 clusterů, z nichž bylo pro další práci vybráno pět nejpočetnějších (od 33 do 133 jedinců). Z těchto pěti clusterů byli vybírání jedinci pro následné detailní kasuistické šetření. Zpracováno nakonec bylo 48 kasuistik. Jejich součástí byla v některých případech i určitá prognóza zúčastněných odborníků (psychologů, etopedů apod.), jak se může životní dráha dotyčného dítěte dále vyvíjet.

⁹⁷ Závěrečná zpráva z celé výzkumné akce vyšla jako: Sociálně patologické jevy u dětí, IKSP, Praha 2000.

⁹⁸ Clusterovou analýzu provedl PhDr. Karel Netík, CSc.

Clustery byly nazvány takto:

Cluster I: Problematická rodina, děti bez závažnějších delikventních projevů.

Cluster II: Velmi problematická rodina s počínajícím dopadem na děti.

Cluster III: Nejproblematičtější jedinci, velmi problémová rodina.

Cluster IV : Silně problematičtější jedinci, nestabilní neúplné rodiny.

Cluster V: Jedinci s mnohočetnými problémy s relativně uspokojivým rodinným zázemím.

Po uplynutí zhruba osmi let od výzkumu, který je nastíněn v předchozích odstavcích, pochopitelně vytanula zajímavá otázka: kudy se ubíraly životní osudy anamnesticky vyšetřených klientů? Všichni už překročili „dvacítku“, začlenili se nějakým způsobem do společnosti a pobyt v „pastáku“ tak pro ně už je jen blednoucí vzpomínkou, vytěsněnou na okraj vědomí. Nebo tomu tak není?

Může mít pobyt ve výchovném zařízení v dětském věku skutečně výchovný a odrazující účinek, nebo naopak mladého člověka psychicky poznamená a sociálně stigmatizuje? Čím je socializace problémového dítěte zejména ovlivněna, jaké mechanismy jsou zásadní pro rozvoj kriminální kariéry a lze tento vývoj nějak predikovat? To jsou samozřejmě otázky na obsáhlý mnohaletý výzkum, otázky, kterým se světová, tzv. „vývojová“ kriminologie intenzivně věnuje.⁹⁹ Ani velké longitudinální výzkumy na vzorcích stovek jedinců však nedospěly k jednoznačným výsledkům, neboť, domníváme se, proměnných křížujících životní dráhu dospívajícího je v zásadě nepostižitelné množství.

V současné kriminologii přesto existuje v oblasti paradigmatu „kriminální kariéry“ pachatele několik akceptovaných závěrů a zjištění o vývoji a průběhu kriminálního chování.¹⁰⁰

- Jako „typický věk počátku“ kriminálního chování je uváděno rozmezí od 8 do 14 let; dolní hranice odpovídá spíše subjektivně přiznané delikvenci (self-report data). Oproti tomu pro věk „desistance“ (ustávání v páchání tr. činnosti) je charakteristické období mezi 20 a 29 rokem (ačkoliv malá podskupina pachatelů pokračuje nadále do dospělosti).
- Prevalence kriminálního chování vrcholí v období pozdní adolescence (mezi 15 až 19 rokem).
- Raný věk počátku predikuje poměrně dlouhé trvání kriminální kariéry a spáchání relativně většího počtu trestných činů.
- Existuje značná kontinuita v kriminálním chování jedince a antisociálním chování od dětství do období dospívání (13-19 let) a v dospělosti. Jinými slovy, je zde relativní stabilita míry antisociálního chování jedinců v průběhu času. Ti, kteří se dopustí poměrně velkého počtu trestných činů v průběhu jednoho věkového rozpětí, mají vysokou pravděpodobnost spáchat také poměrně velkého množství trestných činů v průběhu pozdějšího věkového období.
- Povaha kriminálního chování je více všestranná než specializovaná; především pachatelé násilné kriminality mají tendenci spáchat častěji trestný čin i v ostatních oblastech kriminality (tzn. „být všestranní“).

---

⁹⁹ Viz např. Blokland, A.; Nieuwbeerta, P.: *Developmental and Life Course Studies in Delinquency and Crime*. Hague, BJu Legal Publishers 2006.

¹⁰⁰ Zpracováno podle: Piquero, A.; Farrington, D.; Blumstein, A.: *Key Issues in Criminal Career Research*. Cambridge, Cambridge University Press 2007.

- Druhy jednání definované jako trestné činy jsou prvky většího syndromu - antisociálního chování, které zahrnuje např. zneužívání alkoholu či porušování dalších společenských předpisů a norem (např. dopravní přestupky při řízení vozidla, promiskuitní sex apod.).
- Také se zdá, že jakmile jedinec vstoupí do dospělosti, jeho kriminální chování se mění ze „skupinového“ k „osamělému“. Až do období pozdní adolescence je většina antisociálních činů spáchaná ve skupině, zatímco od 20 let věku výše je většina trestných činů spáchaná jedním pachatelem.
- Důvody (motivy) pro kriminální chování jsou až do pozdně juvenilních let poměrně variabilní; oblast motivů zahrnuje vzrušení nebo zábavu jako východisko z nudy, ale také emocionální nebo utilitární důvody. Od 20let věku výše se stávají utilitární motivy stále více dominantními.
- Malý zlomek populace („chroničtí delikventi“) se dopustí velké části všech zločinů. Chronický pachatel prezentuje časný počátek kriminálního chování, velkou četnost (frekvenci) v páchaní trestné činnosti a dlouhou kriminální kariéru.

Pozastavíme-li se u posledního bodu předchozího výčtu, docházíme k poznání že „na vrub poměrně malé skupinky pachatelů připadá většina kriminálních činů připisovaných mladistvým, zejména pak těch nejtěžších násilných deliktů“¹⁰¹. Vývojová kriminologie tedy rozděluje na základě specifík kriminálního chování mladé pachatele na dvě základní skupiny: takzvané „adolescentní pachatele“ a „chronické delikventy“. Mladiství z první skupiny se většinou dopouštějí méně závažných činů, často inspirovaných členstvím v partě apod., a zhruba po dvacátém roku věku u nich kriminální jednání mizí. Mladistvý recidivista oproti tomu svou kriminální kariéru eskaluje, již ve školním věku se dopouští závažných násilných deliktů a jeho agresivita se stupňuje; v pestré kriminální činnosti pokračuje i po dosažení dospělosti a v podstatě neodvratně se seznamuje s vězeňským systémem.

Proč vůbec tato teoretická odbočka? Výzkumníkům z IKSP se podařilo získat některá data, charakterizující kriminální kariéru jedinců z kasuistické sondy roku 1998. Z oněch na konci minulého století „zpracovaných“ 48 klientů se teď můžeme retrospektivně podívat na průběh (případně) kriminální kariéry 42 z nich¹⁰². Tedy také posoudit, nakolik se výše zmíněné postuláty vývojové kriminologie potvrzují i v českém prostředí, především zda je možno na základě těchto poznatků identifikovat faktory, jejichž přítomnost ve věku 12-15 let signalizuje pravděpodobný budoucí příklon k dráze kriminálního recidivisty.

¹⁰¹ Čírtková, L.: Dva pohledy na delikvenci dětí a mladistvých. In: Kriminalistika 4/2003.

¹⁰² Zahrnuta je pouze pravomocně odsouzená trestná činnost, tedy nikoli případy, které skončily například jako přestupek.

5.2. Popisy jednotlivých clusterů – výchozí a cílový stav

Cluster I: Problematická rodina, dítě bez závažnějších delikventních projevů.

Výchozí stav 1998

Rodina pravděpodobně nebyla zdrojem kriminální infekce, ovšem rodinné zázemí dětí bylo velmi špatné, tzv. výchovný skór byl nejhorší vzhledem k ostatním clusterům. Děti z tohoto clusteru se do výchovného zařízení často dostaly ze sociálních důvodů, bývaly zanedbávány rodiči. Materiální situace rodiny byla výrazně podprůměrná. Nejméně často se o dítě starali oba rodiče (pouze v 19 % případů), tedy jedná se o rodiny s nejčastější absencí otce. Matky ve výchově selhávají - 54 % z nich zanedbává péči o dítě úplně, 35 % zanedbává péči téměř úplně; 76 % matek bylo označeno jako zcela nedůsledné ve výchově. Nejvyšší je také výskyt alkoholismu v rodině: v 58 % 1 člen rodiny, ve 14 % více členů rodiny. Nejčastěji zde také nacházíme psychiatrické poruchy (čtvrtina rodin).

U dětí bylo pozorováno nejméně výchovných problémů: nejméně krádeží, fyzické agrese, kouření; žádné sledované dítě nemělo problémy s alkoholem ani drogami.

Stav 2006

Ukázalo se, že zařazení probandů do „nejméně problematické“ skupiny bylo opodstatněné. Nízký výskyt závadového chování v dětství skutečně předznamenal další vývoj, a přes výrazně špatné výchovné a materiální podmínky ani po osmi letech nepřistoupili klienti ve větším měřítku ke kriminálnímu jednání. Kasuistiky byly vypracovány pro 6 klientů. Z nich byl trestán pouze jediný. Šlo o dívku, která byla za krádež potrestána odnětím svobody na půl roku s podmíněným odkladem.

Cluster II: Velmi problematická rodina s počínajícím dopadem na dítě

Výchozí stav 1998

V době nástupu do dětských výchovných zařízení pocházeli tito probandi v nejmenší míře z úplných rodin (pouze 7 %). O děti se starala nejčastěji sama matka, ovšem zajímavostí je, že o 30 % dětí se staral otec; nezvykle vysokému počtu klientů také jeden z rodičů zemřel. Už v předškolním věku byla polovina rodin neúplných. Děti byly velmi často odloučeny od rodiny, 16 % z nich léčeno na psychiatrii. Pětina matek často dítě přehnaně trestala.

Prvním problémem, registrovaným sociálními službami, je výrazně nejčastěji záškoláctví. Téměř polovina dětí byla přerazena na zvláštní školu. Ve škole měly problémy s chováním již od mladšího školního věku (76 % dětí), ve starším školním věku se ovšem objevila delikvence pouze u 18 % z nich. Masivně bylo zaznamenáno záškoláctví (74 %); méně již krádeže (37 %), kouření (31 %), minimálně se vyskytla šikana, alkohol, fetování a sklon k hazardu.

Stav 2006

V původním kasuistickém výběru se ocitlo 8 klientů. Z nich byli v následujících letech odsouzeni pouze dva – první za prostou krádež krátkým podmíněným trestem, druhý se ale dopustil pěti majetkových deliktů (plus výtržnictví), za nesplnění podmínky si odpykal 10 měsíců nepodmíněně. Dle názoru psychologa v předchozím kasuistickém šetření byl tento hoch označen za „ústavní případ“: „*Zůstane v ústavu, v dospělosti bude střídat bezdomovství, léčebny a VT*“.

Je možno říci, že i tato clusterovou analýzou utvořená skupina prokázala relativně malou tendenci k páchání trestné činnosti po opuštění ústavní výchovy. Jejím problémem je dětství strávené pouze s jedním rodičem (často přehnaně přísným), zvláštní škola, horší přizpůsobivost a někdy i psychiatrická diagnóza. Výsledkem tak může být trvalé zakotvení v nejnižších patrech společenské struktury.

Cluster III: Nejproblematičtější jedinci, velmi problémová rodina

Výchozí stav 1998

Do clusteru bylo vybráno 33 jedinců, 57 % z nich tvořili Romové (tj. nejvíce z clusterů). Byly bohužel zpracovány pouze 2 kasuistiky (další vybraní jedinci nebyli z různých důvodů k dispozici, nejčastěji byli na útěku z DVÚ).

Skupinu charakterizoval nejvyšší skóre sociálně patologické zátěže v rodině, nejvyšší výskyt toxikománie v rodině. Nejčastěji (vzhledem k ostatním clusterům) se o dítě starali oba rodiče (ale i tak pouze v 34 % případů), dítě bylo velmi často přehnaně trestáno matkou (třetina dětí). Šlo o nejstabilnější rodiny z hlediska různých, zejména negativních změn (rozvody, úmrtí, stěhování apod.), děti byly nejméně často odloučeny od rodiny. To lze vysvětlit vysokým zastoupením romských rodin. Nejčastější důvod kontaktu se sociálními službami: výchovné problémy s klientem.

Každé druhé dítě navštěvovalo zvláštní školu. Téměř u všech bylo konstatováno záškoláctví (91 %). Nejvyšší výskyt šikany (70 %), krádeží (88 %) a kouření (82 %). Největší počet problémů s alkoholem a s nealkoholovými drogami (téměř polovina klientů), nejsilnější sklony k hazardu. U tří čtvrtin sledovaných dětí z tohoto clusteru (73 %) zjištěna fyzická agrese.

Stav 2006

Pro velmi malý počet původně vypracovaných analýz nelze činit žádné závěry. Skutečností je, že oba kasuisticky zpracovaní klienti se od propuštění z DVÚ dopustili opakované trestné činnosti, majetkové i násilné.

Cluster IV: Silně problematičtí jedinci, nestabilní a neúplné rodiny.

Výchozí stav 1998

Velmi málo úplných rodin (15 %). Nejméně stabilní rodiny z hlediska různých, zejména negativních změn (rozvody, úmrtí, stěhování apod.), děti často zažily i rozchod rodiče s dalším partnerem (22 %) a nejčastěji byly na delší dobu odloučeny od rodiny (38 % z nich). Nejběžnějším důvodem kontaktu se sociálními službami byl rozvod rodičů nebo vymáhání alimentů. V rodinách jsme pozorovali vysoký výskyt alkoholismu (37 % jeden člen, 10 % více členů). Nejčastější byl také výskyt prostituce v rodině (16 % alespoň jeden člen rodiny). Na druhé straně mají matky k těmto dětem poměrně silný citový vztah a nejméně je přehnaně trestají.

Děti byly nejčastěji vzhledem k ostatním clusterům léčeny na psychiatrii (32 %). Každý druhý navštěvoval zvláštní školu, kde zhusta docházelo k záškoláctví (80 %). Vysoký výskyt krádeží, kouření, ale i šikany. Každý třetí z nich měl kontakty s nealkoholovými drogami, stejný počet s alkoholem. Masivní výskyt verbální (75 %), ale i fyzické (64 %) agrese. Tyto děti měly rovněž nejvíce kontaktů s asociálními jedinci (78 %).

Stav 2006

Tato skupina je silně zasažená delikvencí. Z celkem 9 jedinců ve výběru jich 6 (tedy 2/3) bylo pravomocně odsouzeno. Hlavně z této skupiny se rekrutovali klienti, kteří obdrželi delší nepodmíněné tresty odnětí svobody:

- 2 roky za opakované krádeže, podvod, výtržnictví a ublížení na zdraví;
- dva nepodmíněné tresty; první na 3 měsíce za krádeže v podmínce, druhý 2,5 roku za krádež a loupež;
- 2 roky za loupež;
- 2 roky za loupež (dívka);
- navíc zde byl (opět za loupež) uložen trest na 2 roky s podmínkou.

Zdá se tedy, že poměrně málo optimistické názory psychologů na možnosti resocializace u jedinců tohoto typu byly odpovídající. Pro ilustraci úryvek psychologického posudku (klient později trestán za loupež, ublížení na zdraví, krádeže):

Jako jediné možné řešení u J. se některým odborníkům jeví jeho umístění do zcela jiného prostředí s důslednou kontrolou nad ním. Jakmile se vrátí domů, pravděpodobně se vše vrátí do starých kolejí ... perspektiva kvalitní socializace v rámci společenských požadavků je dosti nejasná. Klient má některé slušné předpoklady pro uplatnění (fyzická kondice, přirozená bystrost, energičnost), vliv sociálního prostředí a především kriminální infekce v širší rodině však je zaměřen směrem k sociální deviaci.

Spojení velmi nestabilního zázemí, navíc poznamenaného častými sociálními deviacemi, osobnostních předpokladů, často řešených i psychiatrickou péčí (především sklon k agresi), a tendence vyhledávat společnost podobně orientovaných jedinců. Tak by bylo možno charakterizovat výše popsany typ klientů, pro které je potom nastoupení delikventní dráhy – bohužel – zřejmě logickým pokračováním osudu „problémového dítěte“. Výše zmíněné agresivní sklony pak vedou také k tomu, že se v této skupině soustřeďuje naprostá většina pachatelů loupeží.

Cluster V: Jedinci s mnohočetnými problémy a s relativně uspokojivým rodinným zázemím.

Výchozí stav 1998

Nejvíce rodin ve srovnání s ostatními clustery bylo v té době úplných (49 %), nejvíce rodin je bez zátěže sociálně patologickými jevy (34 %), matky mají ke svým dětem většinou dobrý vztah a zřídka je přehnaně trestají. Rodina je dále charakterizována tím, že alespoň v předškolním a mladším školním věku dětí měla nejčastěji vyhovující výchovné prostředí s malým množstvím negativních vzorů.

Mezi klienty je mnoho žáků zvláštní školy (40 %) a záškoláků (70 %), ve škole mají mnohočetné problémy s chováním. Ve volném čase se velmi často stýkají s asociálními jedinci (72 %), jsou členy vrstevnických part s asociálním zaměřením. Vysoký je u nich výskyt zejména krádeží (61 % mělo tento prohřešek v anamnéze již ve věku kolem 15 let).

Stav 2006

Tento cluster byl v našem vzorku nejpočetnější, zahrnul 16 jedinců. Devět z nich, tedy více než polovina, se v následujících letech dopustilo trestné činnosti, za kterou byli odsouzeni; třetinu z toho představují dívky. Vesměs šlo o majetkovou trestnou činnost, potrestanou posléze podmíněnými tresty či trestem obecně prospěšných prací. Z této skupiny však pocházejí i rekordmani v počtu deliktů:

- První z nich byl postupně odsouzen za devět deliktů majetkového charakteru. Vyplynuly z toho pro něj mimo jiné čtyři nepodmíněné tresty, z nichž poslední byl delší (16 měsíců). Osm z těchto deliktů stihl spáchat ještě jako mladistvý.
- Druhý z mladíků měl za sledované období na svědomí osm deliktů. Čtyři z nich byly potrestány nepodmíněně. Šlo vesměs o krádeže vloupáním, několikrát i maření výkonu úředního rozhodnutí. Minimálně dvakrát řídil auto přes zákaz, navíc auto kradené; dopustil se i útěku z výkonu trestu. Celkem nabíral do svých cca 21 let 48 měsíců nepodmíněných trestů, tedy plné 4 roky.
- „Bronzový“ klient by souzen pro šest deliktů, poslední dva již ohodnocené kratšími nepodmíněnými tresty. Opět šlo o krádeže, nedovolené užívání cizí věci, v jednom případě výtržnictví. V anamnestickém rozhovoru uváděl zájem o automobily, chtěl se jimi zabývat i profesně (dovážet, opravovat). Zdá se, že to vzal poněkud za špatný konec.

5.2.1. Souhrnné charakteristiky kazuistického souboru 2006 / 2007

- 42 klientů, z toho 13 dívek
- v následujících sedmi letech po provedení výzkumu se dopustilo trestné činnosti 20 z nich (tedy téměř polovina)
- z nich se dopustilo 8 jedinců jednoho (pravomocně odsouzeného) deliktu, zbylých 12 dvou a více
- čtyři klienti (tedy pětina všech trestaných) se dopustili ve sledovaných letech pěti a více odsouzených trestných činů
- již před vyslovením ústavní výchovy v roce 1998 se minimálně 24 klientů dopustilo skutků jinak trestných; z oněch dvaceti pozdějších delikventů to bylo 16 jedinců, tedy čtyři pětiny

- přinejmenším 20 z celkových 42 mělo v rodině prokazatelnou kriminální zátěž, v řadě případů u více rodinných příslušníků; 12 z nich bylo posléze trestáno
- většina byla odsouzena za majetkovou trestnou činnost; pachatelů loupeže bylo šest, u pěti z nich byla konstatována agresivita již ve školním věku
- ostatní kriminalita byla zastoupena sporadicky - několik případů výtržnictví, maření výkonu úředního rozhodnutí apod.
- z dvaceti odsouzených jich 8 (tedy 40 %) dostalo alespoň jeden nepodmíněný trest; dva z nich byli dokonce ve sledovaných cca sedmi letech odsouzení nepodmíněně čtyřikrát

5.3. Několik slov závěrem

Prvním, pochopitelně až triviálním poznatkem je, že děti v institucionální péči netvoří ani zdaleka homogenní skupinu. I pokud odhlédneme od specifické, nepříliš velké skupiny dětí osamělých, dokonce i s vypuštěním skupiny dětí ohrožených (pocházejících ze sociálně slabého, neuspořádaného rodinného prostředí), nacházíme stále mnoho rozdílů. Mezi dětmi s nařízenou ústavní nebo (velmi zřídka ukládanou) ochrannou výchovou jsme matematickou metodou vytipovali několik skupin. Souhrnně o nich lze říci:

- Tam, kde se jako primární problém jeví sociokulturní nedostatečnost rodiny, špatná péče a výchovná selhání rodičů, bývá výhled relativně nadějný. Poruchy chování těchto dětí ve školním věku většinou nedosahují intenzity trestné činnosti, omezují se hlavně na záškoláctví, potulování, nerespektování autorit, kouření apod. Jen malá část těchto dětí v dalších letech uvízne v osidlech trestní justice, a pokud ano, jen za drobnější prohřešky.
- Děti s mnohočetnými problémy, kde dominují krádeže (páchané hlavně v partách), ale zároveň s funkční rodinou – to je další důležitá kategorie. V následujících obdobích života často v majetkové trestné činnosti pokračují, dopouštějí se jí opakovaně a po několika lehčích trestech bývají i nepodmíněně odsouzeni.
- Rodiny výchovně nevyhovující, plné negativních vzorů a sociálních patologií, často silně nestabilní, a děti v nich vyrůstající – děti se sklony k agresivitě, šikaně, drogovým experimentům. Děti s nezřídka sníženou inteligencí, které prodělaly nějakou formu psychiatrické péče. Z této skupiny se rekrutuje největší počet pachatelů závažných násilných deliktů, především loupeží.

Možnosti včasné intervence a odklonu dítěte od nastupované závadové kariéry nejsou tématem tohoto textu. Konstatujme jen, že projekt Systém včasné intervence¹⁰³, testovaný u nás v několika městech, je nepochybně správnou cestou. Všem, kdo se touto problematikou zabývají, je ale dávno jasné, že bez masivního navýšení počtu kvalifikovaných sociálních pracovníků a dalších odborníků není možno tuto ranou péči (ani péči následnou, po propuštění z ústavu) provádět. Péči, kterou by přitom bylo vhodné modelovat právě podle typu problémovosti daného klienta, jak o tom stručně pojednává předchozí text.

---

¹⁰³ Více o tomto projektu a hodnocení jeho účinnosti:
http://www.mvcr.cz/dokument/2007/prevence/mladez1016/hodnoceni_systemu3.pdf

6. Shrnutí a závěr

Dikce zákona č. 218/2003 Sb. o soudnictví ve věcech mládeže se stala důležitým milníkem v koncepčním přístupu k omezování delikvence mládeže. Svým zaměřením na prevenci, dobrou edukaci a nápravnou socializaci mladých lidí naplňuje nejnovější restorativní principy trestního práva a kriminologie a otevírá cestu k větší úspěšnosti zacházení s mládeží. Zásadní naplnění těchto nových možností je však do značné míry závislé jednak na reálných aplikačních možnostech, jednak na charakteristikách mladé generace, jejíž socializaci chceme novými přístupy modifikovat. Předkládaná závěrečná zpráva z výzkumu se proto snaží být příspěvkem k oběma těmto stránkám problému.

První část předkládané práce sleduje myšlenku, že správné rozhodnutí justičních orgánů o dalších osudech mladého člověka, který nastoupil delikventní cestu, je nesporně hluboce závislé na zevrubném pochopení charakteru jeho osobnosti v kontextuální perspektivě jeho minulé i aktuální situace. Zákon č. 218/2003 Sb. totiž klade zásadní důraz na přiměřenou individualizaci nápravných postupů; ty se pak mohou prakticky rozvíjet pouze tehdy, jestliže budou jednak k dispozici prostředky k těmto nápravným krokům v dostatečném množství a kvalitě, a jednak jestliže budeme zároveň schopni se značnou mírou přesnosti diagnostikovat objektivní potřeby modifikovaného mladého člověka. Zatímco první podmínka náležité aplikace zákona bude záviset spíše na materiálně technickém a organizačním zajištění rozhodnutí orgánů činných v trestním řízení či jiných orgánů soudní moci (a v tomto organizačním a technickém vybavení máme jistě ještě nemalé rezervy), lze poměrně okamžitě začít prohlubovat předpoklady spolehlivé analytické práce. Samotný zákon o soudnictví nad mládeží naznačuje, jaké minimální údaje o klientovi a jeho sociálním okolí by měl mít k dispozici soudce nebo státní zástupce, aby mohl provést vhodnou úvahu nad účinnými nápravnými postupy.

Výzkumná práce týmu IKSP řešícího problematiku kriminality mládeže se proto zaměřila na rozbor posudků, které mají v současnosti k dispozici pracovníci justice o klientovi a jeho sociálním zázemí. Jinými slovy, výzkumný rozbor se zaměřil na to, do jaké míry byl po stránce kvantitativní i kvalitní naplněn § 55 zákona č. 218/2003 Sb. o zjištění poměrů mladistvého a ve vybraných případech § 56 téhož zákona o osobních, rodinných a sociálních poměrech a aktuální životní situaci mladistvého, případně jaké další informace (např. z místa bydliště, ze školy či pracoviště) byly obsaženy ve spisech.

Celkově je možno říci, že jen o třetině klientů jsme se z příložených zpráv dozvěděli informace v nadprůměrném kvalitě, tedy že celkové vyznění informací bylo dostatečné k případné individualizaci nápravného postupu. Poněkud zarážejícím faktem byla však skutečnost, že v celém výzkumném souboru byla obsažena pouze jedna jediná zpráva zpracovaná podle § 56. Soudíme, že je sice třeba pracovat ekonomicky (to znamená vážit potřebnost objasnění některých osobnostně sociálních aspektů konkrétního případu), nicméně se domníváme, že by se z důvodu podstatného a trvalého snížení kriminality mladých lidí mělo více než dosud přistupovat k hlubší analýze osobnosti klienta v jeho sociálním prostoru. Lze předpokládat, že uspořené prostředky za informační podklady a z toho vyplývající možné nepřesné rozhodnutí se může bumerangovým efektem vrátit v podobě recidivy mladého pachatele, a součet škod z jeho delikvence spolu s pozdním nákladným resocializačním působením tak náš rádobý „šetřící způsob práce“ výrazně prodraží.

Zdá se, že tyto myšlenky v současné době získávají svou platnost. Vždyť péči Republikového výboru pro prevenci kriminality vznikají v některých větších městech ČR programy Systému včasné intervence, které umožní jednak vhodný preventivní zákrok proti asocialitě či antisocialitě mladého člověka již v počátečním stádiu, a jednak případně pomohou orgánům činným v trestním řízení správně (tj. přiměřeně provinění a osobnosti pachatele) postupovat při aplikaci zákona č. 218/2003 Sb. Také lze s potěšením kvitovat, že pracovníci Probační a mediační služby dokončují práce na souboru metodik, které se – mimo jiné – zaměřují na zkvalitnění procesu získávání zpráv o osobnostních, rodinných a sociálních poměrech klienta a jeho aktuální životní situaci.¹⁰⁴

Naše výzkumné šetření prokázalo, že z hlediska zdrojů, odkud jsou čerpány informace o klientovi, významně vynikají zprávy ze školního prostředí. Zde jsou informace často opřeny o více méně „tvrdá data“, která o klientovi vypovídají nejen na základě každodenní zkušenosti učitelů s klientem, ale i na základě archivovaných poznatků o změnách prospěchu a chování žáka v průběhu jeho života.

Ne zcela kvalitní informace jsou získávány o rodinném zázemí klienta a o jeho postavení v něm. Značná část posudků zde vychází pouze z informací od rodičů či vychovatelů klienta, přičemž tyto informace bývají často zjevně tendenční. Jiná část posudků v této oblasti sklouzává pouze do popisných, často málo vypovídajících informací. Největší nedostatek jsme však zjistili u informací, které by měly vypovídat o pozitivních či negativních vrstevnických a rodinných vztazích klienta a o podrobnější analýze zájmové sféry. Zde jsou posudky až příliš skoupé na informace, ačkoliv se jedná o vysoce důležitá data, která by měla sehrát rozhodující roli při koncipování nápravného procesu. Ten se totiž neobejde bez nějakého pozitivního zakotvení mladého člověka v jeho přirozeném sociálním prostředí. Oprávněně proto předpokládáme, že by posudek mapující životní situaci klienta měl usilovat nalézt jednak zdroje závadového chování mezi lidmi či věcmi, které klienta obklopují, jednak naznačit cestu pozitivního posilování jeho prosociálního postoje na základě kontaktu s vybranými přáteli klienta a dospělými osobami širšího sociálního zázemí.

Dobrý nápravný proces mladých jedinců se musí opírat též o všeobecnou dobrou znalost mravního a právního povědomí mladé generace. Taková znalost je jednak potřebná proto, abychom věděli, jak zaměřit primární edukační proces ve školách, jednak proto, abychom dovedli rozlišit chybné postoje našich klientů od případných chybných postojů celé jejich generace. V této souvislosti jsou důležité nejen poznatky o současném právním a mravním vědomí, ale též o vývojových tendencích, které se v populaci během určité časové periody projevují. Výzkumníkům z IKSP se zde ukázala unikátní možnost porovnat určité druhy poznatků z této oblasti s obdobnými poznatky, které byly získány před více jak 15 lety.

Bylo by nadbytečné v závěru shrnout všechny zajímavé výsledky tohoto srovnání, a to zvláště ty, které se projevíly při posuzování jednotlivých podnětových povídek. Lze tu snad pouze souhrnně uvést, že v oblasti vztahu k (vlastnímu i cizímu) majetku mladí lidé v drtivé většině svých odpovědí prokázali, že je jim zjevný princip nedotknutelnosti soukromého majetku. Mladým lidem ovšem není až tak cizí zásada, kterou bychom mohli charakterizovat pořekadlem „oko za oko, zub za zub“. Zvláště možnost potrestat agresora za použití individuálního fyzického násilí též fyzicky není pro velkou část respondentů ničím nepřijatelným. Zde je třeba ovšem hned dodat, že si ve většině případů uvědomují nelegálnost a riskantnost takového postupu, naznačené řešení však zároveň považují za

---

¹⁰⁴ Poznátka našeho výzkumného šetření byly poskytnuty PMS k dopracování této metodiky.

nejefektivnější, takže se nebrání postupu „na vlastní pěst“. Současná mladá generace vůbec příliš nevyhledává autoritu pro řešení sporných otázek svého života, nemá dostatečnou důvěru v orgány policie ani jiných státních orgánů. Zdá se, že dnešní mládež je lépe vnímavá k otázkám lidských práv menšin (došlo oproti dřívějšímu výzkumu k přesunu respondentů z kategorie lhostejných k této problematice do kategorie ochránců lidských práv), nicméně stále u značné části mládeže, která je procentuálně téměř srovnatelná s množstvím takto smýšlejících v původním výzkumu, přetrvává averze vůči etnicky odlišným skupinám. V oblasti sexu se prohlubuje tendence nepovažovat sexuální styky bez použití násilí za záležitost, která by se měla výrazně regulovat prostředky trestního práva, resp. mladí lidé ve své většině soudí, že by měla být snížena hranice pro legální sexuální styk.

Třetí studie pojednává o často diskutovaném problému, a to do jaké míry se stupňuje agrese žáků vůči svým učitelům. Škola hraje v životě mladých lidí podstatnou roli, a proto bylo třeba – dle našeho názoru - tomuto prostředí věnovat zaměřenou pozornost. Provedli jsme šetření na širokém vzorku žáků různých škol a zjistili jsme, že hlavním problémem nevhodné interakce mezi učiteli a žáky je verbální agrese. Zdá se, že určité uvolnění ve společnosti se projevilo i ve školním prostředí, učitelé již nevystačí s autoritativním přístupem a žáci nejsou vedeni ke „slepé poslušnosti“. Tato situace vyhrocuje nejednou vztahy mezi učiteli a žáky. Posuzujeme-li celé období, kdy byl učitel v průběhu svého života v kontaktu s žáky, zjišťujeme, že zhruba každý pátý dotázaný se setkal s hrubým a nevybíravým verbálním jednáním svých žáků při vyučování a někteří z nich i mimo školu. Učitelé jsou mnohdy verbálně napadáni i rodinnými příslušníky studenta, bývá jim vyhrožováno zneužitím vlivných známostí. Nemají naštěstí ani tak zkušenost s fyzickým násilím vůči sobě, mají však často nepříjemný pocit z chování některých studentů a pouze své pedagogické dovednosti („vyhnutí se konfliktu“) přikládají fakt, že nedojde ze strany studenta k závažnějšímu agresivnímu útoku či napadení. Výzkum též ukázal některé rozdíly mezi ohrožením mužů - učitelů (těm se častěji žáci mstí poškozením jejich majetku) a žen - učitelek (ty jsou častěji verbálně napadány během vyučování). Podle očekávání se ukázalo, že míra agrese studentů klesá s náročností studia, respektive s typem náročnosti školy. Nejvíce problémů signalizují učitelé z odborných učilišť a středních integrovaných škol. Nicméně lze uzavřít, že naše školy mohou plnit na dobré úrovni své edukační povinnosti a že jejich vliv je jistě nezanedbatelný při resocializaci mladého člověka.

Poslední studie hovoří o tom, že kriminologičtí odborníci jsou na základě jistých prognostických nástrojů schopni odhadnout, do jaké míry je ten který jedinec ohrožen antisociálním vývojem. Zde se na základě určitých longitudinálních postupů empiricky ukázalo, že jisté osobnostní a environmentální anamnestické ukazatele mohou upozorňovat na vysokou pravděpodobnost budoucího selhání klienta, zatímco jiné mohou v jeho životě sehrát brzdicí či kompenzační roli. Námi provedená malá sonda do této problematiky znovu podtrhla, jak je důležité shrnout všechny relevantní poznatky o klientovi v době, kdy je jeho asocialita či antisocialita teprve v počátečním stádiu a kdy rozumně řízený zásah může znamenat zásadní obrat v jeho životě. Je ovšem třeba zdůraznit, že nestačí pouze shrnout anamnestické údaje o osobnosti pachatele a jeho širokém sociálním zázemí, ale je především nutno na základě těchto údajů přejít k odpovídající akci. Zde se nám jeví jako zcela nezbytné podpořit již výše zmíněný nově vznikající Systém včasné intervence, který nejen dítě v ohrožení najde a zjistí jeho problémy, ale který zároveň vyvolá odpovídající resocializační a reedukační akci. V této souvislosti je vhodné upozornit na nedostatečné kapacity Probační a mediační služby, která by měla být posílena natolik, aby se mohla zaměřeně věnovat klientům na „šikmé dráze“, a na potřebnost vytvoření hustější sítě akreditovaných programů, které by dodaly klientovi potřebnou nápravnou službu.

Předložená závěrečná zpráva z výzkumu přináší – dle našeho názoru – celou řadu použitelných poznatků pro praxi nejrůznějších odborníků, kteří v současnosti pečují o ochranu mladé generace před možným negativním vývojem. Ukazuje se, že zákon č. 218/2003 Sb. může sehrát důležitou roli při snižování kriminality mladých lidí a že společně s dalšími právními i neprávními prostředky tvoří solidní základ pro adekvátní zacházení s „mládeží na okraji“.

7. Summary

Juveniles in Perspective of Criminology

The publication concentrates on four relatively independent research tasks related to the juveniles crime investigated by the ICSP research team in the past years. The publication analyses reports relating to juveniles according to the Criminal Code law number 218/2003 concerning juvenile court. The study focuses on these reports level evaluation paying special attention to law demands relating to reports content. It also evaluates the impact of these reports on justice bodies and their appropriate procedure of solving juveniles delinquent behaviour.

The second part of the publication deals with development of some attitudes concerning legal and moral awareness of juveniles. The attitudes of contemporary minors are being compared with attitudes of the same age group of juveniles acquired in the past, just after the Velvet revolution. The study informs about a certain shift in moral and legal attitudes of juveniles in the CR.

The third part of the study presents teacher's victimization research findings. On a relatively wide empirical material secured in different types of schools, the study presents the teachers' feeling of threat and their real experiences of being assaulted by students or their family members. The last presented probe is mapping another type of criminal carrier of minors who as children were selected into the research of juvenile delinquents taken into institutional care. It becomes clear that a considerable number of them repeat their crime, particularly those clients who as minors have already been diverse delinquent.

Translated by: Marta Holeková

Seznam použité literatury

- Bělohradská, J.: Jsou absolventi dostatečně připraveni pro učitelské povolání? In: Učitelské listy 7/2002-2003.
- Bendl, S.: Dotazníkové šetření o subjektivní obtížnosti učitelských činností. In: Pedagogika 1/1997.
- Bendl, S.: Percipování kázně ve škole učiteli a žáky. In: Pedagogika 2/2001.
- Bendl, S.: Jak předcházet nekázní aneb kázeňské prostředky. Praha : ISV 2004.
- Blížkovský, B. aj.: Středoevropský učitel na prahu učící se společnosti 21. století: vzdělávací situace, profesní činnosti a podmínky učitelů České, Slovenské a Polské republiky. Brno : Konvoj 2000.
- Blokland, A.; Nieuwebeerta, P.: Developmental and Life Course Studies in Delinquency and Crime. Hague : BJu Legal Publishers 2006.
- Bowie, V.: Defining violence at work: a new typology. In: Gill, M.; Fisher, B.; Bowie, V. (eds.): Violence at work. Causes, patterns and prevention. Cullompton : Willan Publishing 2002.
- Boxford, S.: Schools and the problem of crime. Cullompton : Willan Publishing 2006.
- Budd, T.: Violence at work: findings from the British crime surveys. London : Home Office 1999.
- Csémy, L. a kol.: Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD). Výsledky průzkumu v České republice v roce 2003. Praha : Úřad vlády České republiky 2006.
- Čermák, I.: Dva psychologické přístupy k morálce. In: Čs. psychologie 3/1991.
- Černíková, V. a kol.: Prekriminalita dětí a kriminalita mladistvých, kterým byla uložena ochranná opatření: trestně právní, sociálně psychologické, pedagogické a léčebné aspekty. Praha : Policejní akademie ČR 2002.
- Čírtková, L.: Dva pohledy na delikvenci dětí a mladistvých. In: Kriminalistika 4/2003.
- Di Martino, V.: Work-Related Violence. In: Heitmeyer, W., Hagan, J. (eds.): International Handbook of Violence Research. Dordrecht : Kluwer Academic Publishers 2003.
- Dingwall, G.: Alcohol and Crime. Cullompton : Willan Publishing 2006.
- Duhart, D.: Violence in the Workplace, 1993-99. Washington, U.S. Department of Justice 2001.
- Farral, S., Gadd, D.: Research Note: The Frequency of the Fear of Crime. In: British Journal of Criminology 1/2004.
- Hale, C.: Fear of crime: a review of the literature. In: International Review of Victimology 4/1996.
- Hartl, P.; Hartlová, H.: Psychologický slovník. Praha : Portál 2004.
- Háva, P. a kol.: Násilí na pracovišti v oblasti zdravotnických a sociálních služeb v ČR. Kostelec nad Černými lesy : Institut zdravotní politiky a ekonomiky 2004.
- Heidbrink, H.: Psychologie morálního vývoje. Praha : Portál 1997.
- Jelínek, J.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže a základní zásady trestního řízení. In: Kriminalistika 4/2003.
- Kivivuori, J.; Tuominen, M.; Aromaa, K.: Mä teen mitä mä haluun. Oppilaiden opettajiin kohdistama häirintä ja väkivalta Helsingin kouluissa 1997-1998. Helsinki : Helsingin Kaupungin Tietokeskus 1999.
- Kotásková, J.: Socializace a morální vývoj dítěte. Praha : Academia 1987.
- Kovařík, J.: Právní povědomí a vnímání práva u dětí školního věku. Nadace Naše dítě, staženo z www.detskaprava.cz.
- Kovářová, D.: Trestná činnost dětí a mladistvých. In: Právo a rodina 11/2005.

- Krsková, A.: Systém práva, občianská spoločnosť a štát. In: Kresák, P. a kol.: Občan a demokracia. Nadácia občan a demokracia 1997.
- Kuchta, J. aj.: Základy kriminológie a trestní politiky. Praha : C.H.Beck 2005.
- Lyon, D.R.; Douglas, K.S.: Violence against British Columbia teachers. Burnaby, Simon Fraser University 1999.
- Macek, P.: Adolescence. Praha : Portál 2003.
- Matoušek, O.: Slovník sociální práce. Praha : Portál 2003.
- Mayhew, C.: Occupational violence in industrialized countries: types, incidents patterns and at risk groups of workers. In: Gill, M.; Fisher, B; Bowie, V. (eds.): Violence at work. Causes, patterns and prevention. Cullompton : Willan Publishing 2002.
- Miovský, M. aj.: Užívání alkoholu u dětí 5.-7. tříd základních škol: výsledky kvaziexperimentální evaluační studie. In: Adiktologie 2/2006.
- Osecká, L.: Typologie v psychologii. Praha : Academia 2001.
- Paulík, K.: Co obtěžuje učitele různých typů škol. In: Řehulka, E.; Řehulková, O.: Učitelé a zdraví. Brno : Psychologický ústav AV ČR a nakladatelství Pavel Křepela 1998.
- Piquero, A.; Farrington, D.; Blumstein, A.: Key Issues in Criminal Career Research. Cambridge : Cambridge University Press 2007.
- Průcha, J.: Učitel - současné poznatky o profesi. Praha : Portál 2002.
- Průcha, V.; Kučera, F.: Mladí Češi kouří více marihuany než mládež v EU. In: Prevence sociálně patologických jevů 11/ 2003.
- South, N.: Drugs, alcohol, and crime. In: Maguire, M.; Morgan, R. a Reiner, R. (eds.): The Oxford handbook of criminology. Oxford : University Press 2002.
- Stattin, H.; Kerr, M.: Adolescents' values matter. In Nurmi, J. E. (ed.): Navigating Through Adolescence: European Perspectives. New York, London : Routledge 2001. - s. 21-58.
- Steffgen, E.; Ewen, N.: Teachers as victims of school violence: the influence of strain and school culture. In: International journal on violence and schools 2/2007.
- Šámal, P.; Válková, H.; Sotolář, A.; Hrušáková, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 1. vyd. Praha : C.H.Beck 2004.
- Šámal, P.; Válková, H.; Sotolář, A.; Hrušáková, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 2. vyd. Praha : C.H.Beck 2007.
- Šimoník, O.: Pedagogicko-psychologická příprava v pregraduálním učitelském studiu. In: Pedagogická orientace 4/1998.
- Tyrlík, M.: Morální jednání. Habilitační práce. Brno : MU 2002.
- Tyrlík, M.: Morální jednání. Brno : MU 2004.
- Večerka, K.; Štěchová, M.; Neumann, J.: Vztah mladých lidí k některým mravním a právním normám. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci 1991.
- Večerka, K. a kol.: Sociálně patologické jevy u dětí. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci 2000.
- Vinken, H., Ester, P.: Modernisation and value shift: Across cultural and longitudinal analysis of adolescents' basic values. In: Meeus, W.; De Goede, M.; Kox, W.; Hurrelman K. (eds.): Adolescence, careers and cultures. Berlin, New York : Walter de Gruyter 1992.
- Zezulová, J.; Růžička, M.: Aktuální problémy zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. In: Státní zastupitelství 7-8/2005.

MLÁDEŽ V KRIMINOLOGICKÉ PERSPEKTIVĚ

Autoři: PhDr. Kazimír Večerka, CSc.
Mgr. Jakub Holas
PhDr. Jan Tomášek, Ph.D.
JUDr. Simona Diblíková
PhDr. Šárka Blatníková

Vydavatel: Institut pro kriminologii a sociální prevenci
Nám. 14. října 12, 150 21 Praha 5

Určeno: Pro odbornou veřejnost

Tiskárna: Vydavatelství KUFR s.r.o.
Naskové 3, Praha 5

Dáno do tisku: leden 2009

Vydání: první

Náklad: 200 výtisků

www.kriminologie.cz

ISBN 978-80-7338-079-3